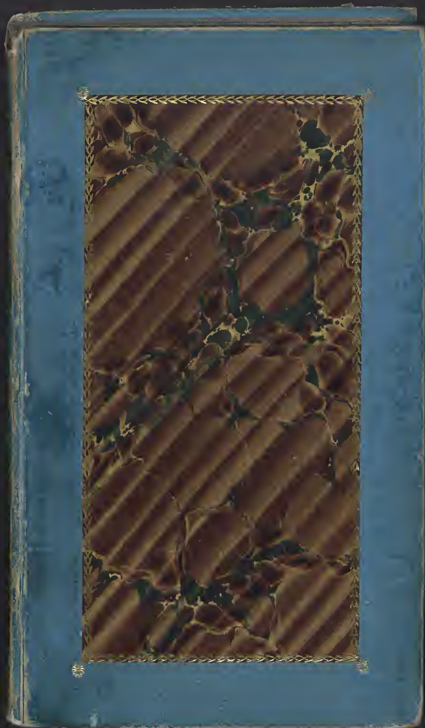
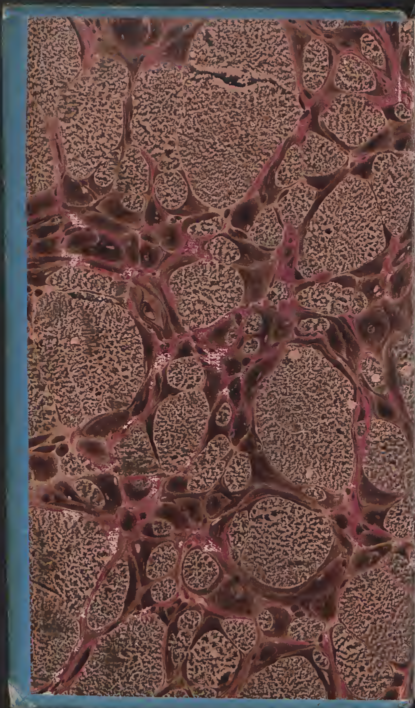

Om

Folkemængdens
Formindskelse ved Uaar
i
Island,

af

Hans Finsen.

Oversat
ved
Haldor Einarsen.

KJÖBENHAVN.
I Commission i den *Schubotheske* Boghandling.
Trykt hos *S. L. Møller.*
1831.

Forerindring.

Nærværende Afhandling, forfattet af Biskop Hans Finsen, *om hvem Suhm saaledes udtrykker sig:* "magni patris magnus filius, non solum patriæ, immo septentrionis ornamentum", *findes i Originalsproget indrykket i det islandske Literatur-Selskabs Skrifter* 14 *Bind. Forfatterens Navn er tilstrækkelig Borgen for Arbeidets gode Udförelse i Overeensstemmelse med Hensigten, den nemlig, ved at opregne Uaarene i chronologisk Orden, at vise, hvilken Indflydelse de have havt paa Populationens Formindskelse i Island, og derpaa hvorledes den atter har tiltaget. De Kilder, hvoraf han har öst, ere deels islandske Annaler og andre privatim affattede Fortids Mindesmærker, deels offentlige Aktstykker og Collegial-Indberetninger, der samtlige paa Forfatterens Tid vare og endnu ere for en stor Deel utrykte. Ligesom de altsaa endnu ere meget sjeldne, saaledes maae de paa den Tid, Skriftet blev forfattet,*

neppe have været kjendte af mange Islændere, selv ikke af de mere dannede Klasser; hvoraf det bliver indlysende, at Skriftet har været ligesaa interessant, som svarende til de Fordringer, man kunde have til Forfatteren, der var lige fortjent som Borger, Embedsmand og Lærd. Til Slutning har han ogsaa fremsat en Deel Forslag til at modstaae paakommende Uaar.

Imod nærværende Oversættelse er mig af Enkelte gjort den Indvending, at samme formeentlig vilde fremkalde en vrang Bedömmelse af Islands physiske Beskaffenhed, og bestyrke Adskilliges Mening saavel om Landets climatiske, som övrige Forfatnings afstikkende Ulighed med den cultiverede Verden overhovedet. Vel er det sandt, at Afhandlingen har saadanne Begivenheder til Gjenstand, som skildre Islands mörke Side; men ligesom jeg, uagtet hiin Forudsætnings Antagelighed, ingen Anledning finder til at lægge Skjul paa Begivenhedernes historiske Sandhed, saaledes troer jeg, at enhver tænkende Læser, istedet for at lade sig vildlede, vil, ved at betragte det Forhold, hvori Uaarene staae saavel til hinanden, som til de gode Aaringer, blive ledet til retteligen at indsee, at Landet ligesaalidet nu, som i Fortiden, er ved Uaarene blevet

ubeboeligt; thi ihvorvel denne eensidige Optegnelse paa Uaarene og disses skadelige Fölger, efter Hensigten ikke kan indlade sig paa, ligefrem at omtale de gode Aaringer, saa vil dog deraf indirecte sees, at uagtet Landets Kræfter ved de slette Aar have lidt en stor, ja, som det rimeligen ved förste Öjekast kunde synes, ulægelig Svækkelse, har dog denne ikkun været local og saaledes periodisk, at det Tabte inden kort Tid findes at være gjenvundet, hvortil, foruden Bidrag, tilsendte fra fremmede Steder, Indbyggernes Haardförhed meget maa antages at have virket, samt hensigtssvarende af dem anvendte Hjælpemidler, i det de med Beredvillighed, og ofte uden at höjere Mellemkomst har været nödvendig eller endog passende, have, baade under og efter Uaarene anseet Byrden for fælles. Paa en særdeles Maade er hiin hurtige Gjenoprettelse ogsaa bleven fremvirket ved selve Landets afsondrede Beliggenhed, og dets Clima, der saa meget have simplificeret Næringvejene og Indbyggernes Levemaade, samt ved Maaden, hvorpaa Handelen förtes i det den var læmpet efter Indbyggernes Fornödenheder og Landets Productioner, og endelig ved Skaansomhed i de offentlige Byrders Paalæg.

Endnu maa jeg, hvad Oversættelsen angaaer bemærke, at jeg, uden Forandring i Indholdet, undtagen forsaavidt at enkelte Steder en ubetydelig Udeladelse med Hensyn til det Heles Fuldstændighed forekom mig at være ligegyldig, har foretaget den Forandring i Formen, at största Delen af det, Forfatteren har som Anmærkninger tilsat i Noter, der ofte ere vidtlöftigere end selve Texten, har jeg paa de tilsvarende Steder optaget i denne, da det i Orginalen anmærkningsviis Anförte, enten som Forfatterens egne Bemærkninger, eller andre historisk oplysende Data, lige interessante med de fundamentale Beretninger, saaledes bekvemmere syntes at lade sig læse i Sammenhæng med disse. De citerede Skrifter vil derimod, i Overeensstemmelse med Originalen, findes paa deres Plads i Noterne.

Det vil vistnok findes, og det indrömmer jeg gjerne, at Sproget i Oversættelsen i Almindelighed ikke har den Politur, som af mange Andre kunde været det given. Derfor vil jeg ikke gjöre den Undskyldning, skjöndt det muligen kunde befindes antageligt, at der visse Steder forekomme Udtryk, som ikke give saa kort og tillige betydningsfuldt Begreb i det nu brugelige danske Skriftsprog, som i det

*islandske; men hvor dog dette forekom mig at være Tilfældet, er dèr brugt en Omskrivning eller Indklædning, som formeentligen ikke udansk, dog muligen kan være mindre sædvanlig. Snarere kunde maaskee Oversættelsen af den Grund behöve og finde Læserens Overbærenhed, fordi Afhandlingens Natur flere Steder gjör Materiens udförlige og flydende Behandling mindre antændelig. Forfatterens chronologiske og meget korte Optegnelser beholde nemlig saa at sige Annalernes tabellariske Form, som jeg derfor ogsaa i Oversættelsen har været nödt til at fölge; kun har jeg troet at burde saameget muligt afrunde Fortællingerne, og give dem mere sammenhængende Udseende ved, som för bemærket, at indflette Originalens Anmærkninger i Texten, ligesom jeg ogsaa i samme Öjemeed har paa sine Steder, uden dog at noget tabtes i Meningen, deels sammentrukket Fortællingerne, og givet dem Forbindelser, lidet afvigende fra Forfatterens, deels ogsaa ganske udeladt den ene af tvende identiske fra forskjellige Skrifter hentede Beretninger. De faa Anmærkninger under Mærket * ere tilsatte af mig, flere saadanne havde det maaskee ikke været upassende at tilföje, hvis ikke Rummet dertil paa en Maade havde været for indskrænket.*

Da Originalen indtager en betydelig Plads i den islandske Litteratur, troede jeg ikke at burde fortryde de Timer, jeg har anvendt paa at fordanske den, skjöndt jeg forud maatte vide, at Oversættelsen ikke kunde andet end staae langt tilbage for hiin.

Kjøbenhavn i Februar 1831.

Oversætteren.

Indledning.

Af de tre Plager, Pest, Krig og Dyrtid, der i den hellige Skrift kaldes de skarpeste Tugtelser fra Guds Haand, blandt hvilke Kong David havde at vælge [1]), anseer jeg Hungersnöden at være den værste. Man læser hos den ærværdige Beda, at da Hungersnöd indtraf Aar 640, sprang 40 til 50 Mennesker paa engang, Haand i Haand ud i Söen for at drukne sig, og i Rom var 409 saa stor Hungersnöd, at Borgerne forlangte, at Taxt skulde sættes paa Menneskekjöd [3]). Senere da Gotherne beleirede Staden, bade Borgerne Feldtherren Belisarius at före dem i Kamp og aaben Död, for at befrie dem fra Hungeren. "Den störste Ulykke, (sagde deres Udsendinge), der kan træffe os, er at vore Levedage forlænges, de fleste Borgere ere alt döde, og kunne ikke engang blive begravede.

[1]) 2 Sam. 24, 13; 1 Kron. 21, 12.

[2]) Trondh. Selsk. Skr. 1 B. S. 134.

[3]) Just Lipsius de Constantia Lib. 2. Cap. 23.

Vor Kval er saa uudstaalig, at vi misunde de Döde. Ethvert Onde synes os imod Hungeren at regne at være taaleligt, og enhver Dödsmaade ansee vi mod Hungersdöden behagelig" [1]). Hungeren skaaner hverken Unge eller Gamle, men dræber först efter lange Pinsler og medförer en heel Hær af Sygdomme. Den foraarsager Ran og Tyverie, medens den staaer paa, og bag efter Uvirksomhed og Lovlöshed, der igjen frembringe Spirer til nye Forbrydelser, som vanskeligen lade sig udrydde. Ikke at tale om, at selve Hungeren hyppigt bliver Kilden til mange Slags Sygdomme; dette var Tilfældet i Tydskland under 30 Aars Krigen. De Svenske sige [2]), at ingen Sygdom har faaet Overhaand hos dem, der jo for det meste har havt sin Grund i foregaaende Hunger, hvorved Folket nemlig er tvunget til Brugen af unaturlige Födemidler.

At Uaar og Hungersnöd hyppigen have fundet Sted i Island, er ikke underligt, da det samme har været Tilfældet i de Lande, hvor tempereret Clima, Frugtbarhed og fordelagtig Handel dog synes at have kunnet modvirke den. I den Henseende kan Italien, Spanien og Frankrig anföres, og, for alene at see hen til disse Landes

[1]) Procop. de Bello Gallico Libr. 2. Cap. 3.

[2]) See Kruger Svar på Frågan: Hvilka ero Swenska Climatets Förmonar og Olågenheter S. 7.

Skjæbne i nyere Tid, da döde i Bologna i den Aaret 1598 opkomne Hungersnöd 53704 Mennesker, og 32 Aar senere bortrev Pesten sammesteds 41691 Individer. I det forrige Aarhundredes tvende sidste Tiaar fortælle Skribenterne, at i Frankrig ere döde 2 Millioner Mennesker af Hungersnöd, endskjöndt Regjeringen dog viseligen sörgede for megen Korntilförsel fra fremmede Steder, og i Minerva [1]) læser man: "Det i de frugtbare Sydlande almindelige Sörgespil, Kornmangel og Hungersnöd, har endnu i dette Foraar været almindeligt, som i mange af Frankrigs Provindser, saa og næsten overalt i Spanien." Men ihvorvel Island er udsat for Uaar, saa er det dog ikke ubeboeligt, da de gode Aaringer ere langt flere end de slette. Det er en Feil, som blandt andre har indsneget sig i adskillige Fremmedes Beretninger om Island, at de gjöre Uaarene der alt for hyppige. I herhenhörende Skrifter finder man som et Mundheld: *"Islandia perpetuis frigoribus et glacie damnata"*. Den lærde Arngrimus Jonæ har derfor saavel i dette Punkt, som i flere andre, med megen Skarpsindighed viist Urigtigheden af dette Foregivende [2]): ligesom ogsaa Horrebow i "Tilforladelige Efterretninger om Island" paa det tydeligste har

[1]) For 1789 Juli Maaned S. 122.

[2]) See hans Commentar de Islandia og Anatome Blefkeniana, Hamburgi 1616.

viist det Usande i hine Beretninger; det er derfor saa meget mærkeligere, at man dog synes, at han har hældet til den modsatte Mening, den nemlig, at Island ideligen plages af haarde Aar. Sander[1]) siger: "Horrebow versichert, dass die Schafe im Islande oft von Winden ins Meer getrieben werden; dass sie oft mit der Wolle an einander gefrieren, dass sie oft mehr als 20 Fuss hohen Schnee über sich haben, und unter dieser Last oft erdrückt werden". Et fuldstændigt Skrift om Islands Veirlig savnes; Begyndelsen er gjort af Professor von Eggers[2]). Men ihvorvel man maa indrömme, at Veirliget i Island saavel i ældre som nyere Tider har af og til været meget strængt, saa have dog Indbyggerne der endnu ikke stadigen benyttet de saavel dem, som de övrige, det norske Riges Indbyggere, af Cardinal Wilhelm givne Retteböder, hvilke Kong Hagen Magnusen 1314 befalede at skulle indlemmes i den islandske Lovbog[3]): "Dersom man formedelst slet Veirlig ikke kan arbeide paa de sögne Dage, saa tillade vi i Guds og den hellige Kirkes Navn, dersom stor Nöd maatte fordre det, ogsaa paa de hellige Dage, de störste Höitidsdage undtagne, at

[1]) I hans Skrift: "Von der Güte und Weisheit Gottes" S. 247.

[2]) Physic. und Stat. Beschreib. von Island, 1. Th. 1. Abth.

[3]) See Biskop Arnes Kristenret, Kjöbenh. 1777. S. 176, og F. Joh. Hist. Eccl. Isl. 1. D. S. 233, 568.

bjærge Höe og Korn og andre til Menneskenes Underholdning nödvendige Ting", og — "Formedelst Landets Trang og ustadige Veirlig, og for at opmuntre til Hjelp mod Nödlidende, tillade vi i Herrens Navn paa alle Dage, som helligholdes fra Kl. 3 Efterm., baade at höste Korn og Höe, eller paa hvilkensomhelst Maade at bringe dette i Sikkerhed".

Forvist kan man sige, at Island aldrig er blevet saaledes sat tilbage ved Uaarene, at det jo i de bedre Aar har reist sig, og kunnet underholde sine Börn, og blandt disse frembragt mange berömte Mænd, der, som virksomme Redskaber i Guds Haand, have arbeidet til Fædrenelandets Gavn og Hæder, og derved erhvervet sig udödeligt Navn blandt samtidige og efterfölgende Slægter. För at formindske deres Veklager, som troe, at saa haarde Aaringer ikke ere indtrufne i Fortiden som i deres Tid, og at Nutidens strænge Aar aldrig kunne forvindes, og for at give de Kyndige, som saadant maatte interessere, Anledning til, ved en i denne Henseende anstillet Sammenligning, at tage denne Gjenstand i nærmere Overveielse, vil jeg i Korthed beskrive de mærkværdigste Uaar i Island, og da ansee de Timer vel anvendte, der maatte foranledige, at Nogen vilde nöiere end hidtil trænge ind i Islands Forfatning, ved at betragte sammes Fordele og Mangler.

Udsigt over Uaarene i Island.

§. 1.

Da Hrafnefloke havde fundet Island, viiste Vinteren sig i al sin Strænghed. Landnama [1]) fortæller: at Hrafnefloke tog fra Norge for at opsöge Gardarsholm, og anlöb Vatnsfjord ved Bardestrand, hvor han opholdt sig om Vinteren. Det fölgende Foraar var koldt. Floke gik med sine Mænd, for at see sig om, op paa et Fjeld mod Nord, hvorfra han paa den anden Side blev en Fjord vaer, som overalt var tildækket med Driviis; derefter opkaldte han Landet, og benævnede det Island og Fjorden Isefjord. Sammesteds [2]) fortælles, at Helge den Magre, der först tog sig Bopæl i Öefjorden, mistede alle sine Kreaturer. De islandske Sagaer tale adskillige Steder om enkelte haarde Vintre, men jeg erindrer dog intetsteds at have seet noget optegnet om et almeenskadeligt Uaar, förend Aar 976, et Hundrede Aar efter at Landet först bebyggedes, i hvilken Henseende jeg ikke kan gjöre bedre, end henvise til Lavmand Hög Erlendsens Beretning [3]), (thi ham tilegner jeg Tillægget til Landnama.) "Der var et stort Uaar i Island i Hedenskabets Tid, den Gang

[1]) 1 Part 2 Kap. S. 9.
[2]) 3 Part 12 Kap.
[3]) Landnama Mantissa S. 181.

Kong Harald Graafeld mistede, men Hakon Jarl igjen besteg Norges Trone. Dette Uaar var det största, man har havt. Da spiste man Ravne- og Rævekjöd, og mange andre uspiselige Ting. Nogle lode aldrende og svage Folk ombringe ved at nedstyrte dem af Klipper. Nogle sultede ihjel; andre begave sig til Skove og Huler og levede af Rov og Tyverie." Dette Uaar kaldes i Annalerne [1]) det förste Uaar, og de sige: "Da var Hunger i Norge, saa at Kongerne næppe kunne underholde deres Hofstat." Den Fjord, hvor Kongerne pleiede at opholde sig, fik da Navn af Hardangur. Et Haandskr. af Grettirs Saga, (som ikke ganske stemmer med den trykte Udgave Side 88) siger, at man ikke har havt större Uaar i Island, og at Fiskerie ganske er mislykket i flere Halvaar, imedens Uaaret uafbrudt vedvarede. Lignende Uaar omtales i Saga af Thorgeir Havardson og Thormod Kolbrunarskald [2]). Vinteren var mange Steder stræng, Kreaturerne omkom og Levnetsmidler manglede. At Mangel paa Foder til Kreaturerne har været almindelig, viser blandt andre Fortæl-

[1]) Annales Flateyenses i Haandskr. Annales vetustiores in Langeb. Scr. Rer. Dan. 2 D. S. 189. Annale Regii Sst. 3 D. S. 34. Schönnings Beretninger om dette Uaar ere ei tydelige i hans Afhandling om Uaar i Norge see Trondh. Selsk. Skr. 1 B. S. 134.

[2]) I Haandskrivt af denne Saga men ikke den trykte (Udg. Kh. 1822) haves denne Beretning.

lingen om Orm Storolvsön [1]), og Hönsethorers-Saga [2]).

Uagtet Annalerne for den fölgende Tid ikke længe omtale Uaar, maa man dog antage, at de have fundet Sted. Ved Aaret 985 sætter jeg det Uaar, som bevægede Hallgerd Höskuldsdatter at stjæle Levnetsmidler paa Kirkebai [3]); og det fortælles sammesteds at et haardt Uaar fandt Sted, og baade Mennesker og Kreaturer lede meget af Hunger. Man læser ogsaa i Vigaglums Saga [4]), at Foraaret den Gang var slet, og al Tilförsel vanskelig, fordi Fjeldvejene vare ufremkommelige for Snee. Dette Aar var det næste efter Slaget paa Hrisateig, som Annales vetustissimi [5]) sætte ved Aaret 983, men Flatöe Annalen ved Aaret 984. At der denne Vinter har været megen Dödelighed blandt Kvæget, det viser Laxdæla [6]), hvor det siges: "En Vinter, da megen Kvægdöd grasserede, gik en Oxe, Harre kaldet, der tilhörte Olav Pau, fra Gaarden Hjardarholdt, hen til det Sted, som nu kaldes Harrestader, hvor den tillige med 16 andre Oxer, som den havde faaet med sig, gik paa Græsning hele Vinteren." — Ved samme Tid sættes det Uaar, som

[1]) Olaf Tryggvasöns Saga 3 D. S. 207.
[2]) Hdskr. K. 7.
[3]) Njals Saga Kap. 47 pag. 73.
[4]) Kap. 24 S. 234.
[5]) See Rer. Dan. 3 D. S. 35 og 1 D. S. 189.
[6]) Kap. 31.

siges at være indtruffet kort efter Biskop Frederiks Udenlandsreise, da en Mængde Mennesker omkom af Hunger, og Arnor Kerlingarnef hindrede, at gamle Folk bleve dræbte og Börn udsatte [1]. Noget Lignende fortælles om Tempelforstanderen (Goda) Askel [2]). Omtrent ved denne Tid begyndte mange, rimeligvis fremskyndte ved Uaaret, at söge til Grönland. Presten Are Frode siger [3]): "at til den Ende vare 25 Skibe seilede ud fra Borgerfjorden og Breidafjorden, hvoraf 14 naaede deres Bestemmelse. Nogle dreve tilbage, andre gik under." Nogle, skjöndt mindre betydelige, Uaar vise Sagaerne, at der ere indtrufne i den förste Halvdeel af det næste Aarhundrede; saaledes siges der i Fragmentet af Vigastyrs Saga, at det Foraar, da Styr dræbte Thorhall, var koldt

[1]) Olaf Tryggvasons Saga 2 D. S. 225.

[2]) Reikdæla Saga Kap. 7. Hdskr. "I den paakomne strænge Vinter holdt Reikdælabeboerne et Möde hos Ljot paa Thveraa, hvor det blev vedtaget, at man skulde gjöre et Lövte til Guderne, for at erholde bedre Veir, men da man ikke blev enig om Lövtets Gjenstand, og Ljot havde foreslaaet at offre til Templet, udsætte Börn og dræbe gamle Folk, fremstod Askel og fandt dette ugjörligt, og lidet passende til Öjemedets Opnaaelse, samt foreslog i dets Sted, at gamle Folk skulde gives Underholdning og Börn nyde Opfostring. Dette Askels Raad, skjöndt af Adskillige misbilliget, blev dog tilsidst antaget.

[3]) Landnama 2 Part Kap. 14 S. 103. Olaf Tryggvasons Saga. Khvn. 1826 2 B. S. 215.

og stormfuldt, og i Særdeleshed for Oplandets Beboere meget trykkende. Heste vare ikke at erholde, og Græsset fremkom meget sildigt; han flyttede derfor ikke för henimod den Tid, Althinget blev holdt. I Löbet af bemeldte Tidsrum, eller kort efter Aar 1000, fortælles [1]), at Vinteren begyndte temmelig tidlig med Snee og Frost, saa at Græsgange bleve utilgjængelige for Kreaturerne, hvisaarsag man nödtes til enten at slagte dem, eller drive dem op paa Heder, og der lade dem sörge for sig selv. I den næstsidste Vintermaaned (Goa kaldet) indtraf et heftigt Sneefog, som vedblev uafbrudt i en heel Uge; da det hörte op, var Havet udenfor Distriktet Bitren overalt, saavidt Öjet kunde række, tildækket af Driviis. I Thingöe Syssel var ved samme Tid et stort Uaar. Det bemærkes i Ljosvetninga Saga [2]), at dette Aar henved Efteraaret holdtes et usædvanlig talrigt Repstyrerting (Hreppastefna) *) paa Gaarden Skard, samt at Uveiret var gunstigt for Gudmund den Riges Forehavende, da han ved Hjelp af Thor-

---

*) Eyrbyggja S. 290 fg.

[2]) Kap. 6 og 18.

[3]) Paa Repstyrertingene om Efteraaret skulde Repstyrerne blandt andet modtage Indbyggernes Angivelse af deres Gods til Tienders Erlæggelse, og efter Enhvers befundne Formue bestemme de Fattiges Underholdning i den tilstundende Vinter og ligne Almuens Tiender mellem dem.

björn Rindels Spionerie fik Thorkel Hak paa en lumsk Maade bragt af Dage. Samme Saga[1]) viser, at da **Eiolv** paa Mödrevalle, som Eftermaalsmand efter sin Broder Konrad, reiste til Altinget, ved eller noget efter Sanct Hans Dags Tider, vare Fjeldvejene næsten ufremkommelige; de Reisende maatte af Mangel paa Heste være 2 om een Ridehest. Aar 1012 var Uaar i **Bitrén** og igjen 1015 omkring Breidefjorden og flere Steder; man kunde da, siger Eyrbyggja[2]) reise paa Iis over Fjorde og Bugter, der ikke för vare saaledes tillagte, at de kunne paa denne Maade passeres. Aar 1021 var en meget haard Vinter, og Breidefjorden saaledes tillagt, at Overfarten paa Baade fra Bardestrand til den modstaaende Side af Fjorden formedelst Iis var umuelig.

§. 2.

Aar 1056 siger Lavmand Hög[3]) var det andet Uaar, som foraarsagede megen Folkedöd. Nöden drev da mange til at spise det, man ikke för havde anseet spiseligt. Om Sommeren kunde man ikke for Snee komme til Altinget anderledes end som til Fods. Flatöe Annalen kalder dette Aar "Uaar blandt Kristenheden" (Oöld i Kristni.) Snorre Sturleson siger, at Kong Harald Sigurdson i

[1]) Kap. 26.

[2]) Kap. 61.

[3]) Landnama Mantissa Side S. 382.

dette Aar har oversendt til Island 4 Fartöjer med Meel til hver Landets Fjerding, og har ladet bortföre af Landet mange fattige Folk [1]). Beretningen om Spegluhall siger, at dette Uaar er det störste, som nogensinde er indtruffet i Island. Vinteren 1078 blev kaldt den Store Vinter [2]) og 1105 den Store Sandfaldsvinter [3]). Aaret för sprudede Hekla förste Gang. Annales Medii sætte den store Sandfaldsvinter ved Aaret 1106.

Maaskee ved denne Tid ere de haarde Vintre indtrufne, som omtales i Beretningen om Jon den Hellige, Biskop paa Holum [4]) paa denne Maade: "Da den hellige Biskop Jon i kort Tid havde bestyret sin Bispestol, blev Dyrtid i Landet. Megen Snee og Frost hindrede Jordgröden, indtil hen-

---

1) Harald Haardraades Sage Sv. Udg. Kap. 36 2 D. S. 99. Kjöbenh. Udg. 3 D. S. 96. Paa det sidste Sted haves dog Fortællingen saavidt, forskjellig fra det Ovenanförte: "Da der en Gang var stor Dyrtid i Island gav Kong Harald tre Skibe Lov at före Meel til Island, og forordnede, at intet Skippund skulde stige i Prisen over 100 Alen Vadmel (4 Rbd. Species). Han tillod og fattige Folk, som kunne skaffe sig Föde paa Söen at drage af Landet, og siden kom Landet sig igjen, da der kom bedre Tid og Aaring."

2) Ann. Medii. Ann. Skalh. Regii Scr. Rer. Dan. 3 D. S. 45 kalder den Sneevinter og Ann. Flat. den store Sneevinter.

3) Ann. Regii anf. Sted 3 D. S. 49, Ann. Flati.

4) F. Joh. Hist. Isl. 3 D. S. 325.

ad Foraarstinget (midt i Mai Maaned). I denne samme Uge svandt Drivisen, der havde foraarsaget det slette Veir." Noget senere hedder det: "Det var en Gang, at Foraaret indfandt sig meget sildigt, saa at Jorden ikke för Fardage (24de Mai) var igröde. Da red den hellige Biskop Jon til Altinget, hvor han paa St. Hansdag gjorde en höitidelig Bön om bedre Tider. Sommeren var saa tör, at der næsten aldrig faldt Regn, saa at Misvæxt paa Græs var almindelig.

§. 3.

Alle vore gamle Aarböger [1]) omtale som usædvanligt det Uaar, som indfaldt efter Biskop Gissurs Död Aar 1118, og sige, at det da i flere Henseender saa ud, som om Landets Beboelse aldeles vilde ophöre, formedelst alle Slags Plager, som trykkede dets Indbyggere. De anförte Skrifter fortælle blandt andet:

"At formedelst Uveir standsede i mange "Herreder paa Nordlandet den offentlige Guds- "tjeneste. Paa Langfredag blev i Rangarvalle "Syssel i Sveiten (Sognet) under Öfjeldene et 27 "rummet*) Skib ved en Orkan kastet höit op i

---

[1]) Landn. Mant. S. 389. Kristnisaga S. 120 og Hungurvaka S. 62 fg. Ann. Reg. in Scr. Rer. Dan. 3 D. S. 51 Ann. Medii.

*) Vel at mærke med Hensyn til Skibets Störrelse, da har det, ifölge de gamle nordiske Skibes Indretning, (see Vidalins Ordforklaring i det isl. litterat. Selsk.

"Luften, som vendtes om under Farten og faldt saa-
"ledes ned paa samme Sted. Den første Paaskedag
"var Veiret saa slet, at man ikke kunde komme
"til Kirke, for at modtage Nadverens Sacramente;
"men Nogle omkom paa Vejen derhen. Senere hen-
"ved den Tid, da man skulde reise til Tinget, ka-
"stede en stærk Storm den Kirke, som Kong Harald
"Sigurdson havde ladet opbygge paa Gaarden Thing-
"valle, ganske omkuld. Fra Norge vare denne
"Sommer seilede 35 Skibe, som alle vare bestemte
"at skulle gaae over til Island, hvoraf nogle for-
"liiste i Nærheden af sidstmældte Land, andre
"gik under i rum Sö, og kun 8, dem ibe-
"regnede, som alt vare i Forvejen komne i Havn,
"vendte tilbage, af hvilke dog intet naaede Norge
"för Mikkelsdag. Den Forögelse i Folkemængden
"som dette foraarsagede i Island, gav ny Anled-

Skr. 6 B. S. 119 fgg.) havt 54 Roerbænke og ligesaa mange Aarer. De mindre Skibes eller Baades Störrelse bestemmes ved Aarernes Mængde, saal. Sexæringur (6roet Baad), Tolfæringur (12roet Baad); de Störres derimod ved Rummenes Antal. I ethvert af disse Rum vare 2 Roerbænke, og til enhver Bænk hörte en Aare, da de lange Aarer, som vare nödvendige paa bordhöie Skibe, foraarsagede, at den der gik i Söen fra den ene Side, maatte föres af en Roerkarl, der sad nærved den modstaaende Side af Skibet. Paa de mindre Baade kunne 2 Roerkarle hver med sin Aare, som gik i Söen fra modsatte Sider, faae Plads paa samme Bænk.

"ning til Dyrtid i mange Distrikter." Hungurvaka paa det anförte Sted siger endvidere: "Det "er antaget af Sagkyndige, at Islands Velstand lige-"saa meget har aftaget efter Biskop Gissurs Död, "som det romerske Rige ved Pave Gregorius's "Död; thi den förstnævntes Död syntes at være "som Forbud paa efterfölgende Uaar, Skibes og "Folkes Undergang, Formuetab og derefter opstaaet "Splid og Lovlöshed, og endelig Folkedöd over "hele Landet, den störste, der har existeret siden "Landet begyndte at befolkes."

Denne Folkedöd, der indtraf Aar 1120 [1]), var saa forfærdelig, at Præsten Sæmund den Frode, som da befandt sig paa Altinget, fortæller, at skjöndt Altinget den Gang besögtes af usædvanlig Mange; (thi næsten enhver Bonde var der tilstede); saa vare dog ligesaa mange döde som de, der vare forsamlede paa Tinget [2]). Naar nu 3 Aar i Forvejen Antallet paa de Bönder, som skulde svare Tingfarekjöb*) var

[1]) Ann. Reseniani, Flateyenses; Medii; Regii in Scr. Rer. Dan. 3 D. S. 51.

[2]) Kristni Saga Kap. 14 S. 124. Hungurvaka Kap. 8 S. 64. Landn. S. 381.

*) Tingfarekjöb var en Erstatning for Reiseomkostninger og en Lön for dem, som Sysselmændene udnævnte i hvert Herred til at udgjöre Retten paa Altinget; hvilke Ydelser svaredes af alle Bönder, der ejede en vis, til saadan Ansættelse tilstrækkelig, ved Loven bestemt Formue. Denne Indretning blev

3800 [1]), saa kan man slutte sig til hvor stor Mortaliteten har været.

Aaret 1152 mærkede man Ilds-Udbrud i Trolddynger samt nogle Jordskjælv, ligesom ogsaa Folkedöd omtales. [1] Det næste Aar fik Navn af Sygevinter (sóttarvetur [2]), men Aarbögerne angive ikke Uaaret som Aarsag til den da udbrudte Folkedöd. Det maa ellers mærkes, at Annales Medii omtale det ovenberörte Ilds-Udbrud som indtruffet Aar 1150, og Sygevinter Aar 1152. Kort herefter antager jeg, at Kongespeilet er forfattet [3]). Dets Forfatter boede paa Andersnæs paa Halogaland nordligst i Norge. Hans Beskrivelse af det islandske haarde Veirlig i Almindelighed er aldeles at forkaste, da den röber Mangel paa Sagkundskab hos Forfatteren, der som Fremmed har ladet sig lede af ugrundede Beretninger om daværende eller nylig overstaaede Uaar. "De Vidunder," siger han, "som findes enten i Grönland eller Island, ere især forfærdelige Masser af Is og Isbjerge, eller og megen Ild og Jordbrand, saa at begge

paabuden ved Graagaasen, og siden stadfæstet ved Kong Haagens og Kong Magni Love. I de ældste Tider maatte derimod enhver selv underholde sig og bekoste sin Reise til Tinget, som sees af Gretters Saga K. 18 cfr. Arnes. isl Retterg. S. 451.

[1]) Hungurv. K. 6 S. 52. Kristnis. K. 13 S. 113 jfr. Landnam. S. 179, 272.

[2]) Ann. Regii ibid. 8 D. S. 56. Ann. Flat.

[3]) F. Joh. Dissert de speculo Regali.

disse Lande ere næsten ubeboelige. Derefter Side 153 omtaler han Jordskjælv i Island saaledes: Jeg tvivler ikke paa, at der i Island gives Pinsler, der ikke foraarsages ved Ilden alene, eftersom der i det Land er ligesaa meget af Isbjerge og Frost, som af Ilden.

§. 4.

Aarene 1180 og 1181 kaldes i Annalerne Sygdomsvintre (Sottarvetur), og 1181 desuden den græslöse Sommer. Sidstmeldte Aar mærkedes noget Jordskjælv, ligesom ogsaa det fölgende Aar 1182. Aar 1184, siger Sturlunga [1]), var et stort Uaar, hvoraf det synes, som Uaaret den Gang har vedvaret i 3 samfulde Aar eller længer. Aaret 1186 kaldtes Ödelæggelsesvinter (Fellivetur); den Gang var stor Misvæxt paa Græs, og Levnetsmidler vare næsten uerholdelige [2]). Annales regii [3]) og

[1]) Sturl. III Afsnit, 2 og 9 Kap., hvor der ogsaa siges, at 1184 kom 3 Skibe ind paa Öfjord, hvor de maatte blive liggende Vinteren over.

[2]) Sturl. S. III Afsnit, K. 2, 5 og 14. I det 2 Kap. siges nemlig, "at næste Sommer, efter at Kong Valdemar Knudsen döde, var ledsaget af stor Misvæxt paa Græs," og i det 5 Kap.: "Disse Halvaar fremböde adskillige nye mærkværdige Tildragelser: da blev nemlig Jerusalem taget ved Storm af Saracenerne: da blev Solen formörket i Middagsstunden, saa at man troede Verdens Ende var forhaanden." See og Kap. 38.

[3]) Scr. rer. Dan. 3 D. S. 67.

Annales vetustiores kalde Vinteren 1187 Nautdaudsvetur (en Hornkvæget ödelæggende Vinter). "Dette Aar," siger baade Skalholts og Resenii Annal, "var Kvægdöd over hele Landet." Denne Kvægdöd tilskriver Schönning [1]) Fodermangelen, men rimeligere er det, at den er foraarsaget ved Sygdom blandt Hornkvæget, der ofte i Island har yttret sig, men sjelden er bleven farlig, da Hornkvæget i Almindelighed behandles og rögtes omhyggeligere end andre Kreaturer. At usædvanlig Folkedöd i disse Aar har fundet Sted omtales ikke. Aaret 1197 kaldes i nogle Annaler Stormaar, i andre Manddödsaar (Mantapaár)[2]); da plagedes Landet af haardt Uveir og langvarig Frost. Det 13de Aarhundrede begyndte med en sjelden streng Vinter over hele Landet [3]). Den langvarige Frost, som Vinteren 1202 medbragte, var og meget trykkende. Det förste Aar, efter at Biskop Gudmund havde tiltraadt sit Embede, indtraf et meget skadeligt Uaar, især paa Nordlandet, hvor der fra Vinterens Begyndelse til henved Fardage, döde 2000 Mennesker, störste Delen af Hunger og Nöd[4]). Annalerne, som med Taushed forbigaae denne Fol-

[1]) Trondh. Selsk. Skr. 1 B. S. 138.

[2]) Annales regii, anf. Sted S. 70. Ann. vetust. og Flatöe-Annalen. Samme Aar siger Alb. monach. Chron. 2 D. S. 410, at Uaar har været i alle Evropas Lande.

[3]) Sturlunga, 3 Afsn. Kap. 35.

[4]) Biskop Gudmund den Godes Saga i Hdskr.

kedöd, kalde Sommeren Bysna-Sumar (den vidunderlige Sommer), og Biskop Pauls Saga beskriver Tilstanden saaledes: "Uveir trykkede Landets Indbyggere, baade Jordbrug og Fiskerie mislykkedes, og baade Mennesker og Kreaturer savnede den nödvendige Underholdning." Aar 1211 omkom paa Sönderlandet 13 Mennesker ved et indtruffet Jordskjælv, og mange Gaarde bleve omkastede: Ild og Rög stege op af Havet foran Reykjanæs [1]). Misvæxten paa Græs var meget stor. Aar 1226 saae man igjen Ild at opkomme af Söen foran Reykjanæs. Annalerne [2]) kalde, overeensstemmende med Sturlunga [3]), de tre paa hinanden fölgende Aar Sandfaldsvintre, og bemærke, at Folkedöden da har været meget betydelig, men især 1227. Sturlunga tilföjer, at Kvægets Ödelæggelse var meget stor, og Snorre Sturlesen mistede Vinteren 1227 hundrede Stykker Hornkvæg, som vare paa Gaarden Svignaskard. Det fortælles ligeledes [4]), at han sendte sin Sön Sturla med 6 Andre af sine Folk hen til Tingnæs-Ting, og at de alle havde kun een Ride-

[1]) Annal. vestust., Ann. Res. S. 14. Ann. Flat. Disse sidste fortælle at Jordskjælvet har dræbt 18 Mennesker. Biskop Pauls Saga S. 232 og 234.

[2]) Flateyenses og medii Skalh. Annal., Ann. reg. anf. St. S. 86.

[3]) 4de Afsnit K. 43, 44.

[4]) Sturlunga S. 5te Afsn. Kap. 46.

hest. Östfjordeannalen i Haandskriftet siger, at denne Sommer har næsten ikke en eneste tör Dag indtruffet, hvisaarsag Höbjergningen mislykkedes, men alleslags Bær voxede i en usædvanlig Mængde*). I Aarene 1231 og 1233 omtale Annalerne en grasserende Sygdom, Hettusótt (Halssyge, Angina) kaldet[1]). Sturlunga siger[2]), at Sommeren 1231 blev kaldt Sandsommer, fordi Ild og Rög opsteg af Havet foran Reykjanæs, og Misvæxt paa Græs var almindelig. Om Aaret 1233 bemærke Annalerne[3]), at Drivisen hele Sommeren har ligget ved Landet, og Vinteren blev kaldt "den store Jökel-Vinter," men Efteraaret, "Havkaleaar." Det samme Aar var stræng Frost i Frankrig, og det næste Aar tvang Hungersnöden sammes Indvaanere til at spise Græs ligesom Kreaturer, og saa stor var Folkedöden, at 100 Mennesker bleve paa een Dag

*) Den Benævnelse af "Rotusumar," som Sommeren har faaet i Ann. reg. anf. St. synes at burde være "Votasumar" (den fugtige Sommer), da den saa bliver forstaaelig og stemmer med Beretningen i Sturlunga, 5te Afsn. Kap. 44.

[1]) Ann. vetust., regii, Reseniani, medii, Skalh., og Flat. Sturl. 5te Afsn. Kap. 15. Om Hettusótt see Chirurg S. Paulsens Sygdommes Navne i det Kgl. isl. litt. Selsk. Skr. 9 B. S. 222 og 10 B. S. 36, 37.

[2]) 5Afsn. K. 15. Senere i 20 Kap. siges der, at Aarene 1232 og 33 var Veirliget saa slet, at mange havde ondt med at holde sine Kreaturer i Live.

[3]) Ann. med. Skalh., reg. anf. St. S. 61. vetust., Flat.

begravede i den samme Grav [1]). Aarene 1252 og 53 omtaler Sturlunga [2]) slette Foraar, og de Reisende jamre sig over, at de ikke kunne mindes saa daarligt Foraarsveir, som det sidstnævnte Aar; alle Fjorde omkring Landet vare tildækkede med Driviis. Ved denne Tid sætter jeg den Begivenhed, som Örkneyinga Saga [3]) fortæller, hvor det hedder: "En Mand ved Navn Eldjarn Vardesön, boe- "siddende med Kone og Börn i Keldnhverfi (i Thin- "göe-Syssel), mistede i et paakommet Uaar saa- "ledes sin Formue og Sundhed, at han ikke kunde "undvære Understöttelse af Andre, og maatte ages "fra det ene Sted til det andet, da han ikke læn- "ger kunde gaae." Dette bemærkes her, for at gjöre opmærksom paa, at foruden det directe Tab, som Samfundet lider ved deres Bortgang, som Uaaret alliver, dette ogsaa gjerne svækker eller tilintetgjör ligesaa mange Efterlevendes Velstand og Kræfter, og kun de halve Virkninger af det ere satte i Lyset, naar man alene anmærker dem, som omkomme, ligesom man ogsaa maa antage, at Drukkenskab ikkun dræber faa imod dem, hos hvilke Misbrug af spirituöse Drikke forbereder Sygelighed eller Död. Aaret 1259 var i det hele taget haardt, og henved 10 August faldt allerede

[1]) Ord. pro. exstirp. hæres. Albing. See Trondh. Selsk. Skr. 1 B. S. 140.

[2]) 7 Afsn. K. 46 og 9 Afsn. K. 55.

[3]) S. 538.

betydelig Snee. Aar 1260 var en haard Vinter, og Jordskjælv mærkedes paa Flatöe [1]). Gissur Jarl gjorde den Gang det Lövte, at Islands Indbyggere skulde en Gang hvert Aar för Olafsmesse (29 Juli) vandfaste, d. e. afholde sig fra al Spise eller Nydelse saa nær som Vand. Aar 1261 var Landet overalt omgivet af Driviis [2]). Vinterens Strænghed nödte Folk til at slagte deres Kreaturer. Aaret efter var Ilds-Udbrud i Solheimajökelen [3]). At der i disse sidste Aar er indtruffet Folkedöd omtales ikke.

§. 5.

Ligesom Uaarenes Antal fik en betydelig Tilvæxt i den sidste Halvdeel af det 13de Aarhundrede, og tiltog til hen i det 15de, saaledes antager jeg det utvivlsomt, at det 14de Aarhundrede mest af alle har knækket Landets Velstand; da indfaldt de fleste og störste Jordbrande; hvor meget den Fattiges Omflytning, som Kong Magnus's Lov, Jonsbog kaldet, indförte, har bidraget til Uaar blandt Indbyggerne, det overlades til Læseren at betænke. Uaarsrækken begyndte med Aaret 1275, da Landet var omgivet med Driviis, og megen Dödelighed, især paa Faar, indtraf; at Uaaret denne Tid har foraar-

[1]) Ann. Flat.

[2]) Sturl. 10 Afsn. Kap. 6, Annal. vetust.

[3]) Ann. Res., Skalh., medii, vetust., Flat., regii.

saget Folkedöd, sluttes af Jonsbogens Forsörgelsesbalk 13 Kap., som siger, at formedelst overdaadig Klædedragt maae de Fattige undvære Hjælpen, og mange derfor fryse ihjel. Östfjordeannalen siger, at Vinteren var haard, og Havet blev saaledes tillagt, at man tilhest kunde reise flere Miil paa Isen, der ikke töede op, förend langt ud paa Sommeren. Man frygtede for, at hiin urokkelige Iis vilde foraarsage Landets Ödelæggelse, da man faa Steder kunde komme ud for at fiske. Aaret 1282 grasserede Pest saavel blandt de tamme som vilde Dyr. Biskop Arnes Saga [1]) beskriver dette Uaar i Norge saaledes: Blandt Folket grasserede Sygdom, som medförte Manges Död, og blandt Kvæget Hunger og Pest; dog omtale hverken Torfæus i Historia Norvegica eller Schönning saadanne [2]). Aar 1784 indtraf igjen Sygdom og Kvægdöd; mange Mennesker döde af Hunger, og adskillige Gaarde bleve öde; den samme Sygdom vedblev Aaret efter at rase paa Vestfjordene [3]). Dette Uaar synes at have foranlediget Forbudet i Kong Erik Magnusens Rettebod, at udföre Fisk, naar der var Dyrtid. Vinteren 1290-91, i hvilken der faldt saamegen Snee, at Kreaturerne döde for

---

[1]) Kap. 47.

[2]) Trondh. Selsk. Skr. S. 140.

[3]) Ann. Flat., Biskop Laurentius's Saga i Hdskr. K. 4., Biskop Arnes Saga i Hdskr. K. 48., Ann. vet. i Scr. rer. Dan. 2 D. S. 195

dem, som ikke havde Foder nok til dem*), blev kaldt Eimuni hin mikle (den ulignelig haarde Vinter); derpaa fulgte Uaar med Kvægödelæggelse og nogen Folkedöd[1]). Annales medii fortælle, at ved Sommerens Begyndelse var Jorden overalt tildækket af Snee. I Annalernes Beretninger ved det næstforegaaende Aar hedder det: "I disse Tider indfaldt mange strænge Vintre, der tilsidst foraarsagede megen Folkedöd." Andre Aarböger fortælle, at Driviis af omtrent 15 Alens Tykkelse har hele Sommeren ligget tæt udenfor Nordkysten af Landet[2]). Aar 1294 foraarsagede et indtruffet Jordskjælv, at Jorden paa Rangárvalle revnede. Elven, Raugaa kaldet, forandrede sin Flodsæng, og mange Gaarde styrtede, og alle Brönde bleve hvide af Udseende som Melk. Det Udbrud af Hekla, som indtraf Aar 1300, havde som sædvanligt til Fölge Uaar og ovenpaa Folkedöd, især paa Nordlandet[3]), hvor Annalerne sige, at 500 Mennesker den Gang ere omkomne. Da indtraf

*) For at hæve det for nogle Læsere maaskee mindre forstaaelige i denne Forfatterens Beretning, bemærkes, at i middelmaadige Vintre i Island baade Faar og Heste gaae paa Græs hele Vinteren, og indtages kun sjelden paa Staldfodring.

²) Ann. vet. anf. St. S. 196. Flat., Res., Skalh. og Östfjordeannalen.

³) (Scr. rer. Dan. 3 D.) Ann. reg. anf. St. S. 119.

⁴) Ann. Flat., regii anf. St. S. 123. vetust. anf. St. S. 197, Ann. Flat.

Sandfald og Uaar, og paa Sönderlandet Jordskjælv, som omstyrtede adskillige Bygninger. Aar 1306 fortælle Annalerne, at Drivisen hele Sommeren stadigen er bleven liggende ved Landet, samt at tung Sygdom har hvilet paa hele Landet. Blandt andre siger Östfjordeannalen, at Kopperne have den Gang grasseret, og bortrykket mange Mennesker, især under 40 Aar, saa at nogle Gaarde bleve öde, og andre saaledes forladte, at der var kun eet Menneske tilbage i Live. Aar 1308 havde man paa Sönderlandet et Jordskjælv, som foraarsagede 18 Gaardes Sammenstyrtning, ved hvilken baade Mennesker og Kreaturer tilsatte Livet. Aar 1309 rasede Pest paa Nordlandet, og 1310 omkom i Skalholts Stift mange Mennesker, deels af Kopper, deels af Halssyge, nogle ogsaa af Kolik [2].

§. 6.

Vore Annaler berette, at det Jordskjælv, som indtraf Aaret 1311, har ödelagt 51 Gaarde, samt at i Östfjordene er blevet saa mörkt, at man om Dagen hverken kunde see Vei for sig paa Land eller Sö, ligesom ogsaa at Lava-Aske faldt hist og her [3]. Biskops-Annalen, forfattet af Jon Egilsen, siger,

[1]) Ann. vetust anf. St. og S. 198, medii, Skalh., regii anf. St. S. 127. Flat.

[2]) Ann. Skalh., Flat., Biskop Laur. S. Kap. 26 og 28. Ann. vet. anf. St. S. 129.

[3]) Ann. med., Flat., regii anf. St. S. 129.

at Sommeren var saa fugtig, at Höavlen ganske mislykkedes indtil efter förste Mariedag (15de August), og endda var ubetydeligt den 8de September, og ingen erindrede saa ussel en Höavl som denne Sommer. 1312 havde den vedvarende Regn den samme ufordeelagtige Indflydelse paa Græsvæxten, som Aaret i Forveien; alle disse uheldige Omstændigheder vare da naturlige Forbud paa de fölgende Aars Dyrtid, der medförte igjen den store Folkedöd, som snart indfandt sig[1]). Östfjorde-Annalen fortæller, at nogle Bönder bleve nödtvungne til at slagte alle deres Kreaturer. Aar 1313 var Uaar og Kvægdöd over hele Landet. Frosten var saa forfærdelig stræng, at Heste og Faar, som vare forresten förlige og raske, mistede Födderne; mange Bönder, der för havde en rig Besætning af Kreaturer, bleve nu fattige paa samme. Vinteren kaldtes **Hrossafellisvetur** (Hestedödsvinter). Atten Gaarde bleve ved et indtruffet Jordskjælv omkastede[2]). Forskjelligartede Sygdomme grasserede i Landet, hvoriblandt en, som i Ann. medii kaldes **Hettusótt** (et Slags Vattersot, Hovedet eller Halsen og. paa andre Brystet ophovnede). 1314 tog Uaaret endnu stærkere Overhaand, især paa Sönderlandet,

[1]) Ann. medii.

[2]) Biskop Laur. Saga K. 30. Ann. Flat., Skalh., vetust, medii, Östfjordenses og episcopales.

hvor det gjorde Ende paa Manges Liv; 300 bleve som Lig bragte til Strande Kirke [1]); dog blev Nordlandet ikke fritaget for Uaaret, men det strænge Veirlig blev ved Paasketider mildere, og Drivisen drev bort, hvilket havde god Fölge for Foraarsgröden [2]), men vedvarende Mangel paa Regn om Sommeren 1315 standsede Græsvæxten [3]). Ann. medii sige, at Uaaret har vedvaret i samfulde 7 Aar. Nogle Forfattere berette, at Uaaret ved denne Tid har været udbredt over hele Verden, andre at det kun har fundet Sted i Evropa [4]).

§. 7.

Den Standsning, som nu blev i Uaarene og den ved samme foraarsagede Folkedöd, blev ikke langvarig. Havisen, som Aaret 1319 laae ved Landet, medförte de sædvanlige Plager for det, i Forbindelse med Dyrtid paa Kornvarer; det strænge Foraar 1320, Isevaar kaldet, og den almene Dyrtid, som 1321 trykkede Indbyggerne, bidrog altsammen til, at i begge disse Aar mange Mennesker döde af Hunger [5]). Aar 1323 var

[1]) Ann. vetust., Skalh.

[2]) Biskop Laur. S. Kap. 33.

[3]) Ann. medii, Flat., Skalh.

[4]) Alb. Stad. Continuator S. 68, 78. Trondh. Selsk. Skr. 1. B. S. 142 fg. Bossuet Geschichte der Welt, fortgesezt von I. A. Cramer, 4 B. S. 47. Schönning anf. St. S. 144.

[5]) Ann. vetust., Skalh. Ann. medii. Disse sidste sætte

Vinteren og Foraaret meget strænge, og forandredes först ved St. Hansdag til det bedre. Aar 1330 var Vinteren meget god, men om Foraaret indtraf det bekjendte Pintsedags-Snefog (Hvítadagshríd) over hele Landet; derpaa fulgte en meget stor Kvægdöd, Misvæxt paa Græs, og næste Aar Dyrtid overalt [1]). Biskop Laurentius's Saga siger, at Kvæget faldt og laae dödt dyngeviis, ligesom Sandbanker ved Strandbredden, opkastede af Söen. Dette Aar blev kaldt den store Ödelæggelsesvinter (Fellivetur en mikli [2]). Det paafölgende Aar 1332 grasserede en hæftig Sygdom: da udbröd Ild af Österjöklerne, hvorom tales i Fragmento Annalium, Biskops-Annalen og Annales Flateyenses. I Sommeren 1336 indtraf saa hæftig Regn, at den dræbte Heste, Hornkvæg og Faar i hundredevis daglig paa Rangarvalle og i Skalholts Sogn. Næste Vinter ved Juletider indtraf saadant Sneefog, at Rögterne ikke kunne finde til Fæhusene. Mange Gaarde oppe i Landet bleve aldeles begravede under Sneen, og adskillige Huse nærved Kysterne bleve kastede om [3]). Annales regii sige,

ved Aaret 1320, hvad Ann. Skalh. og Flat. rigtigere sætte ved 1321.

[1]) Ann. Flat. reg. anf. St. S. 130. Biskop Laur. Saga K. 58.

[2]) Ann. vet. Skalh. Da döde mange Mennesker paa Grimsöe, og Aaret efter druknede 48 Mennesker paa Vestmannöe.

[3]) Ann. Flat., Skalh., regii anf. St. S. 134.

at en Gaard, beliggende ved Stadarfell, blev under Sneens Masse nedtrykket. Lignende var Tilfældet 1791, da Kirken paa Skard blev tildækket af Snee 9 Alen höit over dens överste Top, saaledes at 3 Sparrer brækkedes under Sneens Tyngde, og den vilde uden Tvivl ganske være bleven knust, dersom ikke mange Folk vare löbne til, som ryddede Sneen bort. Gaarden Stadarfell, beboet af Ejeren selv, en paapasselig og flittig Mand, blev ved samme Leilighed knust under Sneens Masse.

§. 8.

Aar 1339 indtraf henved Fardage (först i Junii Maaned) det store Jordskjælv, som i Islands Sönderfjerding foraarsagede megen Skade paa adskillige Gaarde [1]), saaledes at de bleve ganske öde baade paa Skeiden og i Holtamannarep. Fjeldene styrtede ned, og haarde Klipper bristede. Folk og Kreaturer bleve kastede til Jorden, og Husene enten kastede om eller flyttede ganske fra Stedet. Jorden revnede dybt ned i Afgrunden, og deels koldt, deels kogende Vand opkom gjennem de saaledes dannede Aabninger. Aar 1340 var Vinteren overordentlig mild. Man fandt allerede i den næstsidste Vintermaaned (Góa) nylagte

[1]) Annales medii. Östfjordeannalen og fragm. Annalium sige, at 50 Gaarde har dengang styrtet. Jacobsen om ildsprudende Bjerge S. 26, siger, at 60 Gaarde ere omstyrtede.

Æg af vilde Fugle[1]). Aar 1343 derimod faldt Snee i saadan Mængde, at man ikke erindrede noget Lignende; Sneefog begyndte om Efteraaret, og vedblev lige til Sommermaal (midt i April Maaned), og foraarsagede almindelig Kvægödelæggelse[2]). Fragmentum Annalium, fortæller at 80 Stykker Hornkvæg, Gaarden Skalholt tilhörende, ere omkomne i Juni Maaned. Östfjordeannalen beretter, at de, som om Efteraaret eiede 200 Faar, i næste Foraar kun vare Eiere af 2 Stykker. Dette haarde Veirlig ledsagedes om Foraaret af Ilds- og Sand-Udbrud af Hekla, som meget bidrog til at foröge Kvægdöden paa Sönderlandet; 5 Reppe (Sogne) bleve næsten lagte öde[3]). Det siges ogsaa, at der den samme Gang, som Hekla sprudede, er indtruffet Ilds-Udbrud paa to andre Steder, nemlig i Hnappevalle Jökelen og Herdabreid[4]). Skalholts og Flatöeannalerne handle udförligst herom; de fortælle, at den udkastede Aske og Sand ere faldne i Borgerfjord, paa Skagen og derimellem i saadan Mængde, at Kvæget derved er omkommet,

[1]) Ann. vetust. Flat.

[2]) I Ann. med. og Östfjordeann. staaer 1339, fordi Begivenhederne der sædvanligen sættes et eller to Aar förend de ere indtrufne. Ann. Skalh. regii anf. St. S. 135.

[3]) Annales medii.

[4]) Ann. vet. Scr. rer. Dan. anf. St. S. 134. Skalh., Flat., reg. anf. St. S. 134.

og Ann. regii, at ved Heklas Udbrud er det om Dagen blevet saa mörkt, som om det var Vinternætter. Östfjordeannalen siger, at mange Boesiddende paa Sönderlandet ere formedelst Tabet af deres Kreaturer blevne saa arme, at de maatte forlade deres Gaarde. Aar 1347 druknede omkring Sönderlandet 56 Mennesker; da grasserede ogsaa heftig Koppesygdom, som bortrykkede næsten ethvert Menneske af 40 Aars Alder og derunder, og mange Ældre. Aar 1348 var et stort Uaar i Forening med Kopperne; en ualmindelig stræng Vinter afløstes af en höist ufrugtbar Sommer. Annalerne[1] sige, at Söen om Vinteren saaledes blev tillagt, at man kunde gaae over Fjorde og Bugter mellem de yderste Næsodder. Östfjordeannalen siger, at man har kunnet ride paa Iis fra Seilen og fra Næs paa Seltjarnarnæs lige til Kjalarnæs, og fra Akranæs til Vidöe, samt over Staksfjorden' men kunnet gaae paa Iis fra Alptanæs til Hvalöre. Aar 1349 var Ilds-Udbrud med saadan Mörke, at Reisende midt om Dagen ikke kunne see Veien for sig. Aar 1350 faldt megen Snee om Vinteren, og midt om Sommeren var megen Frost. Aar 1352 var stort Uaar baade til Söes og til Lands[2]. Aar 1354 indtraf Ilds-Udbrud af Trölledynge; den opkastede Aske bedær-

---

[1]) Skalh., vetust. og Fragmen. Annal.

[2]) Ann. vet., Skalh., Flat., Fragm. Annal.

vede mange Gaarde i Middalen saaledes at de bleve öde; Ilden kunde sees over Land lige til Snefjeldsnæs [1]). Aar 1355 tog den strænge Vinter sin Begyndelse ved Nyaar, og Snee og Frost vedblev indtil Altinget, hvilket foraarsagede Kvægdöd og Uaar [2]). Östfjordeannalen siger, at det haarde Veirlig vedblev til Sommermaale (Midten af April), da paafulgte saa stor en Kvægdöd, at de, som ikke vare forsynede med Foder, mistede alle de Kreaturer, som gik paa Græs. Först ved Altinget (i Slutningen af Juni Maaned) blev Veirliget kjendeligen bedre, og Jorden begyndte at grönnes. Aar 1360 var en stræng Vinter; de bestandige kolde Vinde hindrede saaledes Jordens Gröde, at der ved St. Hansdagstid ikke var Græs til Kreaturerne. Aarsagen hertil tilskrev man Drivisen, som ikke gik bort fra Landet förend henved 24de August [3]). Dette Aar döde ved Myvatn 170 Mennesker af Hunger [4]). To Aar senere 1362 var igjen megen Dyrtid og Folkedöd. Aar 1365 siger Biskoppeannalen, at Vinteren var baade haard og lang.

---

[1]) Ann. vetustiores.

[2]) Ann. Flat. cfr. Ann. vetust., som anföre dette ved Aaret 1354.

[3]) Ann. Östfjord., Flat.

[4]) Flatöe-Annalen siger "i to Kirkesogne," hvilket er rigtigere.

§. 9.

I de tre sidste Decennier af dette Aarhundrede vare Uaarene temmelig hyppige; saaledes berette Annalerne, at efterat et Jordskjælv havde omsyrtet 12 Gaarde i en Rep, Ölveset kaldet, indtraf Aaret 1371 et saa haardt Foraar, at ved St. Hansdàg var neppe saameget Græs opvoxet af Jorden, at Kreaturerne kunne faae Föde. Aarene 1373 og 1375 vare ikke bedre; i det sidste indtraf en stor Misvæxt paa Græs, og Drivisen laae ved Landet indtil sidst i August Maaned[1]). Aar 1376 var en stræng Vinter med overordentlig skarp Frost og Snee. Den Gang döde fattige Folk af Hunger i hundredevis paa enhver Kant af Landet. Aar 1377 var Vinteren saa stræng, at man allerede længe för Paaske savnede Foder til Kreaturerne. Aar 1380 grasserede Kopperne over hele Landet, desuden faldt saamegen Snee 5 Uger för Vinterens Begyndelse (tidlig i September), at Kreaturerne bleve indsneede, og kvaltes under Snedyngerne. Aar 1381 var Sygdom over hele Landet. Om Sommeren var der stor Misvæxt paa Græs, og henved Efteraaret vedholdende Regn, som hindrede Böndernes Næringsflid og foraarsagede Fjeldskred paa mange Steder, hvor de ikke för vare indtrufne. Efteraaret kaldtes Slägt-

[1]) Ann. Flat. medii. F. Joh. Hist. Eccles. Isl. 2 D. S. 205, 211.

ningshösten (Sláturshaust)[1]). Aar 1390 lignede det næstforanbeskrevne. Det haarde Foraaar sinkede Jordgröden, og al Indhöstning hindredes eller tilintetgjordes formedelst den uophörlige Regn hele Sommeren, som för bemærket; ogsaa denne Gang indtraf mange farlige Fjeldskred, hvorved 36 Mennesker tilsatte Livet[2]). Floder og Aaer gik saa höit over deres sædvanlige Bredder, at Vandet bortskyllede mange Faar, som i Nærheden gik paa Græs. Mange Gaarde lede meget eller omkastedes ved indtrufne Jordskjælv, og adskillige bleve öde ved nyt Udbrud af Hekla. Omgangssyge blandt Mennesker, ved Siden af Pest blandt Kvæget, grasserede i Landet, og adskillige Fiskerbaade, som fra Snefjeldsnæs og flere Steder dreve Fiskerie, gik under paa Söen tillige med Mandskabet. Aar 1391 mislykkedes Höbjergningen; da indtraf et saa stort Jordskjælv paa Sönderlandet i Sognene Grimsnæs, Floe og Ölves, at 14 Gaarde bleve derved enten omkastede eller meget beskadigede, og Rystelsen mærkedes lige til Holtavörduheide, hvorved ogsaa nogle Mennesker tilsatte Livet, og Jorden revnede, hvorved siden fremkom Damme. Aar 1393 var Græsvæxten god, men formedelst fugtigt Veir blev Höet bedærvet under Behandlingen. Aar 1394

[1]) Ann. Flat. medii.

[2]) Annales medii.

var Uaar over hele Landet, og Mangel paa Levnetsmidler [1]). At 1395 har været et godt Aar, viser den Höbeholdning, som forefandtes ved Synsforretning paa Hole-Bispegaard Foraaret 1396 [2]); der fandtes nemlig 50 Favne af Tödu*)

§. 10.

Om Tilstanden i Island i det 15de Aarhundrede ere vore Forfædres Beretninger mindre udförlige. Især savner man Flatöe Annalen, som standsede noget för, og Annales medii, som kun gaae lidt ind i bemeldte Aarhundrede; thi endskjöndt John Aresen Præst, til Vatnsfjord, og Provst i Isefjords Syssel (hvis skrevne, efterladte Beretninger jeg kalder Provst John Aresens Annal), og hans Famalus Sivert Johnsen, siden Præst til Ögurs Menighed (hvis Skrift jeg benævner Vatnsfjords Annal, der ligesom hans forfattede Slegtregister vidne om hans Flid og Iver for at samle Kundskab om Oldtiden), have ved Hjelp af de Doku-

---

[1]) Annales medii.

[2]) See det Isl. Litt. Selsk. Skr. 13 Bind S. 129 Noten.

*) Tada kaldes det bedste Höe, som faaes af de saakaldte Tun d. e. de nærmest ved Gaardene liggende, og med största Omhyggelighed dyrkede og fredede Marker. I Modsætning deraf kaldes Uthei det mindre kraftige Höe, som faaes af de i længere Afstand fra Gaardene liggende Enge, der ikke kunne faae den samme Bevogtning som Tunene eller præpareres ved Gjödning.

menter, som gik i Arv fra Mand til Mand blandt den saakaldte Ögurs Familie, stræbt at fortsætte Beretningerne lige fra den Tid, Flatöe Annalen ophörte, og skjöndt man ikke miskjender Björns paa Skardsaa Fortjenester ogsaa i denne Henseende, saa har man dog kun ufuldstændig Kundskab om Uaar eller andre mærkværdige Begivenheder i dette Aarhundrede. At dog haarde Aaringer i dette Tidsrum ere indtrufne, kan man til Exempel see af, at Gaarden Knappastader i Fljote Herred i lang Tid var öde, og i Biskop Stephens Tid fulgte der intet Kvilde*) med nogen af de Kirken paa Hof tilhörende i Vapnefjord beliggende Jorde, og alle disse vare bortbygslede mod en ringe Landskyld**) formedelst det slette Aar og den usle

*) Kvilde i Flertallet Kvilder (isl. Kúgildi) kaldes den Besætning af Kreaturer: Köer, Faar eller Heste, og hvoraf hvert bestaaer af 1 Koe eller 6 Malkefaar eller 1 feilfri Arbeidshest, som Jorddrotten ved en ham tilhörende Gaards Bortbygsling indsætter paa samme, hvilke Leilændingen, foruden at erlægge for Nytten og Brugen af dem en aarlig bestemt Leie, skal vedligeholde og i fornödent Fald anskaffe andre, saaledes at han ved Fratrædelsen svarer ligesaa mange og dygtige Kvilder til Eftermanden, som han modtog,

**) Landskyld kaldes den aarlige Afgift som Leilændingen svarer til Jorddrotten for Brugen af den bortbygslede Gaard, samt tilliggende Jord og Huse. Denne er ved gammel Skik bestemt i oprindelig Forhold til Jordens Dyrhed (Bonitet), som udtrykkes ved Be-

Græsvæxt. Desuden indtraf, foruden nogle Gange Kopperne, ogsaa i det 15de Aarhundredes 2det og 95de Aar, to af de farligste Epidemier, som nogensinde have rammet Island. Aar 1409 blev Vinteren kaldet Sneevinter; en saa stor Heste- og Faaredöd havde man ikke för havt som den Gang, af 300 Heste, som om Efteraaret vare paa Gaarden Skalholt, foruden en meget talrig Mængde af 3 Aar gamle og yngre, vare om Foraaret 35 tilbage baade paa Hovedgaarden, og samme underliggende Boelsteder paa den östlige Side af Hellesheide, c. 12 i Tallet; men Biskop Wilkin eiede desuden 24 Heste, som Sommeren i Forvejen havde ubrugte gaaet paa Græs, og denne Vinter skaffede sig Næring ved at græsse paa det saakaldte Hestfjeld. Ann. medii anföre dette ved Aaret 1404, og baade disse og Vatnsfjordsannalen fortælle enstemmigen ved Aaret 1406, at den sidste Halvdeel af Vinteren var meget stræng, og man finder, at Kvægets Antal ved det i dette Aar indtrufne Uaar, er nedsunket til $\frac{1}{10}$ Deel af det för tilværende [1]). Aar 1421 opkom igjen Ild af Havet foran Reikenæs, og Veirliget var om Vinteren

nævnelsen Hundrede ꝯ. Et saadant Jordhundrede gaaer nu i Handel og Vandel efter Middelpris for 20 a 24 Rbd. Sölv.

[1]) Vatnfjordeannalen i Hdskr. og F. Joh. Hist. Eccl. Isl. 2 D, S. 136.

meget haardt [1]). Aar 1423 var igjen meget haard Vinter; mange Mennesker tilsatte ogsaa Livet ved at roe ud paa Fiskerie, som desuden gav et ringe Udbytte [2]). Ann. medii anföre som Exempel paa Uaaret, at den Gang blev til Thingöre Kloster laant 6 Vætter (480 Pd.) Smör hos Konen, Kvæde-Anna kaldet. Baade 1406 og 1423 vare ogsaa i Udlandene meget haarde. 1 Trondh. Selsk. Skrift. fortælles [3]), "at Aaret 1423 var saa stræng Frost, at man reiste med Heste over Isen fra Preussen til Lübeck, og fra Meklenborg til Danmark, og 1426 reiste man paa Iis fra Danzig til Lübeck." Aar 1425 döde baade Heste og Faar mange Steder i Island, fordi de ikke kunne udholde Vinterens Strænghed. Aar 1470 laae Drivisen ved Landet en stor Deel af Sommeren, og Vinterens Strænghed tog til fra Julen. Aar 1477, den förste Tirsdag i den sidste Vintermaaned (Einmánadr kaldet), var paa Gaarden Grund i Öefjord et talrigt Möde af saavel Lærde som Lægmænd. Da et aarligt Möde, benævnet efter ovennævnte Maaned (Enmaaneds Möde), var besluttet, siges i Löytebrevet, "at man talte om den Forun-

1) See det Isl. Litt. Selsk. Skr. 7 B. S. 5.

2) Her, som flere Steder finder i Ann. med. og Vatnsfjordannal nogen Omsætning Sted med Hensyn til Aarstallet.

3) Anf. St. S. 145.

dring og Rædsel, som ved Ilds-Udbrud, og dermed fölgende Stöv og Askefald, samt det indtrufne Mörke og rædsomme, underjordiske Bulder man mærkede, var opstaaet o. s. v." Aar 1494 var ligesom de to næstforegaaende et stort Uaar, baade Hav- og Ferskvands-Fiskerie mislykkedes gauske, og almindelige Klager hörtes over Misvæxt paa Græs. I det fölgende Aar indtraf den store Pest (Stóraplágan kaldet)[1]. At Veiret har ved denne Tid ogsaa været strængt i Norge sees deraf, at Pave Innocents den 8de bevilgede Præsterne der, at de maatte bruge Mjöd til Communicantere istedet for Viin, der ikke kunde bevares for Kulde[2]. I Island har man aldrig behövet eller benyttet saadan Tilladelse.

§. 11.

I Begyndelsen af det 16de Aarhundrede har Landet vel maattet udholde nogle Uaar, men dog ikke saa hyppige, som i det 15de Aarhundrede; thi vel sige Annalerne, at der i Aarene 1500 og 1523 mange fattige Mennesker ere omkomne[3], samt at Foraaret 1508 har været meget haardt og Almuefolk havde meget knapt Udkomme. Björn

---

[1]) Östfjordeannalen.

[2]) Pontopp. Ann, Eccl. Dan. Dipl. 2 D. S. 604.

[3]) Vestfjordeannalen og Björn paa Skardsaa Ann. 1 D. S. 72, 94. Östfjordeannalen og Præsten Jon Egilsons Annal.

paa Skardsaa [1]) siger, at Aaret 1520 ere Faar endnu i den 8de Sommeruge indsneede og omkomne. Præsten Jon Egilsen afmaler Fölgerne af Uaarene 1518 og 1525 saa farlige, i det han overensstemmende med Östfjordeannalen fortæller: at 5 Aar för Aaret 1518 gaves der ikke andre omflakkende Fattiglemmer i Biskopstungereppen end 2 gamle Koner, hvorimod endog de, som eiede en Formue af 12 Hundreders Værdie*) bleve understöttede af den til Fattiges Underholdning bestemte Tiende. Ingen blev dog i denne Vinter saa forarmet, at han nödtes til at opgive sin Husholdning; thi alle beholdt omtrent $\frac{3}{4}$ Dele af deres Kreaturer," og endvidere: "Aar 1525 indtraf saa stor Kvægdöd om Vinteren, at Grimsnæs-Rep aldrig er kommen sig igjen, og endog de

[1]) Ann. 1 D. S. 88 og 90.

*) Hundrede er Benævnelsen paa en Störrelse af saavel Jordegods, som för bemærket, som ogsaa Lösöre, der udgjorde 120 Alens Værdie. En Alen med Hensyn til rörligt Gods er saa meget som 2 Fiske, der igjen ere lige med 1 Pd. Smör eller Tælle og 4 Pd. Stokfisk. — En Fisk regnedes, efter at Penge bleve indförte, liig $2\frac{1}{4}$ Sk., og en Alen fölgelig liig $4\frac{1}{2}$ Sk. og 1 Hundrede liig 5 Rbdlr. 60 Sk. Den nu gangbare Priis paa islandske Varesorter evaluerede paa denne Maade, som det kaldes paa Landsviis, til Hundrede Alen og Fisk, er efter Kapitulstaxtens Middelpriis for alle Varesorter, omtrent 7 Sk. pr. Fisk o. s. v.

Bosiddende, som ifölge Tiendeangivelserne selv eiede en Formue af 14 Hundreders Værdie, bleve deelagtiggjorte i Tiendens Nydelse. Af 300 Stykker Faar, som var det mindste Antal nogen Bondegaard om Efteraaret talte, vare om Foraaret höist 29 à 30 Stykker tilbage i Live. Frosten var saa bidende, at fede Heste fandtes i en staaende Stilling frosne ihjel paa Marken. Denne Vinter fik Navn af Aattedagsvinter, fordi den paakom 8 Dage efter Juul eller 1ste Januar. Det er ikke utroeligt, at Præsten Jon Egilsen i sin Beskrivelse af den Velstand, som i de foregaaende Aar fandt Sted i Arnæs Syssel, har nu ved at fortælle om Faaredöden sammesteds noget overdrevet Overgangen; ligesom man og med Hensyn til det Ovenanförte vil see, at den, som i forrige Tider, da alt rörligt Gods, Gangklæder undtagen, skulde ansættes til Tiende, angav sit Gods til 12 à 14 Hundreder, ikke har værer rigere end den som nu tiender af 2 à 3 Hundreder, efterdi intet andet rörligt Gods end levende Kreaturer, samt Fiskerbaade og Garn, tages med i Tiendeberegningen.

Man har ogsaa Exempel i den nyere Tid, at Aaret 1747 blev Fattigestiende givet dem i Grimsnæs og Biskopstungerep, som dog selv ydede Tiende af 4 à 5 Hundrede, da saadanne efter et ligeligt Forhold fandtes berettigede at faae den, siden Fattigkasser ikke den Gang fandt Sted i Island,

men först senere ere indförte, efterat Sogneprotokoller ved min Medvirkning Aaret 1787 vare indförte. Naar endelig lægges Mærke til, at Folkemængden i Island i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede var ringe formedelst den store Folkedöd, som flere Gange i det 15de Aarhundrede, og sidst 1495 var indtruffen, saa beviser bemeldte Præst Egilsens Beretning om Grimsnæsbeboernes Formues-Tilstand ikke Landets Velstand i Almindelighed; thi det er ganske naturligt, at Formuen i et Land som Island éfter overstaaet Uaar, maae tiltage med raskere Skridt end selve Indbyggernes Antal, og disse faa derfor blive rigere end om de vare mange.

§. 12.

Aar 1552 kaldtes Vinteren den haarde Vinter; den paakom noget för Juul med kortvarig Töeveir (Blotum), afvexlende med meget Sneefog, men blev mildere den 4de April. Kvægdöden var stor, især döde mange Kreaturer, Skalholts Bispestol tilhörende. Ved denne Tid solgtes den öde Jord, Votmule i Floe, som tilhörte Domkirken, for Kreaturer. Aar 1554 rasede Kvægödelæggelse igjen, og noget Askefald indtraf [1]). Folkets Tilstand kan ogsaa sees af en ved Henrich Kragh afsagt Dom, dateret

[1]) See Præst J. Egilsens Biskoppeannal og Provst Jon Haldorsens, Skalholts Bispers Levnetsbeskr. F. Joh. Hist. Eccl. Isl. 1 D. S. 296.

Garde i Stadarsveit den 7de Juni 1555 (rigtigere 1565): "Om den Uskik, som tiltager i Landet, Almuen i Dale- Snefjeldsnæs- og Myre-Sysseler til stor Ulempe; Om Personer fra andre Fjerdinger, som ved deres Overlöb, enten hver for sig eller i Flok med deres Familie saaledes trykke og fortredige Folk, at man, desuden plaget af den almindelige Dyrtid, ikke længer kan hjelpe sig selv eller de Forsörgelsesberettigede; Om den Mængde Tomthusmænd (Huusmænd), som omkring Sneefjeldsnæs Jökelen, have været modtagne fra alle Landets Kanter, som ved deres Omflakken forvolde omkringliggende Sogne stor Skade og den fattige Mand utaalelig Byrde o. s. v." I fornævnte Aar 1554 udbröd Ild af Fjeldene ved Hekla, og Jordskjælv rasede i en Tid af 14 Dage, som indjog Folk saadan Skræk, at man ikke torde opholde sig inde i Husene, men blev boende i Telte. Aar 1555 indtraf den store Koppesygdom. Det som Björn paa Skardsaa [1]) fortæller, at Kopperne nemlig ikke have grasseret i Island i samfulde 60 Aar efter den store Pest, modsiges ved hans egen Beretning om de store Kopper, som indfandt sig Aaret 1511. At disse Kopper ikke have været ubetydelige, derom vidner Præsten Jon Egilsen i det han i Biskoppeannalen siger, at den har bort-

---

[1]) Annal 1 D. 206, 212.

rykket mange Mennesker af begge Kjön, skjöndt flere af Mandkjönnet. Kvæget, som af Mangel paa Folk ikke kunde blive malket, löb brölende omkring. At der i det samme Aar, som Kopperne, rasede baade Folkedöd og Kvægödelæggelse, foraarsaget ved Hungersnöden, kan sees af en Skrivelse fra Præsterne i Holestift til Kong Kristian den 3die Aaret 1557, hvori de söge om, at Biskoppetienderne ikke maatte beröves Hole Bispestol: "Her er, for Norden (skrive de), saadan stor Nöd och haard Tiid, baade til Söes och Lands, att Almuge folck er nogett her dödt aff Hunger och Biæringlösse, saa att Qvægett dör aff Frost och Suee, och fattige Mænd, værendes Klædeslöss, döe aff Kuld och Frost." Aar 1562 indtraf der paa Skjærtorsdag et heftigt Sneefog, hvorpaa fulgte megen Kvægdöd. Aar 1565 varede Foraarets Strænghed til hen over Fardage. Ved Aaret 1566 omtaler Björn paa Skardsaa [1]) en stor Folkedöd, især blandt de Fattige, samt at der i Slutningen af Juli Maaned er falden saa megen Snee, at den naaede Hestene op paa Bugen. I dette Aar den förste Dag i den sidste Vintermaaned, Enmaaned kaldet, (den 12te Marts) blev udstædt Antagelsesbrevet om den Lövtesdag, som indtil vore Dage har

[1]) Ann. 1 D. S. 230.

[2]) Björn paa Skardsaa Ann. 1 D. S. 262, 264.

været höitideligholdt paa Nordlandet som en Angers-Almisse og Bededag. I dette Lövtebrev omtaler Biskop Olav Hjaltesen, at Elendighed og Uaar i nogen Tid have ligget meget tungt paa Almuen. Fornævnte Lövtesdag kaldes almindelig Enmaaneds Sammenkomst. Den blev först vedtaget Aaret 1477, siden gjentaget 1562, 1633, og 1726, men ophævet ved Forordningen af 29de Mai 1744 §. 23. Begge Aarene 1578 og 1579 var nogen Kvægdöd, ligesom der og i disse Aar Misvæxt paa Græs fandt Sted. 1578 indfaldt saadant Jordskjælv, at Husene i en halv Time vare i bestandig Bevægelse. Omtrent ved denne Tid fremsendte Islænderne med Olav Bagge deres Bönskrift til Kong Frederik den Anden, hvori de omtale: "Den store Nöd og Uaar, som Vinteren medförer formedelst Snee og Frost og sommesteder Ildsudbrud, som dette Land er udsat for, og derfor bestandig forværres, hvisaarsag vor Næringsflid indsvinder og Nytten af Kreaturerne formindskes, hvilken dog skulde afgive Indbyggerne den vigtigste Hjælp til Klæde og Föde. Ligeledes aftager Fiskeriet. Flere saavel kongelige som private Jorde sættes öde, og af andre svares enten ingen eller ubetydelig Kvildeleie eller anden Afgift. Vor Armod og Elendighed driver os til at bönfalde Deres Kongelige Naade om at sörge for vor Redning og Livsophold, saa at dette Deres Naades Skatteland ikke

ganske skal gaae tilgrunde eller fordærves, efterdi Hunger og Mangel paa Klæder plager og trykker dette Lands Almue især."

Aarene 1580 og 1581 var Græsvæxten meget maadelig og mange mistede deres Kreaturer formedelst Fodermangel [1]). Aar 1594 var saadant Uaar, at Kvæget ved Juletider döde paa Nordlandet af Magerhed, og det haarde Veir vedblev indtil efter Paaske, da först begyndte Sneen at töe saaledes op, at Græsgangene bleve tilgjængelige for Kreaturerne. Ödelæggelse blandt Hornkvæget, der havde yttret sig 1591, vedblev endnu 1595, uagtet Vinteren var meget mild. Det fölgende Aar faldt usædvanlig Mængde Snee [2]). At Formuetilstanden i Aaret 1594 meget er bleven forværret, bliver klart af fölgende 12 Poster, som Lavmand John Johnsen Aar 1595 fremlagde paa Akretinget, for der at tages nærmere i Overveielse.

1. Om og hvorledes skal forholdes med Erstatning eller Afgift for Leiekvæg, naar nemlig dette hos den fattige Leietager omkommer tillige med hans eget, saaledes at han ikke har noget at betale sin Gjeld med, eller naar de, som imedens de vare bemidlede have tilbygslet sig Jorde eller paa hvilkensomhelst

---

1) Præsten Jon Egilsens Biskoppeannal.

2) Björn paa Skardsaa Annalers 2 D. S. 6 og 10. Vatnfjords Annal. og Præst Jon Egilsens Annal.

Maade paadraget sig Forpligtelse, blive pludseligen saa forarmede, at Fordringshaveren Intet kan erholde hos dem, og den Uskik tiltager, at de saaledes Gjeldbundne indlade sig i Handel med Tredjemand.

2. Om de Ulykkestilfælde, at den Fattige omkommer af Kulde og Mangel paa Klæder.
3. Om Armod og Omflakken, og at Ingen, der ikke eier den lovbestemte Formue, anseer sig pligtig til at underholde sine Fattige Slægtninge, og
4. Om at Repperne (Communerne) ikke ere i Stand til formedelst Fattigdom at hjelpe til fremmede Umagers*) Underholdning.
5. Om de Forarmede, som ere saa vanföre, at de ikke kunne taale at flyttes, eller om de talrige Familier, der ikke eje en Hest, de kunde flyttes paa; men dog mange ere saa uformuede i Reppen, at de hverken kunne flytte eller föde dem.
6. Om Overlöb af Fremmede, som om Vinteren saaledes trykke Sognenes egne Indvaanere, at de selv komme til at lide Mangel, indtil Ingen af dem bliver hjulpen.
7. Om de Jorde, som ikke kunne bortbygsles og

*) Umage, saadanne, som formedelst Sjels eller Legems Forfatning ikke kunne ernære sig selv, men maae underholdes af Andre.

af hvilke lovmæssige Ydelser ikke kunne haves, da de overlades til Uvederheftige, som hverken svare Landskyld eller Kvildeleie, men ödelægge Inventariikvæget, hvorom de underderrette Husbonden först bagefter.

8. Om Aager og Laan, som tabes for Fattige, der ikke have forsynet sig med Borgen.
9. Om, at Vadmel ikke mere bruges i de aarlige Ydelser, maaskee fordi at af den liden Uld, som haves, forarbeides strikkede Vare, som sælges til Tyskerne for unödvendige Ting, saasom Strudsfjedre, Bræmmer, fine Hatte, Strikkeposer og andre forfængelige Ting, som ogsaa betales med Vadmel, Stude, Beder, Lam, Fisk, Smör og Tran og andre i denne Dyrtid vigtige Næringskilder, hvisaarsag jeg anseer det særdeles nödvendigt, at der haves nöiere Opsyn med saavel Indbyggerne som Fremmede.
10. Om de Mænd og Koner, som löbe bort af Sysselet fra deres Börn og givte sig paa fremmede Steder; dernæst om Arbeidskarles Lön, og Lösemænd og Dagslætter *). Endskjöndt alt saadant i Forveien er bestemt, saa agtes dog ikke derpaa; da man hverken bryder sig om Love eller Vedtægter, men

*) Dagslaat kaldes et ved Reb eller Snor afmaalt Jordstykke, som har sin Benævnelse af at, det paa een Dag skulde afslaaes af en middelmaadig Arbeider.

Enhver egenraadig vil fölge de Regler, han finder for godt, hvorved deres Tilsyn, som bör paasee og bestemme andres Handlinger, ganske bliver uvirksomt.

11. Om Mangel paa Tömmer, saa at Gaardene ikke kunne holdes vedlige, og endelig
12. om Fattiges Föde og Underholdning, samt om at Fattige med talrig Börnehob ikke tilstedes Adgang til eller Ophold i fremmede Reppe, og hvorledes der skal forholdes med de Jorde, som ikke kunne bortbygsles eller hvoraf Tiende ikke kan svares.

§. 13.

Med Hensyn til Uaarenes Mængde og skadelige Fölger kan man næsten sætte det 17de Aarhundrede ved Siden af det 14de. Henved Udgangen af Aaret 1600, den 13 December, begyndte det strænge Veirlig, og denne Vinter blev kaldt Svöben (Lurkur). Nordmændene kaldte Aaret 1601 "det store dyre Aar [1])". I Island var Vinteren over hele Landet meget stræng lige fra Juletider, hvor en stor Misvæxt paa Græs havde til Fölge en almindelig Kvægdöd. Mærkeligt er det, at i dette Aar var Luften i Norge saaledes opfyldt med tykke Dunster, at Solen den hele Sommer ikke gav klart Skin, men var blodröd at

[1]) Throndh. Selsk. Skr. 1 B. S. 148.

see til [1]). Aar 1602 kaldtes Vinteren Pinevinter [2]). Uaaret i Forbindelse med Sygdomme foraarsagede Folkedöd. Formedelst det strænge Veirlig kom ingen Lavrettesmænd til Altinget, hverken fra Nord- eller Östfjerdingen *). Den Faaredöd, som indtraf i dette Aar, omtale Aarbögerne som den störste, der er indtruffet i dette Aarhundrede. I en Ansögning af 1607 til Lehnsherre Herluf Daa fra Borgerfjordens Indbyggere sige disse: "At de

---

[1]) Sst. S. 148.

[2]) Vatnsfjordsannalen.

*) Lavrettemænd vare i Republikens Tid efter den islandske Lov, Graagaasens, Beskrivelse i Lögrèttu þætti (Afsnit om Lavretten) de fornemste Herredshövdinge (Godordsmenn), hvis Embede har samme Alder som Lavretten selv, og som, 12 af hver Fjerding, i alt 48 med Lavmanden skulle træde sammen engang hver Sommer ogudgjöre Lavretten og, som saadane overlægge de almindelige Indretninger, i Særdeleshed forklare og forbedre Lovene. I denne Tid vare de saaledes Medlemmer af den Raadsforsamling, som forestod Landets överste Regjering. Ved Overgivelsen til Norge bleve de til Overdommere, men tabte efterhaanden deres Myndighed med Hensyn til Lovgivningen. I den senere Tid bleve de kun som Stokkemænd tilstede i Retten, og vare de sædvanligen en af hvert Syssel. Ved Herredstingene vare de at ansee som Meddomsmænd (disse kaldes og i C. 5 N. L. Lavrettesmænd sees 1—7—1) og bleve udnævnte af Sysselmanden, men tagne i Eed af Lavmanden. See Arnesens islandske Rettergang S. 380 fg. og S. 170 fg.

havde kunnet klæde sig i 3 Aar af Ulden af de Kreaturer, som omkom Aaret 1602, men at nu, (5 Aar efter denne Faaredöd), var Mangelen paa Klæder af alle den utaaleligste, da de ikke havde Uld til at forarbeide Vadmel deraf, og mange halvnögne Mennesker findes frosne ihjel under aaben Himmel. Aar 1603 döde mange Mennesker baade af Hungersnöd, deels ogsaa af da grasserende Blodgang, saa at mange Gaarde bleve öde. I en Betænkning, dateret Egilstade den 3die Mai 1603, angaaende Jordtiende, klage Sysselmand Haagen Arnesen og Provst Einar Sigurdsen, Sognepræst til Eydale, over de Ulykker, som dengang paa flere Maader trykkede Landets Indbyggere. Fiskeriet mislykkedes og man klagede over slette Priser hos det nyindförte danske Handels-Compagnie. Aar 1604 döde mange Fattige igjen af Blodgang, det Aar kaldtes Jammer-Aar (Eymdarár). Det Aar bleve mange Kjendelser afsagte angaaende Opsigelse af Fattiges Bygsel paa de Gaarde, som de beboede, angaaende Tiende af Ödejorde eller saadanne, som vare bortbygslede kun mod halv Afgift, samt om Lejekvilder og Köer, som man havde taget paa Foder, og endelig om ulovlig Behandling af Lejekvilder, m. m., som alle vidne om Landets elendige Tilstand. Alene i Hegrenæs Syssel regnede man at 800 omflakkende Tiggere döde i de tre förste Aar af dette Aar-

hundrede [1]). Aar 1605 var en stræng Vinter og Landet overalt lige til Grindevig omgivet af Driviis. Hvor elendig Tilstanden den Gang har været kan man see af tvende Ansögninger til Kong Christ. den 4de i Aarene 1602 og 1604: "Herved nödes vi (hedder det i den förste) til at underrette Deres Stormægtighed om den store og trykkende Nöd, som dette Aar er os paakommen i den forledne strænge Vinter, som var ledsaget af Sneefog og Frost, Driviis og al Slags Uveir, hvorved Landet er overgaaet en stor Kvægdöd, Hunger og Folkedöd, og nu seer det ud til endnu större Hunger og Folkedöd. Vi anraabe Deres Kongelige Naade om Hjælp og Bistand for dette fattige Land, for at det dog ikke ganske skal blive öde, da adskillige Kongen, Kirker og fattige Indvaanere tilhörende Jorde allrede ere blevne öde." I den Anden af 1604 sige Indbyggerne: "For det förste giffver vii Eders Majestet underdanigst till kjende denn stoere gruelige och vell fortjente Guds Straff, som dette Aar 1602 er gangen ofver dette gandsche Lannd och Indbyggere, formedelst en stræng haard och langvarrendes Vinter. Vii feck en Sommer ikke dyrt bedre, och saa en Aar effter andenn. Hvorudaff ere udi dette fattige

[1]) See Skardsaa Ann. 1 D. S. 14, 32, 40, 42, 44. F. Joh. Hist. Ecc. Isl. 3 Deel S. 353. See og Biskoppe Annal ved Præst Jon Egilsen.

Lannd nogle Tusend Mennesker aff Hunger, Frost och Kuld hendöde, och mange Jorder och Bondegaarde slet ledige och ödelagde." I et Brev til Hövedsmanden Kruse, som bragte det nysnævnte Brev til Kongen, omtale Landets Fornemste deres Tilstand saaledes: "Den store og trykkende Nöd, som har truffet dette fattige Land, og som bestaaer i Hunger, Uaar, Kulde og Nögenhed, Formuetab og Kvægets Undergang, samt Folkedöd over hele Landet, og al Slags Elendighed, som derstedt trykker den endnu tilbagelevende fattige Almue". Aar 1607 var haardt ligesom og 1609; et den 30de November indtruffet Sneefog vedvarede i en heel Uge[1]). Aar 1610 var stræng Vinter og et paa Gertrudsdag (den 17de Marts) indtruffet Sneefog er bekjendt under Navnet Gertruds-Sneefog, som i Borgerfjords Syssel dræbte 14 Mennesker; i dette Syssel rasede ogsaa den Gang stor Kvægdöd, ligesem ogsaa i Midfjorden og Hnappedals Syssel. Aar 1611 omkom mange Menneker pludseligen.

§. 14.

Aar 1614 var Jordskjælv paa Sönderlandet, som omkastede mange Gaarde. 1615 var Vinteren stræng og Kreaturer döde af Mangel paa Foder. Drivisen nærmede sig til Island i Januar Maaned

[1]) Ann. Skardsaaenses 2 D. S. 44 og 64.

og hindrede Fiskeriet endog paa den sydligste Kant af Landet. Kvægdöden var störst i de ellers gode Egne[1]). I det fölgende Aars Annaler siger Björn paa Skardsaa, at mange Drenge og Piger vare i dette og nogle fölgende Aar ved Sysselmændenes Foranstaltning flyttede fra Sönderlandet til Nordlandet og hen i Östfjordene formedelst Folkemængdens Formindskelse, og at nogle Drenge ere solgte og betalte med en Priis af 60 á 80 Alen, og Piger 40 Alen, hvilket ikke maa forstaaes som Menneskehandel i egentlig Betydning, men Betalingen var at ansee som et Slags Vederlag for den Villighed, man saaledes viiste en Anden ved at overlade ham Tjenestetyende. Folkemangèlen tiltog ved Kopperne, som med flere ondartede Sygdomme grasserede 1616. I Ingjaldshols Kirkesogn döde 70 Mennesker, i Arnæs Syssel 300, i Hunevands Syssel 150, i Hegranæs og Vadle Sysseler, hvert for sig 200 Mennesker[2]). Aar 1624 var Vinteren meget stræng lige til Juletider, og Kreaturer omkom af Húnger; dens sidste Halvdel var derimod usædvanlig mild og Jordgröden indfandt sig om Foraaret meget tidlig, og af nylagte vilde Fuglecæg havde man allerede i April Maaned samlet en Mængde[3]). Den nord-

[1]) See Björns Annaler paa Skardsaa 2 D. S. 74.

[2]) Björn paa Skardsaae Annaler 2 D. S. 78.

[3]) Skardsaae Ann. anf. St. S. 114.

lige Kyst af Island blev om Foraaret omgiven af Drivis, og næste Efteraar vare der uophörlige Jordskjælv; den Gang bleve 40 Bönder i Thingöe og Mule Syssel nödte til at gaae fra Huus og Hjem. Aaret efter eller 1625 grasserede Sygdom, og Döden gjorde Skilsmisse mellem 70 Ægtepar. Veirliget var ustadigt, afvexlende med Regn og Frost. Vinteren kaldtes Iisvinter. Kreaturerne omkom af Hunger for dem, der ej vare forsynede med Foder. Hestene tvang Hungeren til at æde Jordvægge af Huse, Aadsler, Mögdynger og Træstumper. Havisen drev op til Landet i den næst sidste Vintermaaned (Góa), og blev der liggende indtil henved Altingstider [1]).

§. 15.

Aar 1627 kaldtes Vinteren Haardevinter. Den förste Halvdeel af Vinteren 1628 var meget stræng. Drivisen blev liggende ved Landet fra om Vinteren og til August Maaned. Fiskeriet mislykkedes aldeles og Græsvæxten var daarlig. Hungersnöd plagede Indbyggerne og mange Fattige omkom under aaben Himmel. Aar 1629 fandt en umaadelig Omflakken af Fattige Sted, og Hungeren gjorde Ende paa manges Liv. Det næste Aars Vinter 1630 (Jökelvinter kaldet) var stræng; hyppige Afreder*) foraarsagede Hungersdöd

[1]) Björns Ann. paa Skardsaae 2 D. S. 122.

*) Afrede kaldes den Sneens Tilstand, som den faaer

blandt Kvæget. Da Islænderne Aar 1631 gjorde Indvendinger imod den Handelstaxt, som da var paatænkt at skulle indföres i Landet, vare deres Grunde blandt andre disse: "I de næstforegaaende 7 Aar har Landet saaledes været plaget af Uaar, at Kreatnrerne, Indbyggernes fornemste Næringsstötte, i Hobetal ere döde af Hunger. Fiskeriet forsvinder tillige med andre Næringsveje, saa at allerede mange Mennesker ere döde af Hunger og dog seer det ud til endnu större Nöd for Eftertiden [1]." Sommeren 1632 var formedelst Regn og Storme ugunstig for Græsvæxten og Höavlingen, og den paafölgende Vinter i November og December meget stræng; alle disse nu opregnede mislige Aar vare paa en Maade Forberedelser til det Uaar som Vinteren 1633—34 medbragte, der blev kaldt Hvidevinter, og hvis Strænghed blev fölt over hele Landet. Kortvarig Regn, afvexlende med Frost, hindrede Kreaturernes Græsning. Oplandsbeboerne kunne ikke for ugjennemtrængelig Snee komme til de Söelægder, hvorfra de pleje at drive Fiskeriet. Söer og Elve bleve om Vinteren saa tilfrosne, at de ikke

ved at den fryser pludselig ovenpaa kortvarig Regn (Blota), og dens överste Lag bliver saa haardt, at Kreaturerne ikke kunne igjennem den söge deres Næring af Jorden.

[1]) See Altingsbogen for Aaret 1631.

optöede for næste Midsommer. Ödelæggelsen blev stor paa Kvæg og Heste, som ved Juletider döde af Hunger. Præsterne kunne ikke formedelst ufremkommeligt Före forrette Gudstjeneste i Kirkerne, der heller ikke af samme Grund lode sig besöge af Menighederne, og Kreaturerne var man ikke i Stand til at vande undtagen een Gang om Ugen. For Uvejret kunde man ikke komme til Faarestierne, der desuden bleve saa indsneede at de næsten ikke vare til at finde. Jordskjælv, indtrufne ved denne Tid, kastede Gaardene om; Klager over Höemangel löde overalt. Paa Kjalarnæs döde 100 Heste under Sneen og mange Steder omkom de græssende Kreaturer hobevis paa samme Maade. I Öefjelde Sogn döde 153 Heste og kun 7 vare tilbage i Live paa Gaarden Skalholt om Foraaret. Paa den Strækning mellem Borgerfjorden og Rangaae var de döde Köers Antal 1200, og dog antages Ödelæggelsen mindre at have rammet Köer end andre Kreaturer, da hine især nyde Staldforing. Det fölgende Sommers Græsvæxt og Höeavling havde formedelst vedvarende Fugtighed slet Udfald. Höet kunde ikke blive tört og ved dets Usundhed foraarsagedes Kreaturernes Död. Hungeren skilte mange fattige Mennesker ved Livet [1].

[1]) Björn paa Skardsaa Annaler 2 D. 148, 152, 156, 178, 182. Vatnsf. Ann. Pastor Gunlög Sivertsen Ann. som kaldes Östfjords Annal.

Her kunde eftersees de tvende af Biskop Gisle Oddsen Aaret 1636 affattede Skrivelser, den ene til de verdslige Övrigheder, og den anden til Repstyrerne i Skalholts Stift, som med tydelige Udtryk og alvorlig Tone beskrive Landets Tilstand i Almindelighed, og Landbrugets og Sognenes Bestyrelse i Særdeleshed, og findes F. Joh. Hist. Eccl. Isl. 3 D. S. 144 fgg. Begge Aarene 1633—34 var et stort Uaar i Norge, og mange Mennesker, især paa Helgeland, döde af Hunger, og det sidste af de nævnte Aar sige Efterretningerne at Vinteren i Sverrig var saa ustadig, at det samme Veirlig aldrig vedvarede uforandret i 3 Dage, og at 1635 var Vinteren saa stræng, at man ikke erindrede dens Mage[1]). Aarene 1635 og 36 rasede Kopperne, desuden andre feberagtige Sygdomme, og henved 70 Mennesker omkom paa Söen. Ved Aaret 1637 omtaler Altingsbogen under No. 46 det strænge Veirlig, som i nogle foregaaende Aar uafbrudt har trykket Indbyggerne i Mule Syssel, og havt den Virkning, at man for fuld Betaling ikke kunde erholde Heste, dygtige til at udholde en Reise til Altinget; der siges ogsaa, at Snee og Iis ikke töede op förend i den 9de Sommeruge og ingen Jordgröde kom frem förend ved St. Hansdagstider. Aar 1639 var igjen en stræng og

[1]) Trondh. Selsk. Skr. Anf. St. S. 250. Kongel. Sw. Wetensk. Acad. nya Handl. 1787 S. 187.

stormfuld Vinter, og Havisen laae rundt omkring næsten hele Island. Jorden var bedækket af Snee, saa at Kreaturerne döde af Mangel paa Næring. Den paafölgende Sommer var Græsvæxten liden formedelst det kolde Veirlig og Kreaturerne maatte slagtes om Efteraaret, der fik Navn af Bauluhaust (Kvægefteraar). Den sidste Dag i Vintermaaneden Goa (Goestræl, Goesdrabant kaldet) indtraf en saa heftig Regn der uafbrudt vedvarede i 2 Dage og 2 Nætter, saa at Böndernes Höestakke fordærvedes, Köernes Melk aftog, da Regnen trængte ind igjennem Koestaldenes Tag; ved samme Leilighed indtraf mange Fjeldskred, hvorved Græsmarkerne fik megen Skade. Denne mærkværdige Regn strakte sig over hele Landet; Biskop Thorlak anordnede i den Anledning tre Bededage [1]).

Om Vinteren 1640 bleve Græsgange igjen formedelst Sneedriver og Islag aldeles uden Nytte, og Foraaret var meget slet; mange mistede da deres Kreaturer og lede selv Mangel paa Levnetsmidler; men i intet af disse to Aar var Folkedöden særdeles stor, fordi Folkemængden var saa meget aftaget i Forvejen baade i Aaret 1634 og ved Kopperne 1635; og det af og til gode Fiskerie hjalp ogsaa meget til at holde Livet i Mange. Aar 1641 var Vinteren fra Juletider meget slet lige til efter

[1]) Björns paa Skardsaae Ann. 2 D. S. 44.

Paaske. Den Gang döde mange Mennesker af Omgangssyge (Landfarsótt[1]).

§. 16.

I de næste 30 Aar derefter vare Uaarene i Island ej saa hyppige eller skadelige som de föromtalte, thi vel angives den saakaldte Isvinter (Glerúngsvetur*) eller som den ogsaa kaldtes Faarevinter (Rolluvetur) som en temmelig stræng Vinter, og medbragte nogen Kvægdöd. Den begyndte allerede i September Maaned, men blev ved Juletider meget strængere, og var ikke forbi förend henved Pinsedage[2]); men skadeligst blev den i Tingöe Syssel og i Östfjördene, hvor der nogle Steder aldeles ingen Höeavling var muelig den næste Sommer, fordi Sneen endnu ved Thorlaksdag, den 18de Julii, laae uoptöet paa Indmarkerne, og Öefjorde Annalen lægger til at disse paa sine Steder endog den 24de

[1]) Anf. St. 1 D. S. 230, 244, 254, see Vatnsfjords og Östfjörde Annalerne.

*) Glerúngsvetur, kommer af Glerungr den Jordens eller Sneens glatte Tilstand, som opstaaer derved, at den frosne Overflade efter hastig overgaaet Regn eller rettere Islag, igjen tilfryser, og skjelner sig derved fra Afrede, at denne opstaaer ved virkelig, hiin ved sneeblandet Regn eller Islag. Rolluvetur har derimod faaet sin Benævnelse af den Faareödelæggelse, som den medbragte; Rolla er det samme som Ær, og betyder et Faar af Hunkjönnet.

[2]) See Provst Aresens Ann. i Hdskr.

Aug. have ligget under Snee. I de nævnte Distrikter döde der ogsaa nogle Mennesker af Hunger. Men at denne Dyrtid ikke har været almindelig bliver klart af Altings-Vedtægten 1651, at nye Gaardspladse skulle indrettes uden Skade for Andre og ikke nærmere Andres Landlod end som 200 Favnes Afstand. Dersom Uaaret havde været betydeligt over hele Landet, saa havde der ikke været Anledning til saadan Bestemmelse, desuden synes Foderlevningerne fra de forrige Aaringer at have givet Kraft til at modstaae dette Aars Strænghed. Aar 1647 havde man en sjelden mild Vinter og fordelagtigt Fiskerie. Höeavlen om Sommeren var betydelig, men det hjembragte Höe blev mange Steder fordærvet. Aar 1648 var Fiskeriet ypperligt og Höavlen fordelagtig [1]). Aar 1649 var mange Steder haardt, men i Særdeleshed paa Nord- og Österlandet. Aar 1653 var meget ufrugtbart [2]). Den 2den Januar blev saa höit Vand, at Söen gik langt over det sædvanlige Flodmaal og forbi alle Gaarde paa Örebakke, nedbröd Huse og dræbte de Kreaturer, som vare indelukkede i Stade, men den störste Skade

[1]) See Odd Eriksen Annal, som uagtet forbedret og foröget ved Præsten John Haldorsen paa Hytardal, dog benævnes her efter sammes förste Forfatter, see og Vatnsfjords Ann. og Öefjords Annalen.

[2]) See Vatnsfjords Annalen.

anrettede dog Oversvömmelsen paa Gaardene Hraun og Einarshavn[1]). Aar 1654 var en haard Vinter med hyppige Sneefog og Afreder, og de Kreaturer, som gik paa Græs, maatte döe af Hunger og Frost, og Köerne nogle Steder formedelst Fodermangel slagtes. Aar 1657 omstyrtedes enkelte Huse flere Steder paa Österlandet ved Jordskjælv, og en Gaard ödelagdes ganske[2]). Da Kongen havde befalet, at nogle Islændere skulde reise til Kjöbenhavn for at raadspörges i Anledning af en ny Taxt, svarede Lavretten, at det ikke kunde skee formedelst Uaar og Uformuenhed i Landet. Aar 1660 indtraf Ildsudbrud af Kötlugjá, som vedblev den förste Deel af Vinteren, hvorved Gaarden Höfdabrekka blev öde, foruden anden Skade, som det havde til Fölge. 1661 var Vinteren haard, Foraaret koldt og om Sommeren liden Græsvæxt; Jordskjælv mærkedes i Juni Maaned. Den næste Vinter 1662 var lig den forrige. Det strænge Veirlig begyndte i November Maaned, blev noget mildere ved Midten af Februar Maaned, men haardere igjen ved Paasketider; og blev saaledes til langt ud paa Foraaret, mange mistede derfor en Deel af deres Faar og Heste. Aar 1666 indtraf i den 5te Sommeruge saa heftigt Sneefog at Faar og Heste, der gik paa Græsning, indsneedes. 1667

[1]) See Eriksens Annal og Vatnsfjords Ann.

[2]) Sammested.

var Vinteren meget mild, og Sneen smeltedes ved Solens Varme i de korteste Vinterdage. Paa Gaarden Husefell medgik kun 2 Hestelæs Höe til 8 Stndes Fodring, der i övrigt gik paa Græs; paa Österlandet derimod blev Fodermangelen paa adskillige Gaarde til megen Besvær, og nogle Mennesker döde af Hunger [1]). Aar 1668 var Efteraaret meget fugtigt; baade stakket og paa Marken endnu liggende Höe blev derfor fordærvet, og 500 Læs, som laae uindhöstede paa Gaarden Hole i Hjaltedal, men 800 paa de Gaarden Tingöre underliggende Marker, siges at være blevne ubrugelige. Aar 1669 medförte betydelig Omgangssyge. Vinteren var meget stræng og Annalerne sige, at 1000 Heste ere omkomne i de Gaardene Hole og Tingöre mellemliggende Districter [2]). I den 8de Sommeruge (förste i Juni Maaned) indtraf saadant Sneefog, at Faarene paa Marken indsneede. Her maa dog bemærkes, at ingen af de i denne § opregnede Uaar have foraarsaget betydeligt Skaar i Folkemængden i Landet, endskjöndt de saaledes svækkede Indvaanernes Velstand, at de bleve for svage til at modstaae de fölgende Uaars Virkninger. Da det i Aaret 1671 blev tilbudet Borgerfjordens Indvaanere ved

[1]) Odd Eriksens Annal.

[2]) See Odd Eriksens Annal og Præsten Benedikt Petersens Annal.

fælles Kræfter og Sammenskud at anskaffe sig et Handelsskib, undskyldte de sig med, "at alleslags Elendighed lagde dem Hindringer i Vejen at skaffe sig de förste Livets Nödvendigheder, da Drivisen ved Nordlandet, det haarde Vejrlig, korte Sommere, lange Vintre, Misvæxt paa Græs, slet Höeavl, Jordens Tildækning af Snee, som gjör Græsgangene ubrugbare til Kvægets Næring og vedvarende Uveir bidrage i Forening til at gjöre os Livets Ophold besværligt. Vore Kreaturer döe af Hunger og dog maa vi betale de almindelige aarlige Ydelser."

§. 17.

Den sidste Deel af dette Aarhundrede var med Hensyn til Uaarene ikke uliig den förste. Aar 1674 var en haard Vinter og overordentlig stor Kvægdöd i Östfjordene og nordenfor Vadlehede. Sommeren i Forvejen blev baade Höet og Brændsel fordærvet formedelst bestandig fugtigt Veirlig, og den næste Vinter mislykkedes Fiskeriet paa Öster og Norderlandet; derpaa fulgte saa voldsom Folkedöd, at mange Gaarde og flere hele Sögne bleve öde. Fra Paaske 1674 til 1675 regnede man, at i Thingö Syssel vare 1100 Mennesker omkomne af Hunger, foruden dem, som reisende over Höie eller Fjelde döde under aaben Himmel, og 1400 Mennesker skal paa lignende Maade være omkomne i Mule Syssel.

Jorden var i Fardage (först i Juni Maaned) slet ikke bleven grön, og om Sommeren forlod Frosten ikke Jorden. Befordringen var saa vanskelig, og Hestemangelen saa stor, at det var umueligt at faae en Misdæder fra Mule Syssel flyttet til Altinget. Aar 1674 var en meget kold Vinter i Danmark og Dyrtid i Norge[1]). Aar 1676 var paa Sönderlandet meget stor Mangel paa Levnetsmidler, saa at det blev kjendeligt paa Manges Udseende. Efter Slagtertid maatte man i Hvannöre og Baies Sogne deels formedelst Fodermangel, deels til Folkenes Underholdning om Efteraaret slagte 60 Stude, som vare bestemte til at leve Vinteren over [2]).

§. 18.

Det 17de Aarhundrede endte med langvarig Dyrtid og megen Folkedöd, hvortil de foregaaende Aar paa en Maade havde lagt Grunden, skjöndt de i og for sig ikke kunne kaldes saa særdeles haarde. Her maa da först nævnes Aaret 1680, i hvilket saavel Annalerne som Biskop Thorlak i sin Skrivelse til Thormod Torfesen berette, at Vinteren har været stræng og medbragt Kvægdöd, at Höeavlen har været daarlig og Fiskeriet, enkelte Steder undtagne, er mislykket. Men Grun-

[1]) See Svarfadardals, Odd Eriksens og Benedict Petersens Annaler, samt Trondh. Selsk. Skr. 1 B. S. 152 og Altingsbogen for Aaret 1674 No. 5.

[2]) See Benedict Petersens Annal.

den til denne Skildring af Uaaret, som forfærdeligt, er maaskee den, at man för var vant til gode Aar, hvilket bemeldte Biskops Skrivelse til Björn Magnusen paa Munkethveraa af 7de Marts 1681 bekræfter, hvor han siger, at næstforegaaende Aar har været blandt de middelmaadige. Paa sine Steder, f. Ex. i Thingöe Syssel, var dog Tilstanden temmelig maadelig i Forvejen, som sees deels af det Foranförte, deels ogsaa deraf, at Aar 1679 var de Vanföres (Umagernes) Antal i Höfdahverve steget til 34, og de Boesiddende som skulde underholde saadanne Fattige, vare kun 38, og blot to af dem saa formuende, at de vare pligtige at svare Skiftetiende[1]) *). Den i dette Aar Indbyggerne paalagte store Krigsskat havde ogsaa fölelig Indflydelse paa deres Velstand. I deres Ansögning til Kongen, om Nedsættelse i denne Skat, dateret 7de Juli 1680 tage de saaledes til Orde: "Vii fattige Islands Indbyggere samfftlig, som voress himmelraabende Synders Skyld af Gudz Rættfærdighed hjembesögte

[1]) See Altingsbogen for Aaret 1679 No. 42.

*) Skiftetiende kaldes Tienden af Lösöre, naar det er af den Betydenhed, at Tienden bör deles imellem de 4 Tiendetagere: Kongen, Kirken, Præsten og de Fattige, thi, naar den er under 6 Alen, tilfalder den udeelt de Fattige, hvorimod Tiende af faste Eiendomme altid deles i 4 Dele. See Biskop Gissurs Tiende-Anordning af 1098.

och straffet hafver voret med haarde Aaringer, och een sær streng næstforleden Vinter baade paa Qvægett saavell som Fiskeriet ennd nu hoiligen betrængt" o. s. v. Aar 1683 var Söen langt ud paa Sommeren saaledes tildækket af Driviis langs med den nordlige Kyst af Landet, at man fra de höjeste Bjergtoppe ikke kunde see aaben Söe. I Mai Maaned blev en Deel af den dreven sydpaa lige til Grindevig, hvor Fiskeriet af den Grund ophörte. I en Ansögning til Kongen, dateret 13de Juli 1683, bade Islænderne derfor: "at hans Majestæt naadigen vilde see hen til Landets Armod, Fattigdom og jammerlige Tilstand med Hensyn til Næringsmidlerne, især da Fiskeriet slog feil og Kreaturerne döde for dem, hvilket Mange i Aar til ubodelig Skade havde fristet[1])." I Aaret 1684 troede man tydeligen at kunne forudsee, at Alle paa den nordlige Side af Jökelsaae i Axarfjorden liggende Sogne snart vilde lægges öde, og Folket bortrykkes af Hungersdöd. Forpagtningen af Tingöe Syssel blev ved Auction offentligen opraabt men fandt ingen Liebhaber[2]). Aar 1685 var Ildsudbrnd i Grimsvandene; Driviisen blev liggende ved Nordlandet indtil 29de Aug., og der blev Mangel paa Næringsmidler baade til Folk og Kvæg. Hertil kom, at 19 Fi-

[1]) See Altingsbogen for Aaret 1684 Nr. 49.
[2]) See Altingsbogen for 1684 Nr. 22.

skerbaade med hele Mandskabet, henved 150 Mand, fandt deres Undergang paa Havet. Aar 1686 indfaldt saa umaadeligt Sneefog, at det varede ved i samfulde 3 Dage og 2 Nætter, og dræbte mange Heste, og kun ved krybende at skyde sig frem, kunde man komme igjennem Seen, som efter Pastor Benedikt Petersens Vidnesbyrd fandtes, opmaalt paa den flade Jord, 3 Alen dyb [1]). Aar 1688 maatte Kreaturerne, naar man ikke havde Foder nok til dem, formedelst Vinterens Strænghed, og desaarsag ugjennemtrængeligt Sneedække over Græsgangene, enten slagtes eller döe af Hunger. Ved Foraars Korsmesse faldt megen Snee, ledsaget af Frost og Storme, vedholdende i en heel Uge. Paa Vesterlandet bleve Hestene indsneede i hobetal, og kvalte under Sneedriverne, og mange Faar i Myre Syssel havde samme Skjebne [2]). Til Beviis paa Vinterens skadelige Fölger kan tjene, at da Landfoged Heidemann bad Biskop Thord Thorlaksen at skaffe sig tilkjöbs 2 Heste, som skulde overföres til Kjöbenhavn, var Biskoppen formedelst Hestedöden ikke i Stand til at opfylde dette Önske, men istedet derfor overlod ham en af sine Rideheste. En samtidig trovær-

---

[1]) See Odd Eriksens Annal.

[2]) Anf. Sted, samt Svarfadardals og Past. B. Petersens Annal.

dig Forfatter [1]) beretter, at i bemeldte Aar har stor Mangel paa Levnetsmidler fundet Sted især paa Østerlandet, og dermed stemmer ogsaa et paa Altinget Aaret 1688 optaget Tingsvidne [2]), hvor Lavtingsforsamlingen siger, "at hverken de have oplevet eller af gamle Folk hört omtale saa elendig Tilstand i de sidste 100 Aar i Landet, som den Gang, især sidstleden Vinter og Foraar, var almindelig overalt, da Kreaturerne for en stor Deel vare bortdöde, og Nytten og Brugen af de levende ved det haarde Veirlig tilintetgjort. Man savnede derfor den rigelige Underholdning, Melken om Sommeren sædvanligen afgiver, og Fiskeriet havde sidstleden Vinter været meget usselt; det saae derfor ud til, at der blev stort Uaar og Dyrtid." Aaret 1689 læser man i Altingsbogen om feilslaaet Fiskerie og Misvæxt paa al Jordgröde, der lod frygte en stor Mangel paa Livets Nödvendigheder og ventende Uaar. Malkekvæget havde man alt slagtet til Livets Underholdning. Mange Mennesker vare allerede omkomne, andre nærved at döe af Hunger. Hvorsomhelst Efterretningerne kom fra til Altinget, hörte man overalt de samme Klager over Landets elendige Tilstand, saa at mange Bönder maatte forlade Huus og Hjem. I et Aar 1690 paa Altinget igjen op-

[1]) Provst John Haldorsen paa Hytardal.

[2]) See Altingsbogen for 1688 Nr. 14.

taget Tingsvidne angaaende Landets oekonomiske Tilstand siges der: "I sidstleden Vinter er hele Landet overgaaet en stor Nöd og Plage. Mange have været nödte til formedelst langvarige Sneefog og slet Veir at slagte deres Kreaturer, desuden har Fiskeriet i de fleste Fiskerleier været slettere end forrige Aar. Hertil kom en tung Sygdom, som rasede baade op i Landet og ved Söekysten og bortrev mange Mennesker, foruden dem, som Hunger og Elendighed havde taget af Dage; det vilde derfor have været ude med Landet og dets Indbyggere, dersom Gud ikke havde givet os en for Græsvæxten saa fordelagtig Sommer som den nuværende [1]. Endskjöndt Vinteren Aar 1691 var meget mild, viser dog den i Aaret 1692 affattede Altingsbeslutning [2], at Uformuenheden var saa almindelig, at det ene Herred ikke var i Stand til at hjelpe det andet. Skaptefjelds Syssels Beboere havde i Forening anholdt om, at det formedelst Uaaret maatte tillades fattige Folk, der havde hjemme i bemeldte Syssel, at gaae omkring i Landet og tigge, hvilket blev afslaaet paa Grund af, at man overalt hörte de samme Klager, at Reppene næsten ikke vare i Stand til at underholde dem, som nærmest havde Fordring derpaa. I dette Aar var Vinteren over-

[1]) See Altingsbogen for 1690 Nr. 34.

[2]) See Altingsbogen for 1691 Nr. 1.

ordentlig stræng. Bugte og Fjorde bleve saa tilfrosne, at man i lang Tid kunde ride paa Iis fra Skardsstrand til Skogarstrand. Foruden mange Kreaturer frös ogsaa mange Mennesker ihjel. Næsten alle Steder hindrede Isen Fiskeriet. I Norge vedholdt Uaaret i 7 samfulde Aar, fra 1692 til 1698 [1]).

§. 19.

Aar 1693 spyede Hekla Ild, Stöv og Aske, saa at Kreaturerne maatte holdes paa Stald, uagtet Græsgangene vare uden Snee; forövrigt var Veirliget om Vinteren overmaade godt, der faldt nemlig aldrig Snee den hele Vinter undtagen överst paa Fjeldene. Grönsværen kunde midt om Vinteren skjæres til Bygninger. Græsvæxten om Sommeren var god og Höebjergningen faldt godt ud. Foreller döde i de ferske Söer og fandtes saaledes opdrevne paa tört Land [2]). Aar 1694 foraarsagede Drivisen stor Misvæxt og Uaar. Man bemærkede som en Fölge af det foregaaende Udbrud af Hekla, at nogle Hestes og Faars Tænder bleve besatte med gule Pletter, nogle faldt ud, og i deres Sted fremkom andre mindre, spidse og runde som Hundetænder. De plettede Tænder bleve möre og kunde skjæres med Kniv ligesom Træe. Paa nogle Kreaturer skilte Tandkjö-

[1]) See Trondh. Selsk. Skr. Anf. St. S. 156 fg. og S. 159.
[2]) See Odd Eriksens Annal.

det sig fra Tænderne, og dette fandtes om Efteraaret ved Slagtètiden besat med Orme; dog bleve disse gule Pletter ikke de levende Kreaturer til nogen synderlig Hindring[1]. Aar 1695 var Vinteren stræng, Foraaret koldt og Græsvæxten saa liden om Sommeren, at man ikke kunde slaae Höet af Tunene, og det afslaaede Höe vár saa smaat, at det maatte flyttes hjem fra Marken i Sække, og man kan antage, at Qvantiteten af det i denne Sommer indavlede Höe har forholdt sig til hvad der i middelmaadig gode Sommere indsamles, som 12 til 80[2]. Om Efteraaret var koldt og fugtigt Veir og den næste Vinter grasserede farlig Omgangssyge. Drivisen drev op til Nordlandet, derfra til Östkysterne og henimod Slutningen af Vinteren heelt til Thorlakshavn; siden forbi Reykenæs og til den anden Side af Garden, og endelig omtrent ved Vintersfiskeriets Ophör kom den vesterpaa til Hvalsöerne og ind i Hytaraaens Munding; hvilket var desto mærkeligere, som den ikke i de sidste 80 Aar nogensinde havde drevet forbi Reykenæs. Omkring Vestkysten naaede den syd til Latrabjerg. Nord paa kunde man ved Foraars Korsmesse gaae eller ride foran enhver Fjords Aabning paa Iis[3]. Præsten Benedikt Petersen

[1]) See Pastor Petersens Annal.

[2]) Past. Benedict Petersens Annal.

[3]) Odd Eriksens og Svarfadardals Annaler.

tilföjer, at man den Gang har kunnet gaae paa Isen fra Skagen paa Akranæs til Holme Kjöbsted. Fiskeriet var om Vinteren godt, og en Fiskers Andeel kunde udgjöre 1200 Stykker Torsk, men Fangsten blev mange Steder fordærvet formedelst idelig Regn og Slud [1]). Næste Aar, nemlig 1696, var Vinteren meget stræng og saa stor Kvægdöd, at man ikke erindrede en lignende siden den saakaldte Hvidevinter Aar 1634, hvortil den daarlige Græsvæxt, som den foregaaende Sommer havde fundet Sted, meget bidrog. Den Gang bleve de döde Heste ædte af de Levende, og Faarene aad Ulden af hinanden, uagtet de ikke egentlig kunde siges nödte dertil af Hunger, men tvertimod vare vel ved Magt. I Tingöe Syssel omkom mange Mennesker af Hunger [2]). Præsten Benedikt Petersen siger, at efter denne Vinter var overstaaet, beholdt adskillige Bönder kun 1 Hest, og at det var en Sjeldenhed, hvis nogen ejede 5 Heste *). Ligesaa gik det med Faarene,

[1]) Her kan eftersees P. Vidalin om Islands Opkomst §. 5. S. 10.

[2]) See Odd Eriksens og B. Petersens Annaler.

*) For at give denne Angivelse et mere i öjnefaldende Udseende, bemærkes, at enhver Bonde i Oplandet og overalt de, som have noget betydeligt Landbrug, maa, formedelst Landets locale Beskaffenhed, hvor al Slags Kjörsel er umuelig eller i det mindste ikke brugelig, og hvor Reiser og Tilförsel af

og nogle Gaarde mistede alle deres Heste og Faar. Denne Kvægdöd og den derved foraarsagede Ulæmpe omtales ogsaa i et Aar 1696 optaget Altingsvidne, hvor det ogsaa bekræftes, at Köerne, som om Vinteren netop bleve reddede fra Hungerdöden, ikke have kunnet give Mælk; samt at de Gaarde, som forrige Aar letteligen kunne bortbygsles, nu ikke mod nogen Afgift, ja end ikke med sædvanlige Kvildebesætninger kunde bortfæstes, og at disse Omstændigheder lade befrygte Hunger, Uaar og Folkedöd.

§. 20.

Uagtet Vinteren 1697 var meget haard, ledsaget af Sneefog og Afreder, foraarsagede den dog ikke stor Kvægdöd, thi i de forrige Aaringer vare saamange Kreaturer döde, ja nogle Steder gandske uddöde. Faarene bleve saaledes forfulgte af Ræve, at Rögternes Opsyn var utilstrækkeligt til at værne om dem, thi Rævene vare dristige nok til at gaae ind i de aabne Faarehuse,

alle Nödvendigheder, saavel af Landets egne Producter og Bygnings Materialier, som fra Handelsstederne og Fiskerstederne desaarsag maa skee paa andre foran beskrevne Maader ved Hjelp af Heste, see at komme i Besiddelse af saamange af disse som mueligt; det er derfor sædvanligt, at en middelmaadig velhavende Bonde er Eier af 10 til 20 Stykker Heste. Jævnför E. Olavsens og B. Paulsens Reise i Island Khavn 1772 S. 177 og 102.

ved hvilken Leilighed de undertiden bleve faugede med blotte Hænder, men hyppigen ved Hjelp af Rævesaxe; man fandt dem ogsaa omkomne af Hunger paa Marken, men derved bleve nu Faarene nogen Tid frie for Rævenes Forfölgelser. Det fölgende Foraar var koldt og sinkede Græsvæxten; Kulden havde desuden skadelige Fölger for selve Grönsværen, som hist og her visnede og blev skaldet. Alle Fjorde paa Nordkysten bleve alt midt om Vinteren opfyldte af Driviis [1]). Bened. Petersens Annal tilföjer, at Elven Hvitaa kaldet, har været tillagt fra Mortensdag (11te Novbr.) lige til Sommeren (midt i April Maaned), og at man har redet over den paa Iis nærved Gaarden Háafell. I de for Uaaret mest udsatte Bygder omkom mange fattige Mennesker af Hunger. Odd Eriksens Annal angiver, at i Bygden Trækyllesvig ere 54 Mennesker omkomne af Hunger (Middeltallet af Indvaanerne i denne Bygd kan antages i Tidslöbet fra 1703 til 1782 at have udgjort 230), omkring Sneefjeldsnæs Jökelen 34, og i Bygderne Fljote og Olafsfjord med omliggende Egne over 100 Mennesker, men dog skal Folkedöden have været endnu större paa Langenæs og der omkring. Præsten B. Petersen paastaaer, at i Svarfadardal ere 70, men i Bygden Höfdehverfe

[1]) Odd Eriksens og B. Petersens Annaler.

30 Mennesker omkomne af Hunger, og at et forholdsmæssigt Antal i de andre nordlige Distrikter har maattet friste den samme Dödsmaade. I et denne Sommer paa Altinget optaget Tingsvidne siges, "at paa Vester- samt Norder- og Österlandet ere om Vinteren, Foraaret og til den Tid, da Forklaringen blev afgivet, mange Mennesker döde af Hunger og Elendighed, hvortil Vinterens Strænghed ovenpaa de foregaaende slette Aaringer i Forbindelse med Kvægdöden og mislykket Fiskerie lige til Juni Maaned, formedelst Havisen har bidraget." Den Gang yttrede den saakaldte Hettusótt (et Slags Halssyge) sig blandt Adskillige [1]). Dyrtiden Aaret 1698 og 1699 foraarsagede mange Menneskers Död, især ved Söekanten; Magen til saa stræng Frost som den sidstnævnte Vinter kjendte man ikke. Sneefogene, som i denne Vinter ellers toge meget Overhaand, begyndte paa Sönderlandet ved Vinternætter (omtrent midt i October Maaned), men paa Nordlandet ved Michelsdag. Söen blev i denne Vinter saaledes tillagt, at man kunde ride over Staksfjorden paa Iis eller fra Garden til Vandslösestrand. Svaner og andre Fugle fandtes frosne ihjel ved Stranden. Skovene bleve saaledes betyngede af Snee, at Stilken knekkede

[1]) Ódd Eriksens Annal.

over, ligesom det meget ödelagdes derved, at de ved i flere Vintre ovenpaa hinanden at blive gjennemfrosne, ikke kunde friskes op igjen, men visnede hen. Mange Mennesker frös ihjel ude i den frie Luft. Foraaret var koldt og Jorden i Begyndelsen af Mai Maaned overalt under Sneen; alle Fjorde ved Nordlandet vare opfyldte med Haviis. Hvitaa i Borgerfjorden blev uagtet sin rivende Ström tillagt op til Gaarden Store-Aas, og Skoredals-Söen, der tilfrös ved Allehelgensdag, blev ikke optöet förend efter næste Sommers Fardage[1]). Fiskeriet fra Sneefjeldsnæs Syssel var usselt, og 70 Mennesker omkom der af Hunger. Næste Sommer medbragte behageligt Veirlig og fordeelagtigt for Græsvæxten og Höeavlingen[2]). Aar 1700 var hele Vinteren meget stræng, og paafölgende Sommer mod Slutningen meget fugtig; Höet blev derfor fordærvet; der blev almindelig Dyrtid, men især paa Nordlandet, hvor mange Mennesker omkom af Hunger og Elendighed, hvilket ogsaa traf Sönder- og Vesterlandets Indbyggere, men dog meest Omflakkere fra andre Fjerdinger, der havde maattet opgive deres Landboe, og andre fattige Huusmænd, som i de bedre Aaringer vare antagne af Kystbeboerne til deres Fiskebaades Besætning, hvilke de nu ikke kunde

[1]) See Odd Eriksens og B. Petersens Annaler.
[2]) Svarfadardals Annal.

underholde formedelst bestandigt Overlöb af fremmede Fattige, der naturligviis meest gjorde Uleilighed der, hvor de mödte den velvilligste Behandling; saaledes bleve de mere velhavende ogsaa forarmede. Mange bleve formedelst giftige Næringsmidlers Brug skilte ved Livet. Ran og Tyverie tog meget Overhaand [1]). Præsten Benedikt Petersen siger, at den Gang spistes baade Heste og Ravnekjöd. Foruden den anförte Folkedöd indtraf den Ulykke i Gulbringe Syssel, at 150 Mennesker fandt deres Undergang paa Söen, hvoraf 129 omkom paa een Dag ved pludselig opstaaet Uveir den 8de Marts 1700. Denne Dag druknede 22 Mennesker ved Sneefjeldsnæs Jökelen. I en Ansögning til Kong Fredrik den fjerde, af 2den Juni 1700, om at den ene af Lavmændene maatte reise til Kjöbenhavn, for der at gjöre Indberetning om Landets Tilstand, tage Indbyggerne saaledes til Orde: "Det haffver behaget dend Retfærdige Gud att hjemsöge och straffe voris Synder med langvarig Plage paa mannge Aar med Hunger och Dyrtid, saa mange Mennisker aff Hunger ere bort döde næsten offver alt Landet och allermeest ere i dette offverstaaende Aar, och der fornden nu i forleden Vinter bleven en stoer dehl Fisker-baade med mannge Mennesker

[1]) Odd Eriksens og B. Petersens Annaler.

paa, saa ikke siden Landet blev bebygt skal flere paa eengang være forgaaen, saa det er for Menneskelig Öjne at see, monne Landet inden kort Tid vorde öde." Aar 1701 var Vinteren overalt meget stræng, undtagen i Arnæs og Rangarvalle Sysseler, dog siges i de i bemeldte Sysseler optagne Tingsvidner, at gamle Folk ikke kunde erindre saa afmægtig Tilstand som den Gang. Af de Oplysninger, som de i Tingöe- Vadle- Hegrenæs- Hunevatns- Isefjords- Borgerfjords- Skaftefells og Mule-Sysseler optagne Tingsvidner give, vil jeg kun bemærke, hvad ligeledes er at læse i Beretningerne fra Arnæs og Rangarvalle Sysseler, at Græsormen i Skaftefells Syssel, forvoldte den största Skade, og i den vestre Skaftefells Syssels 3 Reppe, hvilke, naar derved menes Tingsogne, udgjöre hele Sysselet, vare 460 Fattiglemmer fordelte til Underholdning mellem de Boesatte (hvis Antal i Aaret 1703 udgjorde 246). I Mule Syssel tvang Nöden Indbyggerne til at spise Tang, og en Præst blev fört om kring som Betler iblandt Bönderne. I Vester Isefjords Syssel döde mange Mennesker af Hunger, og de paa Fjeldskagen sig opholdende Fiskere spiste adskillige næsten uspiselige Fiskearter. I et Tingsvidne fra Hegranæs Syssel anföres: "at af 240 Vætter Fisk, som skulde svares til Hole Bispestol af Fljote Ombud, vare kun 4 erholdelige, men i Kvildelejerne, som skulde

erlægges af Bispestolens Hjemmegods med Smör, manglede 60 Vætter; derhos siges der, at i Foraaret 1701 ere 20 Mennesker döde i Svalbards Sogn, der indeholder 14 Gaarde, 90 Mennesker i Reykedals Sogn, bestaaende af 60 Gaarde, 40 i Höfdehverfis Sogn, som tæller 30 Gaarde etc." Alle Tingsvidnerne stemme overens deri, at Uaaret har vedholdt i 7 Aar, og at Hovedaarsagen dertil har ligget i de Omflakkendes tiltagende Mængde. I dette Aar rasede den förnævnte Hettusótt, fornemmelig ved Söekanten formedelst Kystboernes usunde Levnetsmidler. Græsvæxten om Sommeren var daarlig, Höeslætstiden kort og det indstakkede Höe blev fordærvet og mange Steder blev det henliggende paa Markerne. I Vester-Skaftafells og Rangarvalle Sysseler tog Græsormen meget Overhaand, og Hjemmemarkerne saae ud som om de vare svedne med gloende Jern, man sankede disse Græsorme somme Steder hobevis sammen og opbrændte dem [1]). Præsten Benedikt Petersens Annal indeholder den Beskrivelse over disse Græsorme, at de vel i Förstningen vare smaae, men tiltoge i Störrelse, indtil de bleve som en halv Mandsfinger. Bemeldte Præst fortæller ligeledes, at Græsormene ere Aaret 1702 nedfaldne fra Skyerne med Regnen, ligesom för

[1]) See Odd Eriksens Annal.

Denne Beretning, som stemmer med hvad menig Mand har antaget, maa ikke forstaaes bogstavelig, men saaledes, at Maddiker (erucæ eller larvæ), som udklækkes i en sandig og haard Jordbund, komme især tilsyne i Regnveir. Fiskeriet var overalt maadeligt, man samlede og hjembragte Fiske-Been, og gjorde dem ved lang Tilberedning spiselige. Mange eensomt liggende Gaarde bleve da öde. Ran og Tyverie tog stærk Overhaand, og saa stor var Mangelen paa Levnetsmidler, at i Tingöe Syssel alene döde over 120 Mennesker af Hunger [1]). Endskjöndt Veirliget Aar 1702 var meget behageligt, og Græsset paa Hjemmemarkerne alt i Fardage fuldmodent til at afslaaes, var dog Armod og Mangel saa almindelig, at mange Mennesker paa Akranæs og flere Steder döde af Hunger [2]); hvilket ene kan tilskrives de forrige Aaringers Dyrtid. Commissarierne, Professor Arne Magnusens og Vicelavmand Paul Johnsen Vidalins Skrivelse til Rentekammeret, dateret Hvamme i Dale Syssel d. 16de September 1702, viser Landets Tilstand paa den Tid: "Her er overalt i Landet saa stor Armod og Fattigdom, som her vel ikke i lang Tid har været; Fiskeriet slaaer Feil

[1]) Svarfadardals, Odd Eriksens og Bened. Petersens Annaler. Dermed stemmer og Indbyggernes med Lavmand Lauritz Gottrup til Kongen oversendte Skrivelse, dat. 15 Juni 1701.

[2]) Præsten Bened. Petersens og Odd Eriksens Annaler.

overalt, Qvæget er i de forrige haarde Aaringer bortdöt, Gaardene derover staae öde mange Stæder. De faae Penge, som her til forne have været, ere moxen alle udaf Landet, formedelst at Indbyggerne udi Mangel af Vahre, dermed have maatt betale deris Gjeld hos Kjöbmændene, og kjöbe det de til Livs Ophold fornemmeligen have havt fornöden. De drivende Træer, som aarligen plejede at komme flydende her til Landet, höre op, hvilket er snart den störste Plage for Landet, saasom det Tömmer, som af Kjöbmændene herhid föres, er ikke halvparten saa godt, og dog meget dyrere. Österlandets vesterste Deel anfegtis saa storligen af Sandfog og flydende store Elvers Magt, at det synes at ville blive öde inden en kort Tid, den haver og nu udi nogle Aar hvert Foraar været plaget med Orme, som opæde Græsroden, og i Grund ödelægge Græsset. — Her er og snart ingen Skikkelighed angaaende Husaven, eller Disciplinam oeconomicam, saa at Tjenerne raade iblandt meer end Husbondenn, og almindeligen gjör det, dem got synes. Alle disse Uordener have fyldt Landet op med Betlere, hvoriblandt findes mange friske före Mennesker, kvilke, naar de af Bondenn intet bekomme til givende, eller ikke saa meget som de vil, saa stjæle de, og foröve andre Modtvilligheder." At denne Beretning ikke er overdreven, derom vidne baade samtidige Skri-

benter, og ligeledes skrev Rentekammeret til Commissarierne igjen den 18de Mai 1703: "Hvad de berette om Landets armelige Tilstand, have vi og af Commerceraad og Amtmand Müllers Relation fornummet." De islandske Kjöbmænd sige i deres Skrivelse af 1705 til Commerce-Collegiet, at de i Aarene 1700—1702 have faaet 2 Skibe hjem fra de islandske Havne uden at de hjembragte Varer, og nolge faa, som kun havde 12, 30 à 50 Skippund Fisk inden Borde.

§. 21.

I den förste Halvdeel af det 18de Aarhundrede har Dyrtiden ikke været saa stor, at den har foraarsaget Folkedöd; thi vel ere enkelte haarde Vintre indfaldne, men ikke umiddelbart efter hinanden, og Indbyggernes Tilstand var saadan, at man nogenlunde kunde raade Bod paa den; thi som oftest var Græsvæxten ret god, og desuden vare Foderlevninger i Behold fra det ene Aar til det andet. Saaledes kan Aaret 1703 ikke regnes blandt de gode Aar; thi Commissarierne Professor Arne Magnusen og Vice-Lavmand Paul Vidalin sige i deres Relation til Kong Frederik den 4de, dateret Hvalsnæs den 30te August 1703: "Denne Sommer have hæftig Regn og Stormvinde grasseret;" og i Skrivelse til Rentekammeret, dateret Hvalsnæs d, 1te September, samme Aar sige

de: "Landets almindelige Tilstand den forgangne Vinter kand regnes iblandt dem, som paa det hæftigste have trökt Landet; i det Sneen uden Ophör nedfaldt, og siden continuerlig blev liggende paa Marken, og bedekkede den, undtagen udi nogle Herreder nord i Landet. Vinteren varede og saa længe ud paa Foraaret, at man sidst i Majo og först i Junio ikke kunde komme over Bjergene paa anden Maade, end at sanke en Hoben Heste til at bryde igjennem Sneen, og gjöre Vej; i hvilken man bagefter kunde gaae til Fods. Herudover hörte Höet op midt i den Tid, som det mest behövedes, Qvæget derover mange Stæder uddöde, og det som er bleven tilbage, har formedelst dets slette Tilstand gjort liden Gavn i denne Sommer. I Ugen för Pintzdag indfaldt et forfærdeligt Uveir med Frost og Snee, som storligen ödelagde de unge Lam. Samme Tid kom der til Landet drivendes den grönlandske Is (Havis kalde de her) som tildekkede Vester- og Nordvestkanten af Landet, og i saa Maade formeenede Folkene Söen, som visseligen havde i Mængde döet af Sult, hvis ikke Guds barmhjertig Haand samme Haviis inden kort Tid havde igjen taget fra Landet. Med Höebjergningen har det her Sönderlands norder og vester paa i denne Sommer seet ud paa det allesletteste, i det her siden Medio Julii have været continuerlige Regn, saa at Fol-

kene derudover vare fast blevne mistrôstige. Nu for 8 Dage begyndte Regnen at höre op, saa at man siden den Tid haver bjerget Höet, saa fordærvet som det var, allene det lader sig ikke ansee, at blive tilstrækkelig Vinterföde for Qvæget, ihvor lidet deraf er blevet tilovers." Men skjöndt Udsigterne den Gang vare daarlige, fulgte dog ingen Ödelæggelse; thi Efteraaret 1703 var meget mildt og behageligt, som bemeldte Commissarier bemærke i deres Relation til Kongen, dateret Thykkebai-Kloster den 20de September 1704. Aar 1705 var Vinteren haard, Foraaret og Sommeren kold, og Snee faldt midt om Sommeren; Græsvæxten var desaarsag ussel, Havisen ved Nord- og Vesterlandet gik ikke bort förend sildig om Sommeren. I Aaret 1706 bleve formedelst Dyrtid og Armod 9 Gaarde i Arnæs Sogn i Trekyllesvig öde [1]). Det Aar mærkedes Jordskjælv först den 28de Januari, siden den 1ste og 20de April, hvoraf det sidst indtrufne kuldkastede 24 Gaarde i Ölveset og Floen. Ikke allene Tömmeret, som var i Bygningerne, blev ved den Leilighed brækket, men Væggene bleve saaledes omvæltede, at deres Grundlag kom til at sidde överst. Nogle Steder bleve de svagere Bygninger staaende, imedens de stærkere omstyrtede. Huusgeraad og Levnetsmidler

[1]) See den af Præsten Benedikt paa Heste forfattede Annal.

toge megen Skade, og Kreaturer bleve derved slaaede ihjel, men af Mennesker kom kun et eneste Fruentimmer til Skade. Rystelserne vedholdt langt ud paa Foraaret, men mærkedes mindre paa Vesterlandet; thi paa Öndverdarnæs blev man dem næsten ikke vaer [1]). Aar 1715 var Foraaret Koldt, Græsvæxten daarlig og Höebjergningen mislykkedes især paa Nordlandet. Paa Altinget vare den Gang usædvanlig Faa tilstede formedelst det daarlige Veir, som hindrede Folk fra at reise derhen. [2]) Aar 1716 faldt saa megen Snee i Juni Maaned, at Köerne maatte indtages paa Foder; Faar og Stude, som vare ude og langt fra Gaardene oppe paa Heder eller Afretter*), bleve oversneede og dræbte. Græsset blev nedtrykt og kunde ikke komme sig igjen, ligesom Kreaturerne malkede mindre [3]). 1716 var Ildsudbrud i Grimsvandene og 1717 i Österjöklerne, saa at der i Tingöe Syssel faldt saa meget Sand den 17de September, at det gik Folk næsten op til Knæerne. Dette Sandfog, som strakte sig til Öefjorden, foraarsagede der den paafölgende Vinter megen

---

[1]) Odd Eriksens Ann.

[2]) See Præsten Benedikts Annal.

*) Afrèttr kaldes den Landstrækning, der som fælles Græsgang staaer aaben til flere Bygdelaves Afbényttelse, og hvor Kreaturerne om Sommeren drives hen for at blive fede.

[3]) See Odd Eriksens Annal.

Hestedöd [1]). Vinteren 1718 omtales vel i Annalerne som stræng, men tydeligst er den beskreven i Biskop John Vidalins Skrivelse til Lavmand Paul Vidalin, dateret 27de April 1718, hvor det hedder: "Vinteren har været en blandt de haardeste fra för Juul og næsten lige til Sommerens Begyndelse, de om Vinteren græssende Kreaturer ere mange Steder aldeles ödelagte, og adskillige Bönder have maattet til stort Tab for sig slagte deres Kreaturer, og de efterlevende ere meget medtagne. Fiskeriet har til Datum været ubetydeligt." I en senere Skrivelse, dateret 21de Mai samme Aar, siges der: "Siden för Juul har Vinteren været meget stræng og foraarsaget stor Kvægdöd. Fiskeriet har været meget slet i alle de Fiskerleier, som ligge mellem Garden og Kjalarnæsset, saa at nogle Bönder paa Næssene derimellem have maattet forlade Huus og Hjem. Gaardene ere satte öde og Kvildebesætningerne döde; dette samme har været Tilfældet, skjöndt i mindre Grad, i dette Syssel (ɔ: Arnæs Syssel). Efter Udbruddet af Kötlugjá var haard Vinter 1722, men især Vinteren 1728. Svarfadardals-Annalen siger, at Foraaret den Gang er af gamle Folk sat næsten lige ved Siden af det haarde Foraar 1674. Præsten Thorlak Thorarensen tager ventelig Hensyn til dette haarde Veirlig i hans

[1]) Samme Annal.

Digt þagnar-mál (Taushedsdigt kaldet [1]). Aar 1735 gjorde Græsormen endnu megen Skade paa Österlandet; den Gang vare Græsgangene lige fra Vinterens Begyndelse saa oversneede, at Kreaturerne nogle Steder hele Vinteren, men dog især fra December Maaned lige til Korsmesse, og paa Nordlandet til Fardage ikke kunne faae nogen Næring af Jorden. Græsvæxten var den Gang ogsaa daarlig, Heste og andre Kreaturer döde. Aar 1738 begyndte Vinteren ved Allehelgensdag, og den förste Halvdeel af samme var Jorden utilgængelig til Græsning for Kreaturerne, og Söen for dem, som skulde hente Næring af den. Strax ved Aarets Begyndelse 1739 begyndte Veirliget at blive strængt, og ingen Jordgröde var i Fardage fremkommen paa Vester- og Nordlandet, saa at Kreaturerne hist og her omkom af Hunger. Aar 1740 faldt megen Snee paa Nordlandet i den 12te Sommeruge [2]). 1741 var stor Misvæxt paa Græs; Mangel paa Regn lige fra Korsmesse til St. Hansdag foraarsagede, at Græsset visnede paa de Hjemmemarker, der vare haardbundede. Paa Österlandet tog Uaaret saaledes Overhaand, at paa de Gaarde, hvor i Middelaar kunde fodres 8 à 9 Stykker Hornkvæg,

[1]) See Ljóðmæli (Digtsamling), udg. Holum 1780 S. 263.

[2]) See Provst Th. Thorarensens Vise, som kaldes Vertidsannal 1740 i Ljóðmælum 2den Udg. S. 288.

kunde nu kun holdes 3 à 4 Stykker. Vinteren 1742 var Frosten saa stræng, at man kunde gaae paa Iis over Breidesund og imellem alle Öerne paa Breidefjord. Ved Hjallesand var Söen saaledes tillagt, at man ikke kunde roe ud paa Fiskerie, og saa langt Öjet kunde række, var ikke aaben Söe at see. Paa Österlandet og i Öefjorden omkom baade Heste og Faar. Provst Thorstein Ketilsen paa Hrafnegil har skrevet, at Hestedöden den Gang har været almindelig, at 60 Heste ere döde i Thistilfjorden, og at Tömmer, hövlet i Spaaner, er brugt til Heste-Foder. I Valle Rep siger han, at 80 Heste ere omkomne, men 100 i Fljotsdalen, og at mange Gaarde ere formedelst Kvægets Ödelæggelse forladte af deres Opsiddere. Aar 1743 medförte igjen Kvægdöd, og 1745 omtales Misvæxt paa Græs, samt at Havisen har ligget rundt omkring næsten hele Landet [1]), og at Frosten i Jordens Indre ikke er optöet förend efter St. Hansdag. Aar 1747 var Vinteren meget haard og Fiskeriet slet; den Gang döde 4 eller 5 Mennesker af Hunger paa Akranæsset [2]). Men omendskjöndt enkelte Vintre vare strænge, kan dog ikke siges, at almindeligt Uaar, end mindre stor Folkedöd af Hunger, er indtruffen; tvertimod findes Ind-

[1]) See (Jon Thorkelsens) Tilgift til Andersons Efterretninger om Island S. 309.

[2]) See Jon Olafsens Annal.

byggernes Velstand at have tiltaget, skjöndt i ulige Grad det ene Aar mere end det andet, og naar man fraregner de 2 Aar 1739 og 1740, i hvilke Sygdomme grasserede, samt Aaret 1742, da Kopperne rasede, saa kan Folkemængdens Tilvæxt i de 14 Aar fra 1735 til 1751 ansættes til 6000 Individer, eller 500 aarlig[1]).

§. 22.

Med Aaret 1751 begynder den Dyrtid, som 1757 steg til det Höjeste. I dette Tidsrum udbredte den sig over hele Landet mere og mere skadelig, eftersom den modvirkende Kraft blev svagere. Omkring Langenæs blev Kvægdöden dog störst, og der bleve 40 Gaarde Aaret 1751 forladte af deres Beboere, der ikke havde Kræfter til at drive dem; mange Mennesker omkom af Hunger. Den fornævnte Provst Thorstein Ketilsen siger i Optegnelserne over sin Tids Begivenheder, at i de forbigangne Aar ere Indbyggerne paa Norder- og Österlandet blevne meget forarmede og have mistet deres Kreaturer, af hvilke de kunne have levet, og at Aaret 1750 ere 40 Gaarde paa Langenæs i Vapnefjord og Fljotsdalen blevne öde og 44 Mennesker döde af Hunger. 1752 var mange Steder Uaar; som Beviis paa Frostens Strænghed i denne Vinter er,

[1]) See det isl. Litterat. Selsk. Skr. 6 B. S. 264.

at Vintersprække fandtes næste Sommer i Græsdalene over 40 Favne i Længden [1]. Sygelighed herskede om Sommeren og henad Efteraaret, som bortrykkede især Börn og gamle Folk; at 15 Fiskebaade forulykkede paa Söen, gjorde ogsaa betydeligt Skaar i Folkemængden. I Borgerfjorden var Faaredöden saa frygtelig, at alene i Myre Syssel siges 2000 Stykker at være omkomne [2]. Först i dette Aarhundrede var hele dette Syssels Faareantal anslaaet til 18434 Stykker, 1760 til 14660, 1770 efter overstaaet Faarepest til 2508; 1783 var Antallet igjen voxet til 7771, men efter Uaaret 1784 vare kun 751 Stykker Faar i bemeldte Syssel, og altsaa tilbage af den förstnævnte Stamme 1 af 24; 1753 blev Uaaret större især i Östfjords og Thingöe Sysler. Endnu i October Maaned laae i Hunevands Syssel Höet paa Hjemmemarkerne, og kunde ikke formedelst vedholdende Fugtighed blive indstakket [3]. Aar 1754 indtraf paa Skagestrand hæftigt Sneefog med Frost, som vedvarede i 18 Uger; Jorden var i visse Egne dækket med Snee lige til Sommerens Begyndelse. Jon Olafsen [4]) siger, at den Gang ere 50000 Faar og 4000 Heste döde paa Nordlandet. Provst

[1]) See E. Olafssens Reise i Island S. 645.
[2]) See Jon Olafsens Annal.
[3]) See Provst Th. Ketilsen, anf. St.
[4]) Anf. Sted.

Gudlög Svendsen i Vatnsfjord, Forfatter til den her saakaldte senere Vatnsfjords Annal, der tager sin Begyndelse ved Aaret 1751, skriver deri blandt andet dette: Fra Nyaar 1754 var Vinteren meget stræng, saa at Kreaturerne omkom hobeviis, dog meest paa Nordlandet; hertil kom Misvæxt paa Græs den paafölgende Sommer, og det indbjergede Höe blev bedærvet; den næste Vinter var lige til Juul stræng som den forrige, og Fiskeriet mislykkedes, man erindrede næsten ikke at have oplevet Magen til saa slet et Aar; den Gang aade de levende Heste de döde [1]). 1755 tog Uaaret stærkt Overhaand, saavel formedelst de foregaaende haarde Aaringer, som formedelst den Ubehagelighed baade til Söes og Lands, som nærværende strænge Vinter foraarsagede. Mange Gaarde bleve da forladte, og den tiltagende Omflakken og Tiggerie fremvirkede Uordener og Tyverie [2]). Ildsudbrud af Kötlugjá forvoldte, at 50 Gaarde bleve öde [3]). Drivisen blev liggende ved Nordlandet indtil den 3die September, og hindrede 2 Handelsfartöjer fra at kunne havne sig om Sommeren [4]). 1765 tog Uaaret endnu mere Over-

[1]) See E. Olafsens Reise i Island S. 645.

[2]) Den senere Vatnsfjords-Annal.

[3]) E. Olafsen anf. St. S. 756 ff.

[4]) Eriksen i Vidalin om Islands Opkomst S. 15 f. Den senere Vatnsfjords-Annal.

haand, især paa Nordlandet og sönderpaa i Borgerfjorden, saa at Folk döde af Hunger og Elendighed. Af det saakaldte Fljote-Ombud skulde svares (til Hole Bispestol) 227 Rdl., men ved da optaget Tingsvidne blev det bekræftet, at kun 20 Rdl. vare erholdelige, og af bemeldte Ombuds Jordegods bleve 20 af Bispestolens Gaarde öde. Vinteren var lige fra Nyaar til Enden meget stræng og afløstes af et koldt Foraar, men Sommeren var meget fugtig. Efteraaret og den förste Deel af den næst paafölgende Vinter medbragte meget ustadigt Veirlig, Fiskeriet var derimod fordeelagtigt [1]). Tyverie og Hestekjödsspisen tiltog. Misvæxt paa Græs om Sommeren var almindelig; dertil kom, at Höet formedelst vedholdende Fugtighed ikke kunde törres, men maatte, indstakket om Efteraaret i frossen Tilstand, som unyttigt til Foder igjen bortkastes. Havisen laae i Mængde ved Norderlandet [2]), og foraarsagede megen Kulde og Frost midt om Sommeren i Juli og August Maaned. Den 26de Juli faldt 1 Alen dyb Snee, som bevirkede at Höeslætten ikke kunde begyndes förend den 25de August, og da först gik Havisen bort fra Landet [3]). 1757 var Vinteren ikke i sig selv saa stræng, som dens Föl-

[1]) Den senere Vatnsfjords-Annal.

[2]) Jon Olafsens Annal.

[3]) E. Olafsen anf. Sted. S. 645.

ger viste sig farlige. Dertil bidrog meget det föromtalte Ildsudbrud af Kötlugjá, ligesom ogsaa mange Aars mislykket Höeavl og Fiskerie meget havde mattet Landets Velværen. Vicelavmand Eggert Olafsen siger [1]), "at Foraaret 1757 var saa haardt, at paa Skagestrand vare endnu sidst i Mai og först i Juni klingrende Frost ved Middags-Tider, endskjöndt Solen skinnede, og at der den Tid intet Græs var kommet op af Jorden." Mangelen paa Levnetsmidler var da saa trykkende, at Hungeren og derved opstaaede Sygdomme bortrykkede 2500 Mennesker i Skalholts Stift; af samme Elendighed döde den Gang 134 Mennesker i Breidevigs Rep og 93 i Næs Rep [2]). Efter Beregningerne fra Skalholts Stift over Födte og Döde, findes der, i Tidsrummet fra 1752 til om Foraaret 1759, 4395 flere döde end födte Individer, og i Hole Stift, 1829 hvilket tilsammen gjör 6224 Mennesker flere döde end födte [3]). Her kan mærkes, at denne Folkemængdens Formindskelse tilskrives, foruden Uaaret, ogsaa den i Aaret 1752 grasserende Omgangssyge, samt de Ulykkestilfælde, som i Aarene 1752, 1757, 1758 havde paa Söen rammet i alt 38 Fiskerbaade, hvorved mange

[1]) Anf. Sted. S. 644.

[2]) Jon Olafsens Annal.

[3]) See Justitsraad Hammeleffs Beregning i det isl. Litt. Selsk. Skr. 6 B. 264 f.

Mennesker fandt deres Död[1]). Herved berigtiges hvad der findes anfört hos P. Vidalin om Islands Opkomst[2]), at i denne Dyrtid ere 12000 Mennesker omkomne, og, som der berettes i philosophische Schilderung der gegenwärtigen Verfassung von Island[3]), at 10,000 Mennesker ere den Gang döde af Hunger. Desuden har Forfatteren til samme Skrift laant sin Angivelse fra usikkre Kilder, naar han fortæller, at Fjerdedelen af alle Islands Indbyggere er omkommen i de nysnævnte haarde Aaringer; thi da maatte Indvaanernes Antal för kun have belöbet sig til 25000, eller efter hans Beregning i det höjeste til 40,000; men det er afgjort, at Aaret 1750 talte Skalholts Stift 36,800 og Hole-Stift 13,900 Individer, eller hele Landet 50,700 Indbyggere, saa at i alle bemeldte Aar lidet mere end $\frac{1}{9}$ er död af alle dem, der vare i Landet ved Begyndelsen af hine Uaar, hvorimod, dersom $\frac{1}{4}$ af alle Indbyggerne vare omkomne, de Dödes Antal maatte have udgjort 12,540, hvilket blev mere end det dobbelte af det, som Uaar, Sygdomme og Söeskade tilsammen have bortrykket. Ved endvidere at lægge Mærke til, at i jævnt gode Aar födes i Island 440 flere end der döe, saa vil Antallet paa dem, som den anförte Dyrtid, andre

[1]) Jon Olafsens Annal.
[2]) Side 29.
[3]) Side 16.

Ulykkestilfælde eller Sygdomme iberegnede, borttoge, kunne anslaaes til 9,744 Mennesker. Middeltallet af dem for 36 Aar flere födte end döde tages her med 23 som Divisor [1]); thi de 13 Aar, i hvilke Kopperne og Uaarene rasede, ere udeladte. Ellers maa i den Anledning bemærkes, at for de 3 Aar 1747—49 inclusive findes kun Folkelisten for det ene Aar fra Skalholts Stift, og de to manglende ere i Beregningen formodentligen sattelige med det, for hvilket Antallet haves; men det vilde dog have været bedre, om man havde antydet, hvilket Aar det angivne Antal tilhörte; næppe kan det være Aaret 1747; thi Jon Olafsens Annal beretter, at den Gang har grasseret en farlig Sygdom, Flekkusótt kaldet (febris petechialis).

§. 23.

I Tidsrummet fra 1758 til 1777 indtraf intet Uaar i Island, som sees deraf, at endskjöndt Kopperne den Gang grasserede, og Pest blandt Kvæget borttog en stor Deel af dette, saa fandtes dog i disse Aar omtrent 7,300 flere Födte end Döde, og Folkemængden i det Hele at være bleven större, end den havde været för Uaarene 1751—58, og lig den, som fandtes i Landet 1703

[1]) See Justitsraad Hammeleffs Liste over Födte og Döde i Island i det isl. Litt. Selsk. Skr. 6 B. S. 264 fg.

för den store Koppesygdom, som grasserede Aar 1707. Enkelte Aar vare dog i dette Tidsrum temmelig haarde, saasom Vinteren 1764, da Veirliget var ustadigt og den næste Sommer fugtig, saa at det lidet Höe, som afsloges, blev bedærvet og paa sine Steder ikke indstakket föreud ved Mikkelsdag. Efteraaret og Vinteren lige til Nytaar medbragte meget ustadigt Veirlig. Aar 1765 lignede i det hele det foregaaende. I November bleve baade Faar og Heste oversneede ligesom de ogsaa andre Steder bleve dræbte ved Sneè og Vandstyrtninger. Det næste Aar 1766 indfaldt et farligt Udbrud af Hekla, saa at för Altingstider vare 10 Gaarde forladte og öde[1]). Efter dette Udbrud var den förste Deel af Sommeren kold indtil St. Hansdag, og meget fugtig[2]), formedelst Havisen som alt havde taget sig stadigt Leje ved Landet i de sidste Vintermaaneder, og siden ved at drive nordenom Landet omgav samme lige fra Latrabjerg til Reykjanæs. Kreaturerne tabtes for Mange og de levende vare til liden Nytte. Den af Hekla opkastede Sand faldt i störst Mængde i Skagefjords og Hunevatns Syssel, hvor Kreaturerne af den Aarsag hobevis döde[3]), og det var nærved at hele

[1]) Den senere Vatnsfjords Annal.

[2]) Hans Finsens Efterretning om Tildragelserne ved Bjerget Hekla i Island.

[3]) Den senere Vatnsfjords Annal.

Reppe bleve ganske öde[1]). I October indtraf saa höit Vand med rivende Storm og Söegang, at gamle Folk sagde, at Brændingerne den Gang vare stegne 6 til 10 Alen höjere end nogensinde för[2]). 1767 gik 80 Mennesker under paa Söen i Vertiden fra Sönderlandet. 1770 var Vinteren fra Nytaar lige til Sommerens Begyndelse stræng med afvexlende Regn og Sneefog i Forbindelse med megen Frost, hvorved Jorden blev ubrugbar til Kreaturernes Græsning. Sommeren var saa fugtig, at skjöndt Höeavlen var temmelig betydelig, blev Höet dog for Mange fordærvet, efter at det var indstakket. Den förste Deel af Vinteren var Veirliget lige til Aarets Udgang meget ustadigt, og jævnligen med stærk Frost[3]). Mueligen har denne Dyrtid foraarsaget det voxende Antal Törrebodefolk ved Söekanten, men derimod at baade de fra Adelgaarde udstykkede mindre Gaarde (Hjalejer) bleve færre og mange Gaarde bleve satte öde. I denne Auledning kan bemærkes Altingsbogen for Aaret 1770 Nr. 27 § 1, hvor det exempelvis anföres, at den Gang vare alene i Alpta- og Seltjarnarnæs-Reppe 80 Törrebodefolk, men over 200 Ödegaarde i Guldbringe Sys-

[1]) Altingsbogen for 1766 Nr. 16.

[2]) See Berlingske Kiöbenh. Tidender 1767 Nr. 84 og 85.

[3]) Den senere Vatnsfjords Annal.

sel. 1771 var Veirliget baade Vinter og Sommer meget ustadigt, og henimod Efteraaret hyppige Sneefog og Frosten immer tiltagende jo kortere Dagene bleve, hvilket i Forbindelse med fordærvet Foder forvoldte, at Kreaturerne bleve meget medtagne og döde henimod Foraaret paa mange Steder. Sommeren blev for Höavlen meget ugunstig, især henimod Efteraaret, formedelst Frost og Sneefog, der alt bidrog til at foröge Dyrdtiden over hele Landet. Den Gang grasserede fornemmelig paa Nordlandet Kighoste blandt Börn og og Gigtfeber blandt Voxne, som bortrykkede i dette Aar 30 Mennesker, og Aaret efter i et Syssel 23. Vinteren var fra Nytaar meget ustadig og blev aflöst af et koldt Foraar og Sommer, der medbragte afvexlende Regn og Sneefog i de nordligste og östligste Sysseler, saa at Höet i Slutningen af September laae under Snee paa Hjemmemarkerne. Paa Vesterlandet var Dyrtiden næsten ligestor. Kvægdöden blev der almindelig om Foraaret; den næste Vinter var lige til Slutningen af Aaret ustadig, hvilket syntes at være Forbud paa nyt Uaar; man finder ogsaa omtalt, at Mennesker ere omkomne af Hunger baade dette og næstforrige Aar paa Nordlandet. Fra Nytaar 1774 var Vinteren blandt de mildere, hvorimod Foraaret indtil Pindse, var koldt med Frost og Sneefog og Dyrtiden tog saaledes Overhaand i Mule

Syssel, at mange Mennesker döde af Hunger. Sommeren var kold og uden Regn især paa Vesterlandet med skarp Nattefrost og Sneefog af og til i August og September Maaneder [1]). Af Föranförte vil man kunne see, at Tilstanden i Island i disse sidstomtalte 20 Aar ikke har været meget blomstrende, og det vil findes forunderligt, at Folkemængden saa raskt er gaaet fremad, som Listerne *over de Födte og Döde* [2]) og Folkeantallet overhovedet vise. Men for at man kan see hvorledes Folkemængden er stegen og falden i dette Aarhundrede, og hvor sikker Maalestok Folketallet er, for derefter at bedömme Indbyggernes Velstand, vil jeg som Exempel anföre Arnæs Syssels Mandtal.

Aar.	Mandtal.	Familier ell. Gaarde	Folketallet i hver Familie.
1703. (a)	5179.	710.	7, 29.
1229. (b)	4625.	798.	5, 80.
1744. (c)	—	734.	— —
1753. (d)	—	502.	— —
1756. (e)	4905.	—	— —
1761. (f)	4762.	—	— —
1762. (g)	4862.	—	— —
1769. (h)	4828.	—	— —
1772. (i)	—	734.	— —
1778. (k)	5283.	790.	6, 43.
1786. (l)	3753.	568.	6, 60.
1788. (m)	3377.	—	— —
1790. (n)	3721.	588.	6, 15.
1792. (o)	3937.	608.	6, 47.

[1]) Den senere Vatnsfjords Aannal.

[2]) Isl. Litterat. Selsk. Skr. 6 og 7 Bind.

a) För de store Kopper, efter det Mandtal, som blev taget af de Kongelige Kommissarier Assessor Arne Magnusen og Lavmand Paul Vidalin. Endskjöndt Folkemængden i senere Tider har undertiden været större, have dog aldrig flere Mennesker været paa een Gaard, hvilket netop viser, at den Gang ingen Folkemangel fandt Sted.

b) Efter det Mandtal, som Sysselmanden Sigurd Sigurdsen den ældre, efter Amtmand Fuhrmanns Foranstaltning, lod forfatte, hvortil Anledningen var, at nogle Bönderfamilier skulle oversendes til Grönland for der at tage sig stadig Bopæl. Endskjöndt dette Mandtal blev taget 28 Aar efter at de store Kopper havde grasseret, stod dog Folkemængden den Gang omtrent paa samme Trin som efter Uaarene 1758, hvilket viser hvor langsomt Sysselet gjenvandt det ved bemeldte Kopper mistede Antal. Familiernes Antal 798 regnes her efter Huusfædrenes Mængde, men dersom Huusmænd (Tomtshuusmænd) fraregnes blive Jordbrugerne kun 691 og 7, 69 Individer i hver Familie, som paa en Oplands Jord maa antages forlidet til Gaardens behörige Drivt; endnu mere vil man overtydes herom ved atlægge Mærke til de Vanföres Antal, som findes angivet i § 28, hvor, blandt Tje-

nestetyender anföres, deels 90aarige Mennesker, deels Börn paa 6 Aars Alder eller lidet derover, hvilke, dersom Folkemængden havde været större, uden Tvivl vare henregnede til de Vanföre. Mange Ægtefolk findes der ogsaa regnede blandt Tjenestetyender.

c) Efter Sysselmand Brynjolv Sigurdsens Mandtalsbog.

d) Antallet 502 Familier er saa ringe, at jeg tvivler om dets Rigtighed, men jeg har uddraget det af den Liste, som findes i det Islandske Litteratur-Selskabs Skrifter 6te Bind S. 96. 1753 havde Dyrtiden endnu ikke taget Overhaand og ingen Folkedöd var indtruffen. Naar dette Antal sammenholdes med Mandtallet 1756, som den Gang rimeligviis ikke var större end i förstnævnte Aar, da vilde en Familie komme til at bestaae af 9, 77, eller næsten 10 hele Individer, hvilket næppe holder Stik. Denne min Tvivl bliver saa meget mere grundet, som jeg, ved at eftersee Sysselmand Brynjolv Sigurdsens Mandtalsböger, har erfaret, at i Aaret 1750 vare 705 Familier af verdslig Stand og 22 af geistlig Stand i Arnæs Syssel, hvorimod Aaret 1755 fandtes 707 Familier af verdslig Stand og 21 af geistlig Stand i bemeldte Syssel.

e) Uddraget af Præsternes Folkelister, da Uaarene 1754—57 nyligen vare begyndte.

f) Efter det Mandtal, som den Gang blev taget over hele Stiftet. See det islandske Litterat. Selsk. Skr. 5 B. S. 137.

g) Efter Præsternes Optegnelser.

h) Uddraget af det Mandtal, som blev taget efter Rentekammerets Foranstaltning. See Kammersekretair Olavii Oeconomiske Reise i Island S. 658. At Folkemængden har aftaget i de sidste 7 Aar maa tilskrives de svære Sygdomme, som grasserede i Landet, nemlig Kopperne 1763—64, og Omgangssygen 1767, som fulgte paa Udbrudet af Hekla.

i) Stemmer overeens med Sysselmand Steindor Finsens Mandtalsbog. Det er mærkeligt, at Huusfædrenes Antal var 1744, 12 Aar för den förste Ödelæggelse, lige med det, som fandt Sted 1772, 12 Aar för den sidste Folkedöd, som dette Aarhundredes Dyrtid havde foraarsaget.

k) Efter Præsternes Optegnelser. Dette Antal er det störste, som i dette Aarhundrede har fundet Sted i Sysselet, thi skjöndt Familiefædrene ikke ere saa mange som 1729, saa ere Huusmænd ikke særskilt anförte 1779 som Huusfædre, hvilket var Tilfældet i Beregningen for 1703 og 1729.

l) Ifölge Præsternes Folkelister.

m) Efter de Rentekammeret tilsendte oeconomiske Indberetninger; det der angivne Mandtal er det mindste, siden de store Kopper 1707. Ikke alene Uaaret, men ogsaa Kopperne, som Aar 1786 bortrykkede 155 Mennesker foruden nogle, som mod Enden af Aaret 1785 fristede samme Död, ere Skyld i denne Folkemængdens Sammensmeltning.

n) Ifölge de samme Indberetninger. At Familierne hver for sig indeholde saa faa Mennesker gjör Folkemangelen kjendeligst, thi endskjöndt den ved Kopperne foraarsagede Formindskelse var gjenvundet, saa bestod dog Erstatningen for det meste af spæde Börn, hvortil kom, at ved mange nye Ægteskaber var Massen bleven fordeelt i flere for sig bestaaende Familier. Det kunde synes at 1729 bestod en Familie af Færre, men det var i Grunden ikke Tilfældet, men den Gang vare 107 Tomthusmænd i Sysselet, hvorimod Aaret 1787 gaves næsten ingen saadanne.

o) Ifölge de samme Indberetninger. I de sidste 4 Aar er Folkeantallet saaledes voxet 380 Mennesker, og over 40 Familier tilkomne.

§. 24.

Aaret 1777 lagde Grunden til de Uaar, som siden toge Overhaand. Foraaret var koldt og

haardt. Den förste Halvdeel af Sommeren var ved for stor Törke meget ufordelagtig for Græsvæxten, men, efter at Höesletten var begyndt, blev den formedelst ideligt Regnveir og længere hen ved indtrufne Sneefog ligesaa skadelig for Höehösten; denne blev derfor langt under det Middelmaadige. Efteraaret og Vinteren til Nytaar vare ledsagede af Storme, Regn og Sneefog, som foraarsagede, at Kreaturerne bleve betagne Muligheden at söge deres Föde af Jorden. Da blev ogsaa den nye Taxt paabuden, som foraarsagede Ulæmpe især blandt Oplandsbeboerne. 1778 var Vinteren fra Nytaar til Enden meget stræng og den paafölgende Sommer var Veirliget ustadigt, og hyppig Regn indtraf især i dens sidste Halvdeel. Den 23de Sept. faldt saa megen Snee, at Kreaturerne mange Steder bleve indsneede og dræbte. De Folk, som vare oppe paa Heder for at samle islandsk Mos, havde ondt ved at finde ned i Bygden, og 2 Mennesker bleve vildfarende og omkom paa Vejen til deres Hjem. Efteraaret og Vinteren til Nytaar vare ligesaa haarde, som den næstforrige, Höavlingen faldt daarlig ud; af Frygt for Fodermangel vilde man derfor forekomme Kvægdöden ved at slagte en stor Deel af Kvæget om Efteraaret, men desuagtet blev Ödelæggelse blandt Faar og Heste betydelig henad Vinteren og om Foraaret [1]).

[1]) Den senere Vatnsfjords Annal.

Man finder ogsaa, at i dette Aar ere 4 Mennesker omkomne af Hunger i Hole Stift. 1779 var Veirliget om Vinteren temmelig ustadigt, dog Frosten aldrig stræng, men formedelst den foregaaende Sommers Fugtighed, og fordi det indsamlede Höe var bedærvet, blev der Mangel paa Foder til de faa Kreaturer, som ikke vare slagtede om Efteraaret. Paa Askeonsdag indfaldt saa höjt Vand ved Örebakke, at Gaarden Store Hraun blev gandske omflydt og en Baad, staaende i Hjemmemarken, var nær ved at bortskylles af Söen. I en Kaalhave, som var bagved Gaarden, fandtes en af Söen efterladt Brosme (Keila). Mange Gaarde lede meget ved denne Oversvömmelse. Veirliget tillod ikke, at man kunde drive Fiskeriet om Vinteren, og som næste Foraar var af og til meget slet. Den 4de Mandag efter Paaske indtraf saa hæftigt Snęefog, at i Rangarvalle Rep bleve 11 Heste oversneede og dræbte, og 30 til 60 Faar omkom paa hver Gaard paa samme Maade. Fodermangelen var saa stor, at man om Foraaret nödtes til i Frost og Snee at lade Köerne gaae paa Græs. Sommeren medbragte saa megen Regn, at det indhöstede Höe blev af Fugtighed bedærvet, og da desuden Fiskeriet slog feil, saa kunde alt dette ikke andet end fremkalde Sygdomme og Folkedöd. I Hole Stift grasserede saa hæftig Gigtfeber, at der næsten

döde ligesaamange som der födtes, og i eet Syssel bortrykkede den 34 Mennesker, men i Skalholts Stift döde 189 flere end der födtes. Blandt Börn rasede en saa farlig Sygdom, at den borttog $\frac{2}{3}$ af de i det Aar födte. Omflakken af Fattige tiltog kjendeligen og i Myre Rep omkom enkelte Mennesker af Hunger.

§. 25.

Aar 1780 var, formedelst foregaaende Dyrtid, stor Mangel paa Levnetsmidler; Köerne malkede ikke til synderligt Gavn og Faarene vare döde i Faarepesten. Endog de, som i de haarde Aaringer efter 1750 havde været saa formuende, at de kunne tildele andre Hjelp, vare nu blevne fattige. Skjönt Vinteren i sig selv ikke var stræng, var Foraaret desto strængere, saa at Sneen sommesteder paa Nordlandet laae paa Hjemmemarkerne ved St. Hansdags-Tider. Mange mistede en Deel af deres Kreaturer; endog adskillige Folk döde af Hunger saavel i Öefjelds Reppen, som flere Steder. Hertil kom en meget svær Sygdom, som blev heftigst henad Efteraaret. Den uophörlige Regn om Sommeren gjorde, at Hjemmemarkshöet (Tada) var nogle Steder i Öefjords- og Thingöe-Sysseler ikke indhöstet ved Mikkelsdag, og derfor blev det kraftlöst til Foder, og en Deel saa fordærvet, at det maatte henad Vinteren bortkastes.

I Vinteren 1781 var overalt Mangel paa Levnetsmidler. Hestekjödsspisen blev saa gjængs, at den ikke siden Landet blev kristnet, var bleven saa almindelig. I Hedenskabets Tid var Hestekjöd saavel hos vore Forfædre som andre Nordboere en almindelig Föde. Bonifacius eller Vinfred, der siden blev kaldt Germanernes Apostel, fastsatte som Hovedgrundsætninger i sin Lære, at alle Mennesker skulle lade sig döbe, betegne sig med Korsets Tegn og aflægge Hestekjödsspisen. Hans Ven, Pave Gregorius den 3die, b ö d ham, hvor det fordredes, med Magt at hindre de Tydske fra at spise Krager, Storke, Heste og Harer, siden saadanne Dyr i Moseslov vare ansatte som urene. Bonifacii Exempel blev ogsaa fulgt af alle den kristelige Troes Lærere her i Norden, og Hestekjödsspisen ansaaes som den störste Forargelse for den kristne Troes Bekjendere, og som det sikkreste Kjendetegn paa Afguderi [1]). Den förste Anordning angaaende denne Gjenstand indskrænkede sig til at byde, at Enhver skulde lade sig döbe og Afgudstempler skulle afskaffes, men de tre störste Misgjerninger: Offringer (Blót) eller Afgudsdyrkelse, Börns Bortlæggelse og Hestekjödsspisen, der iövrigt sattes ved Siden af hinanden, bleve i Förstningen kun belagte med Straf, naar de aabenbarligen og i Vidners Overværelse ud-

[1]) Heimskringla 1 D. S. 145. 272. 2 D. S. 61.

övedes. Disse tre Ugjerninger indbefattedes i den ene Benævnelse: Hedenskab[1]). I den ældre Kristenret[2]) blev, foruden Fredlöshedsstraf (Fjörbaugsgard*) for Hestekjödsspisen endvidere anordnet, at dersom et Sviin havde ædt Hestekjöd, skulde det i 3 Maaneder gjöres magert og igjen fedes andre 3 Maaneder. Denne sidste Anordning blev gjentagen i den nye Kristenret[3]), men for Hestekjödsspisen blev der bestemt Straf af 3 Marks Böder og aabenbare Skrifte. Efter Reformationen vedblev den samme Straf for Hestekjödsspisen, uagtet man nu begyndte at indsee, at Adgangen til Guds Rige ikke beroede paa, hvad man spiste eller drak. Det blev nemlig med Hövedsmanden Brostrup Geddes Samtykke vedtaget 1596 paa Altinget, at dersom nogen uden stor Nöd spiste Hestekjöd, skulde han foruden at böde 3 Mark til de Fattige, desuden straffes med Riis. Som Exempel paa hvorledes vore Forfædre have betragtet den blotte Berörelse af Hestekjödet anföres, at Præsten Olav Bödvarsen paa Saurbæ i Borgerfjords Syssel blev anklaget, fordi

---

[1]) Olav Tryggvasens Saga.

[2]) Kap. 32 S. 134. og Kap. 31 S. 130.

*) See Arnesens islandske Rettergang S. 624 og fg. hvor denne Strafs Væsen og Benævnelsens etymologiske Betydning tydeligen er udviklet ved Conferentsraad Erichsen.

[3]) Kap. 32.

han havde berört Hestekjöd med Hænderne, i det han brugte det som Lokkemad i Revesaxe om Vinteren. En Kone af en ansect Familie, i Præstens Sogn, ved Navn Cecilia Arnedatter, boende paa Gaarden Kalastader, lod om Foraaret Sysselmand Henrich Gislesen paa Tinget nedskrive denne sin Beskyldning mod Præsten, og nægtede at ville for Fremtiden bruge ham som Sjelesörger. Saasnart Biskop Brynjolv Svendsen erfarede dette, holdt han, uden at Konen directe havde klaget Saadant for ham eller Herredsprovsten, et Præstemöde i den Anledning paa Gaarden Melar den 27de Aug. 1646, men da hverken den Paagjeldende, Præsten Olav, mödte og Biskoppen ikke heller syntes at have saa mange Meddomsmænd, (han havde nemlig 6 Præster foruden Herredsprovsten, men 12 Meddomsmænd ansaaes nödvendige i de Sager, som gjeldte Embedsfortabelse,) som udfordredes til at paakjende en saa forargelig Sag, saa eragtede de, at Præsten skulde afholde sig ad interim fra Embedets Forretninger, og Sagen henvistes til endelig Afgjörelse af Hövedsmanden og Biskoppen paa et general Præstemöde paa Thingvalle. Uden Tvivl er ogsaa Hestekjödsspisen lige til vore Tider straffet med aabenbare Skrifte eller Irettesættelse i Overværelse af Menigheden, samt den Skyldiges Udelukkelse fra hæderligt Sæde i Kirken, dersom saadant tilkom ham. Da nogle Indivi-

der, i Uaarene, som grasserede Aar 1757 og derefter vilde blive ved den gamle Skik med Hensyn til aabenbare Skrivte for förste Gang, Nogen blev befunden skyldig i denne Misgjerning, ja endog kumulere dermed Slaverie eller Piskning, saa modsatte den kloge retskafne Biskop Dr. Finn Johnsen sig det, og befalede ved en Synodal Bestemmelse, at Præsterne förste Gang i Mindelighed skulle betyde de Skyldige det Uanstændige deri, og hvis det ikke havde den tilsigtede Virkning, skulde den Modtvillige offentligen tales til Rette, og dersom saadanne Formaninger bleve frugteslöse, saa skulde hiint forargerlige Forhold straffes med Gabestokken. Derefter udkom den lærde Provst Gunnar Paulsens og Sysselmand Magnus Ketilsens Skrifter, der oplyste Almuen om, at unödvendig Hestekjödsspisen vel i sig selv ikke var nogen Ugjerning, men dog efter de sædelige Nationers Skik og Brug anseet for upassende Föde, der bedst lod sig afsone med Gabestok eller anden saadan arbitrair Straf, der ansaaes hensigtsmæssig for enhver gjenstridig Uskik, som ikke i sig selv kunde henregnes til egentlig Forbrydelse. I ovennævnte Aar grasserede Omgangssyge, fornemmelig Kolik, især hos Börn og gamle Folk, som blev desto farligere, da Melk og sunde Næringsmidler ikke vare til, men grovt Bygmeel blandet med meget Straa, (som fornemmelig blev

kjöbt af de Fattige) som den billigste Kornsort, og kogt i Saltvand, samt nogle Steder fersk Haafisk (Háfur) og raa Sukkertang (Söl) udgjorde Manges fornemste Spise ved Söekanten, da Fiskeriet slog meget feil. Den om Foraaret indtrufne Faaresyge troede man foraarsaget ved den Usundhed, som Havisen da skulde have medbragt. Onsdag för Kristi Himmelfartsdag indtraf saa heftigt Sneefog, at 19 Köer derved bleve dræbte paa de Gaarde, som ligge langs med Varmaaen i Ölveset, foruden mange, der omkom andre Steder. Adskillige Gaarde op i Landet bleve öde og deres Opsiddere, som nu havde tabt deres Kreaturer, indpakkede sig i Törreboder ved Söen, hvor de af Mangel paa Levnetsmidler snart maatte friste Hungersdöden.

Dette her omtalte Aar regner man ikke blandt Uaarene, og skjöndt kun 12 Aar ere forlöbne siden den Tid, har man dog glemt det, men erindrer kun de senere Uaar, hvis Virkninger bleve meget föleligere, da dog hiint Aar 1781 saa meget har svækket Landets Kræfter, at det blev desto lettere for Aaret 1784—85 at tilintetgjöre samme. Hvor skadeligt Aaret 1781 i ommeldte Henseende har været, (hvorom kan eftersees min Afhandling om Folkemængden paa Sönderlandet og dens Formindskelse i Aaret 1781) kan sees deraf, at i Sneefjeldsnæs Syssel (som for det meste bestaaer af

Kystland og ikke tæller ret mange Kreaturer) döde dengang 260 Köer, 4355 Faar og 334 Heste, og 43 Skibe og Baade mistedes; dog vil Virkningen af Uaaret klarligst sees deraf, at i Skalholts Stift döde i Tidsrummet fra om Efteraaret 1780 til 1781 om Foraaret 926 Mennesker flere end derfödtes, men i Hole Stift var Antallet paa de flere Döde end Födte i samme Tid 63, hvoraf de Fleste hörte hjemme i Söegnene, især i Guldbringe-Sneefjeldsnæs- og Arnæs-Sysseler [1]). En voldsom Gigtfeber, som den Gang grasserede i Hole Stift, bortrykkede i eet Syssel 45 Mennesker, og 10 Mennesker omkom sammesteds af Hunger.

§. 26.

Sommeren 1781 var meget behagelig og fordelagtig for Höeavlingen; men Höet var dog saa let og kraftlöst, at 10 Punds Vægt deraf ikke rummedes i en Halvtönde. Efteraarsveirliget var godt, og en mild Vinter hjalp til at holde Livet i Kreaturerne; men den samme Mangel paa Levnetsmidler fandt endnu Sted som för. Det kraftlöse Foder foraarsagede, at Köerne ikke kælvede. Fiskeriet mislykkedes formedelst ugunstigt Veirlig indtil langt hen ad Foraaret, saa at somme Steder döde Folk alt i den næstsidte Vintermaaned af Hunger. Havisen kom drivende op til Nord- og Österlan-

[1]) See det Isl. Litterat. Selsk. Skr. 6 B. S. 253-255.

det den 16de Marts 1782 og blev liggende ved Kysterne indtil langt ud paa næste Sommer, og foraarsagede blandt andre sædvanlige Ulemper, at Handelsskibene ikke kunne havne sig. Indbyggernes Gjeld til Kjöbmændene maatte og nödvendigen tiltage. Paa de haardbundede Enge blev Misvæxten paa Græsset meget stor, og paa 8 Gaarde i Tingöe Syssel bleve Hjemmemarkerne (Túnin) ikke den Sommer slaaede, og nogle Gaarde bleve ganske öde. Aaret 1782—83 var mange Steder blandt de middelmaadige, undtagen at Fiskeriet ved Sönder- og Vesterlandet slog feil om Efteraaret, hvorimod Sommerfiskeriet, efter at Havisen var borte, blev meget fordeelagtigt. Vinteren 1782—83 medbragte Afreder, Bloter og Iislag, saaledes at Kreaturerne ikke kunde hente Næring af Jorden fra Juletider lige til midt i den sidste Vintermaaned, da Veirliget begyndte at blive bedre, hvorved Kreaturernes totale Ödelæggelse forebyggedes; men baade Köer og Faar vare saa haardt medtagne, at deres Mælk ikke blev til stor Nytte. Paa Langenæs havde man alt i den næstsidste Vintermaaned (Góa) slagtet og spiist 30 Heste, og i nogle Reppe blev Hestekjödsspisning dreven videre end Nöden fordrede. Det er ellers mærkeligt, at Hestekjödsæderne vare de förste, som i disse Uaar omkom af Hunger, Grunden dertil var, at, fordi dette Kjöds Nydelse i Almindelighed ansaaes med

Ringeagt, troede de, som gjorde Brug deraf, at de ikke behövede — ligesom de ellers vare mindre nöiagtige i at indrette deres Vandel — at behandle eller nyde dette Næringsmiddel paa den meest sparsommelige og hensigtsmæssige Maade, hvorimod: *a*) Nogle spiste de paa Marken af Hunger og Magerhed omkomne Dyr, som undertiden vare gaaede i Forraadnelse. *b*) Madlavningen var, som man kan tænke sig, heller ikke altid omhyggelig; *c*) men Umaadelighed i Nydelsen var dog især det, som fremskyndte deres Död, som henfaldt til Brugen af denne Föde; de tænkte nemlig, at det ikke var værdt at spare, hvad menig Mand kaldte uspiseligt. Der gaves endog smaae Familier, som i een Vinter slagtede og fortærede 30 à 40 unge og gamle Heste. Til saadan Brug tilforhandlede de sig unge utæmmede Heste, som den Gang ikke vare vanskelige at overkomme for Köer, Faar, Fisk eller hvadsomhelst de vare i Besiddelse af. Denne Umaadelighed i Hestekjödets Nydelse havde til Fölge, at naar Heste bleve uerholdelige, taalte slige Mennesker Hungeren ikke saa godt som Andre og fandt tidligere deres Död. Jeg tvivler ogsaa om, at det omtalte Næringsmiddel har vedligeholdt et eneste end sige mange Menneskers Liv. Paa den anden Side er det vist, at dersom det havde været behandlet og brugt med Reenlighed og Spar-

sommelighed, saa vilde det blevet god Hjælp; hvorpaa jeg vil anföre et mig bekjendt Exempel. I Biskopstunge-Reppen vare i de sidste haarde Aaringer 50 Boesatte, og 103 vanföre Umager; 4 à 5 blandt de fattigste Boesatte vare mistænkte for at spise Hestekjöd, og Eierne af fede Heste vare udsatte for, at saadanne bleve dem frastjaalne, efter at bemeldte Fattige havde allerede fortæret alle deres egne Heste. Stedets Sysselmand, Steindor Finsen, udstædte derfor en skriftlig Anordning om, hvorledes der, efter at de Vanföre först vare fordelte til Underholdning blandt Bönderne, skulde forholdes med Brugen af Hestekjöd, og hvoraf dette er Indeholdet: 1) Repstyrerne (som kjendte bedst Enhvers Formuesomstændigheder) skulde bestemme, hvilke af de Boesatte der behövede og maatte spise Hestekjöd (thi alle Andre skulde det være forment); de som foregave at behöve og önskede denne Tilladelse, skulde erholde den af Repstyrerne og under deres Opsyn benytte den. Disse bleve kun 4, thi den 5te, som det blev tilbudt, vilde ikke. 2) Repstyrerne skulde ogsaa bestemme, hvormeget en Familie behövede til sin Underholdning i en Vinter, og paa Reppens Bekostning anskaffe Hestene til dette Brug. 3) Gamle og magre Heste skulde ikke anvendes til Föde, men især de unge, som skulde reenligen slagtes og behandles. 4) Kun det Heste-

kjöd skulde bruges til Spise, som behörigen var præpareret ved at röges, efter först at have ligget nogen Tid i Salt. Saltet skulde Repstyrerne anskaffe paa Reppens Bekostning, forvare det hos sig selv og uddele det til de Berettigede, samt iövrigt paasee, at det Foreskrevne blev efterlevet. 5) Denne Foranstaltning skulde ophöre, naar Uaaret ikke længer krævede den, og inden 1 Aar var forlöbet fra Indretningens Ophör, fandtes ingen, som spiste Hestekjöd i bemeldte Rep, og heller ikke döde der nogen af Hunger i Uaarene, hvortil denne roesværdige Indretning upaatvivleligen meget har bidraget.

§. 27.

Foraaret 1783 var meget mildt, ligesom godt Veirlig i Almindelighed plejer at gaae forud for Vulkan-Udbrud [1]). Den Gang vare svære Jordskjælv i Calabrien og Sicilien fra 5te Februar til i Mai Maaned, og den næste Sommer overordentlig stor Hede i hele Evropa [2]). Efterat Udbruddet var begyndt i Skaptafells Syssel den 29de Juni, fulgte derpaa som sædvanligt stærk Frost

[1]) See Lavmand Stephensens interessante Beskrivelse over den nye Vulkans Ildsprudning i Vester-Skaptafells Syssel i Island i Aaret 1783 § 2 S. 2.

[2]) See Dr. Melanderhjelm om Wäderleken om Sommaren 1783 i Kongel. Swensk. Wetensk. Acad. nya Handl. 1784 S. 8. fgg.

og Kulde. Havisen ved Nordlandet hindrede Græsvæxten, og paa Hjemmemarkerne viiste sig store Pletter, hvor Græsset falmede og fik hvidgul Farve. Mange Steder, hvor der ellers var en jævn og fed Grund, blev Græsset hentörret af Kulde, saaledes at de nögne Pletter ikke frembragte et eneste Straae i nogle fölgende Aar. De sidstnævnte Pletter, der vare opstaaede ved Kulden, adskilte sig fra de föromtalte hvidgule derved, at disse saae ud som den med netformede Skyer overtrukne Himmel, og Græsset var hist og her af naturlig grön Farve. Nogle Græsstraae fik 3 eller 4 gule Tværstriber, men vare forövrigt smukt grönne, men paa de gule Pletter var Græsset visnet fra Roden af til Toppen; alt dette var kjendeligere i de imellem Fjeldene liggende Dale end paa Udkanterne. Blade paa Solögen (ranunculus acris), Syren (rumex acetosa) og Nasturtium pratense falmede enten ganske eller tildeels. Birkeskovenes og Bjergrapens Löv bleve i Juli Maaned sorte og sammenkrympede, som om de vare brændte eller svedne, men Bladene paa Blaabærlyngen (vaccinium uliginosum) og Tranehalsen (geranium sylvaticum, Storkablágresi) bleve mere eller mindre gule og visnede. Den saakaldte islandske Mos (lichen islandicus, Fjallagrös) uddöde for det meste i dette Aar, saaledes at denne vigtige Næringsstötte ophörte i de 3 næstfölgende;

den er nu efter 6 Aar först bleven nogenledes brugbar igjen. I Skaptafells Syssel, maaskee ogsaa flere Steder, forsvandt Smaaren (trifolium pratense), men voxte igjen op efter 3 Aars Forlöb. Denne Urt bliver ellers om Foraaret törret og brugt til Spise. Paa Skalholt er jeg indtil Aaret 1786 kun bleven den vaer et Sted i Hjemmemarken, men siden den Tid findes den meget almindelig der. Denne Urt blev ogsaa i gamle Tider brugt til Föde, som sees af Skardsaa-Annalen[1]), hvor der fortælles, at Aaret 1618 bleve 4 Börn fra Gaarden Deildardal i Skagefjorden trufne af Fjeldskred, i det de om Foraaret vare beskjæftigede med at samle Smaaren; hvilket skeer saaledes, at den med Roden trækkes op af Jorden ved Hjælp af en Jern- eller Træ-krog. Den spises enten alene med Smör eller i Mælk, og ansees da for lækker Spise. Skovene fik stor Skade, ja uddöde nogle Steder ganske; Grenene, der kort i Forvejen vare i fuld Blomstring, bleve nu saa spröde, at de med den bare Haand kunne gnides til Stöv. Misteret eller Stövtaagen vedholdt uafbrudt, som var saa meget mindre forunderligt, som Beretningerne vise, at den i denne Sommer fandt Sted i alle Evropas Lande. Pimpsteensand (Vikur) og Svovl faldt i stor Mængde om Sommeren, saaat Kreaturerne derved meget

[1]) See Björns paa Skardsaae Ann. 2 D. S. 92.

bleve forstyrrede og lede meget af Hunger. Denne Svovlregn foraarsagede, at i Biskopstungereppen omtrent 5 Miil fra det Sted, hvor Udbruddet tog sin Begyndelse, bleve Hornkvægets Muler og Bagklöver gule af dens vedhængende Materie. Höeavlen blev om Sommeren 1783 langt under det Middelmaadige; de fleste Bönder nödtes derfor til at slagte Trediedelen, ja nogle Halvdelen af deres Hornkvæg. Alle Kreaturer fandtes om Efteraaret meget medtagne formedelst det Sand og Stöv, som ved Vulkan-Udbruddet i Skaptafells Syssel blev opkastet og udbredt over Landet. I Stedet for at Kreaturerne om Efteraaret pleje at söge de Græsgange, der ligge til Fjelds, som altid ere de meest kjernefulde og i Kulden holde sig længst grönne, havde de nu paa saadanne Steder mindst Roe paa sig, men streifende omkring löb de hen til de sumpige, sorte og pilraadne Myrer, som de ikke skjötte om, naar de have Andet bedre[1]). Vinteren indfandt sig saa tidlig, at Kreaturerne maatte indtages paa Foder en heel Maaned förend ellers; dog blev den ikke vedvarende stræng, men derimod meget ustadig, og af og til med skarp Frost[2]), hvorved opstod saadan Glathed, at Heste, som endda vare vel ved Magt, faldt om, og bleve

[1]) Aarsagen hertil anföres af M. Stephensen anförte Sted S. 117.

[2]) Anf. Sted S. 111.

dödeligen forslagne; somme Steder styrtede de ogsaa ned i Brönde, som oven vare tildækkede med Snee eller Iishinde, som ikke kunde bære. Mange Mennesker döde den Gang af Hunger, hvilket sees blandt andre Beretninger ogsaa af Præsternes Folkelister. Aar 1784 indfandt Havisen sig i Januar Maaned; i det næste Foraar döde mange Faar af grasserende Sygdomme, som yttrede sig snart med Ledegigt, snart andre udvendige Gevæxter, eller indvortes, saaledes at Indvoldene fandtes enten usædvanlig store eller hentærede. Heste döde uagtet de syntes at være i god Stand, og de levende aade de döde Heste samt Mögdynger, Jordvægge og Tömmer, og Faarene aade Ulden af hinanden. Mange för velhavende Bönder mistede alle deres Faar og en stor Deel af deres Heste, og nogle ejede ikke et eneste Kreatur efter Uaaret. Kvægdöden tog meest Overhaand paa Nordlandet, hvor nogle Gaarde bleve forladte af Beboerne og nogle Mennesker alt vare döde af Hunger. I den nordöstlige Deel af Tingöe Syssel kunne de Döde ikke, formedelst den megen Snee, bringes til Kirke eller Kirkegaard for at begraves. I Bygden Hjaltadal faldt man paa at trække Ligene paa Huder til Kirkerne, da man paa den Maade lettere kunde arbeide sig frem gjennem de dybe Sneedriver. Man finder ogsaa Spor til at vore Forfædre have baaret sig ad paa samme

Maade [1]), dog med den Forskjel, at nu bleve Hudslæderne trukne frem af Mennesker, för derimod af forspændte Dyr. Af 20 Familier, som för 1783 boede i Thistilfjorden, vare nu kun 4 boesiddende tilbage. Biskop Arne Thorarensen har tilsendt mig fölgende Optegnelse, som viser Uaarets Virkning i Hole Stift i Aaret 1784.

Syssel.	Öde Gaarde.	Döde af Hunger.	Folkemængdens Aftagelse.
Thingöe . .	128½	863	1013
Öefjords . .	58½	518	657
Skagefjords	58	462	897
Hunevands .	70	302	805
Summa	315	2145	3372

Denne Folkemængdens Formindskelse og den övrige Skade kan antages at være skeet i Tidsrummet fra 1ste Januar til 1ste Juni 1784. Hvorledes Formuetilstanden den Gang har været, kan man slutte sig til deraf, at i Aaret 1784 bleve erlagte til Hole Bispestol (baade af Bispestolens og Skolens Godser tilsammen) 24 Föringer (420 Pd.) Smör (see § 20 og 22). Arbæ Sogn i Skagefjords Syssel talte forhen 7 beboede Gaarde, men om Efteraaret 1784 vare kun 3 af dem beboede, og Folkebesætningen paa disse 3 udgjorde 15 Mennesker; noget derefter blev hele Sognet öde [2]). Nysnævnte Aar var

[1]) See Sturlunga V K. 23 og III K. 22.

[2]) See Berlingske Stats-Tidender October 1786.

ogsaa i Sverrig meget haardt; saaledes anföres [1]), at Horsegögen (numenius minor) ikke lod sig höre förend den 13de Mai; 2 Dage derefter blomstrede Ranunculus aqvaticus (Lónasóley); heller ikke för blomstrede den i Vester-Gotland, hvilket ikke var skeet i de sidste 25 Aar, undtagen 1771, da den blomstrede först den 17de Mai [2]). Man kan i Korthed sige, at dette Aar havde for Islands Indbyggere det störste Tab til Fölge, hvilket jeg ikke bedre kan beskrive end ved at hidsætte en lærd Forfatters [3]) Angivelse, bygget paa de fra Sysselmændene til Rentekammeret indsendte Lister, og hvoraf Beregningen i philosophische Schilderung S. 392 er tagen. Af Hornkvæg döde nemlig om Vinteren 1783—84 11461, af Faar 190,488, og af Heste 28013 Stykker, hvilket udgjorde af alle i Landet værende Kreaturer, af Hornkvæget Halvdelen, af Heste $\frac{3}{4}$, og af Faar $\frac{4}{5}$. For at vise Forholdet imellem de döde og levende Kreaturer hidsættes Summerne, som de anföres i philosophische Schilderung [4]).

	Antallet 1783	Döde 1783—84	Tilbage 1784	af hver 1000 döde
Hornkvæg	21457	11461	9996	534
Faar . .	232731	190488	42243	818
Heste .	36408	28013	8395	770

[1]) Bjerkand. Insect-Calender för År 1784 i Kongel. Swensk. Wetensk. Acad nya Handl. 1784 S. 327.

[2]) Bjerkander Blomster Almanak i Vester-Gotland auf St. 1786 S. 53.

[3]) Lavmand M. Stephensen anf. S. 126.

[4]) Side 392 Tab III.

Dersom man vilde tage Exemplet af et enkelt Syssel, da vare i Myre Syssel Aaret 1784 tilbage af hvert 100 9½ Faar, 11 Heste og 44⅘ Stykker Hornkvæg. De to foregaaende Aaringer var Faarenes Antal saa meget tiltaget, at man kunde sige, at paa hvert voxede to Hoveder; mange af de Faar, der ere tagne med i den anförte Beregning over de döde, vare derfor unge, og endog de Lam ere beregnede, som om Vinteren formedelst Fodermangel vare slagtede. Med Hensyn til Angivelsen af Antallet paa de tabte Heste havde benævnte lærde Forfattere været nödte til at bruge kunstig Regning (calculum artificialem), som meest nærmer sig det Sande, og hvad Myre Syssel angaaer, have 2 Feiltagelser indsneget sig i Beregningen; der döde nemlig 1453 (ikke 1435) og vare tilbage 179 (ikke 197) Heste. I Arnæs Syssel antager han, at 22,000 Faar have været til för Ödelæggelsen begyndte, og at deraf 17300 Stykker ere tabte, men 4700 tilbage: at Hestenes Antal sammesteds har för Kvægdöden været 3992, at deraf 3120 ere döde, men 872 tilbage. Angivelsen stemmer temmelig med det Rigtige; thi för Ödelæggelsen vare i bemelte Syssel 21369 Faar og 4463 Heste. Af de förstnævnte omkom 16635 Stykker, men 4734 vare tilbage, af de sidstnævnte derimod döde 3067 Stykker, men 1396 vare tilbage. Om Foraaret 1783 plagedes Indbyggerne

af adskillige ondartede Sygdomme[1]). Fiskeriet slog feil hele Sommeren og indtil Mai Maaned næste Aar.

§. 28.

Saavel det omtalte som det derpaa fölgende Aar (nemlig fra om Foraaret, men især Efteraaret 1785) dannede saa at sige Slutningsledet, og var det fordærveligste af Uaarsrækken. Foraaret 1784 kom Jordgrödeu meget sildig op, Frosten ophörte i Juni Maaned, og da först begyndte Markerne ved Veirligets pludselige Overgang at blive grönne. De förste Blomster kom tilsyne her paa Skalholt den 4de Juni, men Lövetand (leontodan taraxacum, fífill) var i Blomster den 24de i samme Maaned. Jeg har bemærket, at man ikke kan være sikker for Frost, saalænge denne ikke er udsprungen, men naar den er begyndt at blomstre, mindes jeg ikke, at betydelig Kulde er indtruffen. Dette Aar 1784 blomstrede Caltha palustris, Rumex acetosa, Salix lapponum, Draba incana den 4de Juni; Salix myrsinitis, Vaccinium uliginosum, Ranunculus acris den 10de; Leontodon taraxacum, Stellaria cerastoides, Cuminum caryi, Alchemilla vulgaris den 24de; Alchemilla alpina, Myosotis scorpioides, Thlaspi bursa pastoris den

[1]) See mere herom hos M. Stephensen anf. St. S. 128.

28de i s. M.; Plantago latifolia, Pinqvicula vulgaris, Cardamine pratensis etc. den 1te Juli. Hvor en Art findes i betydelig Mængde, hvilket her er Tilfældet med de opregnede, har jeg bemærket Tiden, da 3 af samme vare fremkomne.

Ved denne Sommers Udgang vare de Beholdninger, man havde af Levnetsmidler til Vinteren, ubetydelige, og af Mælken kunde man ikke kjærne Smör. Fiskeriet om Efteraaret var höist ubetydeligt. Fodermangel herskede; Hornkvæget trivedes ikke, hvilket foraarsagede, at Köerne ikke malkede. Hesteödelæggelsen forrige Foraar hindrede Tilförselen af Levnetsmidler om Sommeren. Kreaturerne vare för Vinterens Begyndelse saaledes medtagne og udmarvede, at skjöndt man havde været velforsynet med Foder, saa var der medgaaet dobbelt saa stor en Portion af dette, som ellers, til at holde dem i god Stand; men da Höet var baade daarligt og ikke gaves i stor Mængde, og Kreaturerne om Sommeren, ved tillige med Græsset at nedsluge i sig Pimpsteensand og Svovl, havde samlet Spiren til ondartede Sygdomme, saa döde begge disse Vintre Hornkvæget af Hunger, Ledegigt og indvortes Sygdomme; Hestene af Tæring, og Faarene deels af udvendige Beenknuder eller andre Udvæxter, deels af indvortes Sygdomme. Da Skjörbugen blandt Mennesker foraarsager, at Tænderne blive löse

og Benene faae Knuder, og da mange Skjörbugs-Tilfælde (symptomata) hos Menneskene forresten ligne meget dem, som i nysnævnte Aar viiste sig blandt Kreaturerne, ligesom og Skjörbugen undertiden foraarsager Hunger, saa turde den Gisning maaskee være antagelig, at bemeldte Faaresygdom har været en Art af Skjörbug, og saaledes havde ladet sig kurere ved syrligt og kraftigt Foder. Erfaring viiste og, at de syge Kreaturer kom sig, da de fik grönt og friskt Græs, hvorimod det gamle törre Höe ikke havde saadan helbredende Virkning. Et Slags Kjæve- og Tandsygdom (Gaddur) tog allerede om Efteraaret 1784 stærkt Overhaand blandt Faarene og Hornkvæget. Denne Sygdom yttrede sig saaledes: En eller flere af Kjævetænderne voxede meget stærkere end de andre i Form af en rund og spids Syl. De höje Tænder, derforaarsagede, at den ene Rad ikke passede til den anden, bevirkede endelig, at Kreaturet, der enten tabte eller kunde ikke tygge sit Dröv, formedelst det Hul, som ved de spidsvoxnes Gnidning var fremkommet i den modstaaende Ganes Tænder, endeligen maatte döe. Som tjenligt Redskab til at læge denne Tandsygdom forfærdigedes en Tang med Tænder, böjede til Siden, for desbedre at kunne gribe den anstukne Tand fat; og det lykkedes med den at brække Spidsen af Tænderne. Andre have med dertil

indrettede Sauge gjort endnu hensigtsmæssigere Operationer paa hine vanskabte Tænder. De Kreaturer, hvis Fortænder saaledes bleve anstukne, döde snarere deraf; især kunde man gjöre sikker Regning paa, at unge Kreaturer, som i Sandfaldsvinteren vare 1 à 2 Aar gamle, bleve angrebne af denne Tandsygdom, hvilket lader sig let begribe: idet nemlig alle unge Kreaturer miste deres förste Tænder, og faae andre nye i Stedet i, eller tæt ved, de bortfaldnes Plads, og da Pimpsteensand og Svovl, som för bemærket, Aar 1783 og 1784 satte sig paa Græsset, der skulde tjene Kreaturerne til Föde, saa bliver det sandsynligt, at denne giftige Materie er bleven siddende i Tændernss Hulninger og har foraarsaget Tranghed*) og Inflammation, naar de nye Tænder skjöde frem. Derved maa endvidere være opstaaet Hede og uregelmæssigt Sammenlöb af Vædsker, der har bidraget til de nye Tænders usædvanlige Störrelse og Haardhed. Dette Vædsketillöb (Congestion) mærkedes derved, at Kjævebenet, omkring de höjtvoxne Tænders Rödder, blev tykkere og mere knyttet end ellers. Et ikke ubetydeligt Antal Kvæg blev slagtet formedelst denne Sygdom, men den forplantedes ikke til

*) Originalen har þreyngsli; Tænderne trykkede sig neml. saa tæt til hverandre, at de ikke kunne finde Plads i Tandgjærdet.

Affödninger af de Kreaturer, som kom sig af Sygdommen. De Kreaturer, som havde opnaaet den Alder, i hvilken de pleje at miste Tænderne, bleve ikke angrebne af denne Sygdom, og hos nogle, som under Ildsudbruddet vare unge, yttrede den sig langt senere, ja ved Aaret 1792 fandt man endog 10 à 12 Aar gamle Köer at blive haardt angrebne af bemeldte Tandsygdom. Lignende Sygdom, som den her omtalte, har Præsten Benedict-Petersen i sin Annal for Aaret 1694 omtalt som den Gang grasserende efter Udbruddet af Hekla (see foran § 19). En anden Tandsygdom, som plejer at fölge efter Ildsudbrud, er den saakaldte Asketand. I dette Tilfælde bliver Tanden sort, og hensmuldrer ligesom brændt Been. Saadant yttrer sig snarest i Fortænderne, som blive hullede uden at nogen Ujævnhed ved de modstaaende Tænder ved Gnidning kan foraarsage det. Med denne Tandsygdom fölger gjerne Kulde eller Trækning i Tænderne, hvilket bemærkedes derved, at Hornkvæget ligesom havde ondt ved at drikke koldt Vand, og maatte, for at vænne sig til at kunne drikke sædvanlige Slurke, med Munden först gjentagne Gange blot beröre Vandet, hvorimod det naar det fik lunket Vand, drak strax uden videre Omstændigheder. Hvad jeg foran har bemærket angaaende denne Tandsygdom (Gadd), har jeg fortalt forhenværende Se-

kretær i det Kongelige danske Landhuusholdnings-Selskab, Etatsraad Christjan Martfeld, i min Skrivelse til ham af 26de Marts 1786, hvilken han lod aftrykke i Almindelige Tidender. Naar saaledes Indbyggerne savnede deres fornemste Næringsstötte ved at Kreaturerne, som foranfört, enten döde, eller om de end levede, vare næsten uden Nytte, saa fulgte med denne Formuens umiddelbare Forringelse, Mangel paa Næringsmidler og almindelig Elendighed, hvortil den Mængde af Fattiglemmer, som enhver Rep nu blev bebyrdet med, ikke lidet bidrog. Lavmand Paul Vidalin har [1]), ved at omtale Dyrtiden i Slutningen af det 17de Aarhundrede, angivet som noget Usædvanligt, at der den Gang har været ligesaa mange Fattiglemmer som Husfædre; men i de sidste Uaar kan man sige, at i flere Reppe, hvis Formuetilstand dog ikke var den daarligste, har Antallet paa Fattiglemmer været dobbelt mod Huusfædrenes; og der gaves næsten ingen Rep, hvor jo Antallet paa hine var större end paa disse. Som Exempel kan anföres Biskopstungereppen, som i de sidste haarde Aaringer talte kun 50 Huusfædre, men 103 Fattiglemmer. (Aar 1757 vare 120 Fattiglemmer i bemeldte Rep; 1770 derimod kun 50, og 1729 ikke over 27,

---

[1]) I Deo, Regi et Patriæ § 6. S 11.

16 Kjökkentiggere iberegnede, som fandtes paa Gaarden Skalholt; og den Gang var der dog 70 Familier i Reppen). I Löbet af Uaarene aftog vel disses Antal ligesom hines, men da Uaaret var forbi 1785, fandtes der dog 46 Boesatte og 73 Umager. Det samme Aar var der i hele Arnæs Syssel 612 Boesatte, men 692 Fattiglemmer, hvoraf 347 vare i en Alder fra 1—16 Aar; 68 vare over 60 Aar gamle, og 277 imellem 17—60 Aar (det er i den Alder, i hvilken man ordentligviis kan sörge for sig selv). Aarsagen hvorfor de Sidstnævnte vare saa mange, var fornemmeligen den, at Boesatte ikke havde Evne til at holde og lönne Tjenestefolk, hvorfor saa mange mindre arbeidsdygtige vare uden Tjeneste og maatte fordeles blandt de Boesatte til Forsörgelse, som om de vare virkelige Trængende. For nærværende Tid (mod Slutningen af det 18de Aarhundrede) er der 58 Boesatte i Biskopstunge-Reppen og 32 Fattiglemmer, hvoraf de 14 ere under 16 Aar, 14 over 60 Aar og kun 4 imellem disse to Aldersterminer. Af disse fire ere 3 Fruentimmer som ere i en Alder af 50 til 60 Aar, halte og blinde, og den 4de er en 26 Aar gammel Mandsperson, som staaer til Pröve om han kan blive dygtig til Arbeide. Det Anförte maa forstaaes kun med Hensyn til dem, som ere forsörgelsesberettigede; vilde man tage Hensyn til Arbeids-

förheden, saa blev Tilstanden ikke bedre. I Aaret 1781 fandtes i Reppen Selvog 56 Umager og 44 Arbeidsföre af hver 100 Personer. Arnæs Syssel kan vel ikke siges, at have lidt mindst, og heller ikke mest i disse haarde Aaringer; jeg formener derfor passende at have valgt det som Exempel i anförte Henseende. Dersom man vilde vide Forholdet mellem Umagernes (de Vanföres) Antal i de gode og haarde Aaringer, kan Exemplet tages af samme Syssel: Aaret 1729 fandtes der 691 Boesatte (foruden Tomthuusmænd), men 150 Vanföre, hvoraf 16 vare under 16, 117 over 60 Aar, men 17 i en Alder fra 16 til 60 Aar. Aar 1770 var derimod de Vanföres Antal i Sysselet 300.

Med den forfærdelige Hunger, som Indbyggerne Aaret 1784 lede under, forenede sig alle de Sygdomme, som den naturligen fremkalder, for Ex. Blodgang, Skjörbug og Inflammation. Baade Embedsmænd og ellers velhavende Bönder, bleve saaledes medtagne af Mangel paa det Nödvendige til Livets Ophold, at det blev kjendeligt paa deres Udseende. Tyverie og Ran tog saa stor Overhaand, at Enhver maatte frygte for paa en af disse Maader at blive sine Midler berövet. Denne var Landets Tilstand i Almindelighed, hvortil kom, at enkelte Steder og Bygder bleve rammede af andre Ulykkestilfælde. Det til Örebakkes Havn

bestemte Handelsskib, som overförte Nödvendighedsvarer til Indbyggerne i de omliggende Egne, forliste udenfor Medallandet i Skaptafells Syssel, saa at Intet af sammes indehavende Ladning blev bjerget. Heste var der saa faa af, at man ikke kunde hente Madvarer fra andre fjernere Handelssteder. Aars gamle Faar begyndte ved Juletider at döe af Tandsygdomme. I Thingöe Syssel bleve adskillige Gaarde om Sommeren efter Höeslætstiden forladte, og Beboerne, som vandrede omkring i en hjelpelös Tilstand, döde af Hunger allerede för Juletider. I bemeldte Syssel var Misvæxten paa Græs saa stor, at Hjemmemarkerne aldrig om Sommeren kunde blive afslaaede. I hele Langenæs Rep var der kun 4 Köer levende ved Nytaar 1785. Vinteren 1785 var Vejrliget meget mildt, hvilket ogsaa var Tilfældet i det næstpaafölgende Foraar, da Jorden meget tidlig kom i Gröde, og den, den 23de Mai, faldne dybe Snee blev snart igjen ved Solens Varme optöet. Desuagtet döde mange Kreaturer ved Ulykkestilfælde, Heste löb ligesom löbske ned af steile Klipper og i aabne Brönde og omkom saaledes. Faaredöden blev störst om Foraaret efter Korsmesse. Det er heller ikke ualmindeligt i Island, at de ved Vinterens Strænghed udmarvede Kreaturer især omkomme, naar de begynde at söge og æde det nye Græs om Vaaren. I Sverrig har Erfaring lært det

Modsatte, hvor Ordsproget lyder saaledes: Sedan Horsgöken er framme, swälter ingen Häst i hiäl, hvilket ikke stemmer med Islændernes Erfaring; denne har derimod begrundet en anden Talebrug, nemlig: þá eru vetrar hörkur úti þegar spóin vellir graut: d. e. Vinterens Haardhed er forbi, naar Mellemspoven (scolopax phæopus) koger Gröd. Man kan kun sige, at Kvægdöden i samme Forhold var mindre Aar 1785 end det foregaaende 1784, som Antallet, för Ödelæggelsen, var mindre i hiint Aar end dette. Om Vinteren 1785 grasserede ogsaa farlig Sygdom blandt Indbyggerne, som kun tildeels kan antages at have havt sin Grund i Mangel paa det til Livets Ophold Nödvendige. Saa stor var Dödeligheden den Gang, at i de Sogne, hvor der efter Middeltal kun pleje at döe 20 Mennesker aarlig, nu döde over 200. Paa nogle Gaarde bleve de spæde Börn berövede deres Forældre, og i en hjelpelös Tilstand nær ved at döe af Hunger, fundne og reddede ved Folk som hændelsesviis kom til fra andre Gaarde. Det hændte sig ogsaa, at paa Vejen fra Krisevig og Grindevig til Nordvigene og Vatnslösestranden fandtes paa een Gang 10 döde Mennesker, som til forskjellige Tider af Hunger og Mathed vare omkomne. Den Gang döde i Skalholt Stift 3770 flere end der födtes, hvilket udgjör Halvdelen af det hele Antal, som döde i alle hine

haarde Aaringer og i de to sidste Aar 1784 og 85 var Antallet paa de i Island flere Döde end Födte 9238, (hvoraf de fleste döde i Tidsrummet fra Vinterens Begyndelse 1784 til i Fardage 1785). Ligesom Dyrtiden begyndte för paa Nordlandet end paa Sönderlandet, saaledes hörte den för op paa det förste Sted end paa det sidste. Aar 1785 döde i Hole Stift 1277 og i Skalholts Stift 3770 flere end derfödtes; derimod findes ifölge Angivelserne for Aar 1784 Antallet paa de Döde i Hole-Stift anslaaet til 2244 flere end Födte, men i Skalholts Stift til 2045. Det er för bemærket, at en heftig Omgangssyge, som bortrev mange Mennesker, der forövrigt ikke lede nogen Mangel, grasserede i Vinteren 1785, men i de Sogne, som tillige plagedes af Hungeren, bliver det vanskeligt at distingvere imellem dem, som denne Sygdom berövede Livet, og dem, som döde af Hunger og de ved samme foraarsagede Sygdomstilfælde. Men denne Sygdoms Magt og Virkning indsees bedst, naar man tager blot Hensyn til de Herreder, hvor Hunger ikke fandt Sted i Aarene 1784—85, hvilket var Tilfældet med Vesterparten af Isefjords og Bardestrands Syssel. Strax om Efteraaret 1784 begyndte Feberen der at ytre sig. De, som döde af den, vare for det meste Mandspersoner mellem 20 og 40 Aar. I Rödesands Rep ved Patriksfjord bortrykkede den 17

Mennesker, i Otrardals Rep 15, i Kaldrananæs Sogn i Strande Syssel ligesaa mange; i andre Sogne deromkring blev den omtrent ligesaa farlig. Naar man hertil lægger de 48 Mennesker i Skalholts Stift, som druknede Aar 1785 og de 74, som döde samme Aar af Kopperne[1]), samt de i et Syssel i Hole Stift 1784 af Febertilfælde bortrykkede 27 Mennesker, og de Aaret efter af samme Sygdom i hele Stiftet döde 138, saa seer man, at Hungeren ikke har været alene om at formindske Folkemægden i Island i Aarene 1784 og 1785. Som mærkværdigt Tillæg til de historisk-oeconomiske Efterretninger om bemeldte Aars Begivenheder omtales her de Jordskjælv, som til stor Skade især for Arnæs og Rangarvalle Sysseler begyndte den 14de Aug. 1784, midt i Höeslætstiden, og vedbleve til efter Juletider den næste Vinter. I Förstningen bemærkedes de en eller flere Gange dagligen, senere 2 à 3 Gange om Ugen. Disse Jordskjælv ere de störste, som Landets Indbyggere have kjendt siden det först blev bebygget[2]). Den 14de og 16de August bleve mange Gaarde i bemeldte Sysseler omkastede, Huusgeraad sönderslaaet og Levnetsmidler spildte. Jordrystelsen bemærkedes endog i Sneefjeldsnæs

[1]) See det Isl. Litterat. Selsk. Skr. 7 B. S. 268.

[2]) See Lavmand M. Stephensens Beskrivelse over den nye Vulcans Ildsprudning i Vester-Skaftefjelds Syssel paa Island Aaret 1783.

og Isefjords Sysseler, samt i Myre- Borgerfjords- og Kjose Sysseler, et Huus*) blev i hvert af disse tre Sysseler omkastet. I Rangarvalle Syssel foraarsagede Rystelsen, at paa Gaarden Holt i Öefjelds-Rep 2 Huse bleve beskadige, men andre 2 gandske omkastede. I Fljotshlids-Rep bleve alle Husene paa 3 Gaarde beskadigede og nogle kastede om. I Nedreholte-Rep faldt foruden enkelte Huse, 3 Gaarde aldeles omkuld og ligesaa mange i Lande Rep, men allerværst blev Efreholte-Rep medtaget; thi af 89 Gaarde i Arbæar-Marteinstunge og Hage Sogne styrtede 23 gandske, foruden 94 enkelte Huse, som nedfaldt og 50, som saaledes kom af Lave, at de vare nærved at falde. Hagekirke styrtedes i Grund. De nye Bygninger, som man istedetfor de nedfaldne, med megen Möje og til Afbræk for Höeavlingen havde i en Hast til öjebliklig Afbenyttelse faaet opförte, bleve formedelst vedholdende heftigt Regnveir lidet tjenlige til Beboelse for Eftertiden. Hvor stor Skade Jordskjælvet har anrettet i Arnæs Syssel vil sees af hosfölgende Tabel, som er uddragen af Præsternes og Repstyrernes over hver Gaards Skade forfattede Optegnelser, som den befandtes en halv Maaned efter Jordskjælvet.

*) Ved Huus maa her forstaaes: enten enkelte Værelser paa en Gaard, eller og Udbygninger.

Tabel,

som viser Antallet paa de Gaarde og Huse i Arnæs Syssel, som ved Jordskjælvene den 14de og 16de Aug. 1784, enten aldeles bleve omkastede eller ganske ubeboelige.

Sogne.	Gaarde, storligen beskadigede.	Hele Gaarde.		Enkelte Værelser.		
		Ganske omkastede.	Ganske ubeboelige.	Ganske omstyrtede.	Faldefærdige.	Meget fordærvede.
Skalholt . .	12	—	—	121	16	16
Olafsvalle . .	29	3	—	225	9	43
Hraungerdes	11	4	6	23	3	—
Laugardæle .	19	4	11	75	5	12
Hjalmholts .	6	2	1	17	—	—
Villingeholts	25	2	4	105	42	26
Hroarsholts .	12	5	8	11	11	—
Gaulverjabæs	40	7	1	196	12	36
Stokksöres .	13	5	4	44	—	2
Kaldadarnæs	16	—	1	41	—	44
Arnarbæles .	9	3	4	12	—	—
Hjalle	9	—	—	21	—	—
Reyke	12	—	1	29	—	—
Klosterhole .	14	14	—	—	—	—
Mosfells . . .	19	3	—	66	—	63
Middals . . .	11	—	8	18	4	—
Uthlide . . .	9	3	2	18	5	—
Torfestade .	16	4	—	59	16	9
Brædretunge.	8	3	—	35	14	10
Haukedals .	9	—	1	21	17	19
Tungefells .	6	—	—	10	10	12
Reykedals . .	11	—	—	92	11	—
Hrune	26	1	—	115	18	28
Hrephole . .	15	5	8	67	—	2
Storehofs . .	4	—	2	11	—	—
Steinsholts .	5	1	—	12	10	7
Storenups . .	6	—	2	15	9	1
Summa	372	69	64	1459	212	330

Men herved maa dog bemærkes:

1) At paa de Gaarde, som ödelagdes til Grunde, er ikke Antallet paa de enkelte Værelser særskilt anfört.

2) De Gaarde som benævnes ganske ubebolige, bleve saa meget beskadigede, at intet Værelse blev uskadt staaende, kun maaskee enkelte Udbygninger. De mindre beskadigede eller rambonerede Værelser paa disse Gaarde ere ikke beregnede, men nogle af dem, som faldt ned i Grund ere anförte i Rubrikken blant dem, som siges at være ganske omstyrtede.

3) Desuden bleve 11 Kirker særdeles beskadigede, thi Kirkerne paa Reikedal, Hraungerde, Laugardælum og Villingaholt faldt ned i Grund. Paa Gaardene Hruna, Torfestad, Brædratunge og Olafsvalle vare de nær ved at falde, men de paa Gulverjabæ, Tuugufell og Hole fik mindre, men dog betydelig Skade.

4) Over den i Ulfljótsvatus, Búrfells, Snæfuglestade og Tingvalle Sogne aurettede Skade har jeg ikke Opteguelser for Haanden.

5) Det förste Jordskjælv, som indtraf den 14de August, gjorde den störste Skade i Biskepstunge- Lande- Efreholts- og Skeide Reppe og överst i Grimsnæs Sogn, men det den

16de August indtrufne blev störst i Floen, nederst i Grimsnæsset og Ölveset.

6) Foruden den Skade, som Jordrystelsen foraarsagede paa Værelser og disses Indehavende, forandrede den ogsaa Jordbunden. Fjeldene kom i heftig Bevægelse, saaledes at de Jordlag, som laae överst i deres Skraaninger, bristede, lösnedes fra Steen-Grunden og glede ned til Sletten, hvorved Fjeldsiderne blottedes og Overfladen blev enten en nögen Klippe eller Sandgrus, som side nenten reves bort af Storme, eller den blev gjennemblödet ved Efteraarsregnen og siden ofte löb i store Masser (Fjeldskred) ned paa det flade Land. Förommeldte Jordlag, som gled ned fra Fjeldenes Sider, bleve dyngeviis liggende underneden, hvor de ved Skraaningens Ophör standsedes i Farten, og gjorde at Jordens Overflade der blev ujævn. Exempel paa Skade, derved forvoldet, er, at i den vestlige Side af Fjeldet Vördufell, som ligger i Reide Rep mellem Hurdarbak og Framnes, fremkom ved Rystelsen den 14de August 39 Fjeldskred, skjöndt intet af dem var meget stort. Store Klipper sprængtes isönder, styrtede fra Bjergene ned i Bygden og fordærvede Græsmarkerne. Gamle varme Kilder (Hverer) sank ned i Jorden og forsvandt, og nye kom frem andre Steder: saaledes vare i Biskops-

tungene, hvor den berömte Geiser findes, för dette Jordskjælv 3 varme Kilder, men efter at samme var overstaaet, fandtes 39 saadanne varme Vandspring, hvoraf nogle igjen i den senere Tid ere forsvundne. Dette er saaledes gaaet til, at da Jorden, hvor der i dens Indre findes en stor Mængde kogende Vand, revnede ved Rystelsen, fandt Vandet Udlöb igjennem Sprækkerne og dannede saaledes hine Vandkog, men senere, da saadanne Revner gjen lukkedes, saa har Vandet ikke længer kunnet der have sit Udlöb. Paa Reykevalle forsvandt de varme Kilder ved Jordrystelsen. Da Jorden revnede, fremkom Forandringer ved Grunden, saaledes forsvandt Vandet i et Morads, der laae tæt ved Torvestad i Biskopstunge, og ved sit Dynd sinkede de Reisende meget og gjorde Overfarten vanskelig. I Nærheden af bemeldte Sump fremkom ved samme Leilighed paa en tör og haard Jordvei to runde Huller i omtrent 2 Favnes Afstand fra hinanden, som opfyldte med gruset graaeligt Vand, befandtes omtrent 1 Alen i Tvermaal, men saa dybe, at en Steen, som blev kastet ned i samme, hörtes under Faldet i 18 Secunder. Venteligen har Vandet fra Moradset ved Rystelsen faaet Vei til, og opfyldt disse Huller; de bleve

senere tilstoppede. Lignende Forandring undergik et Morads ved Gaarden Efra-Apavatn i Grimsnæsset og nogle Myrer i Brædratungeöe, som bleve udtörrede, og Græsset voxer siden den Tid ikke synderligt der, undtagen i meget fugtige Sommere. Domkirkepræsten Geir Vidalin har fortalt mig, at det Aaret 1789 indtrufne Jordskjælv har havt samme Indflydelse paa den Myre, som ligger mellem Lambestade og Skildingenæs, da den saaledes er bleven udtörret, at den ikke mere har sit forrige Udseende. Det er bekjendt, at mange Steder, hvor för fandtes Damme, ere nu blevne til græsrige Enge. Saaledes f. Ex. findes paa Bare-Eng i Floen dybe Huler, fyldte med Vand, hvor man fanger Foreller, og samme er Tilfældet med Arnarbæles-Enge i Ölveset med flere. Visse Urter [som jeg ikke har havt Leilighed til at see, men en af dem er Menyanthes trifoliata (Horbladka)] udbrede deres Rödder og knytte dem, den ene i den anden, over Vandet; naar derefter den törre Jord eller Sand, fört af Vinden andre Steder fra, sætter sig derpaa, og efterhaanden bliver bevoxet med Græs, bliver denne Græshinde som et ovenpaa Vandet flydende Dække til en prægtig Eng. Denne Jordhinde bliver saa seig, at den kan

bære baade Mennesker og Heste, men hele Bunden kommer i Bevægelse, naar man rider derpaa, og giver efter under Hestenes Födder, som om den var nærved at briste, eller Hestene at synke, hvorved Jorden bölgeformigt hæves paa begge Sider af Hesten næsten lige höjt med den. Saadan Jordbund er ikke sjelden her i Landet, men paa fremmede Steder er den mere usædvanlig. I Frankerig regnes den til Dauphinatets syv Undere. Plinius [1]) omtaler den, de terris semper trementibus [2]). Et af det her beskrevne Slags Enge var det saa kaldte Polleng i Biskopstungene, som i Jordskjælvet den 14de Aug. 1784 blev til en Dam. Det maa være skeet saaledes, at ved Rystelsen er Jorddækket revnet og sunket under Vandet, som specifik tungere end dette, formedelst den tilkomne Jord og Sand. Paa en anden Maade blev en Eng i Grimsnæsset fordærvet ved bemeldte Jordskjælv; der blev Jordbunden paa sine Steder lös og utæt, og græslöse Pletter, fremkomne hist og her, bleve saa dyndede, at man ved at gaae paa dem sank ned

---

[1]) Histor. Nat. Lib. 2. Cap. 90.

[2]) See ogsaa Lancelot: "des sept Miracles de la Dauphiné," i Memoires de L'Academie Royale des Inscriptions et des belles Lettres Tom. 6.

i Jorden. Denne Jordbundens löse og utætte Beskaffenhed, formeentlig fremkommen ved Rystelsen, forarsaager, at, da bemeldte Eng (Mosfellsvatn kaldet) der ellers er overflydt af Vand, fryser til om Vinteren og igjen pludseligen töer op, saa oprykkes Græsset, (som bestaaer af Stærgræs (Stör) og Vandarve (Fergin) med alle dets Rödder fra Bunden. Mange dybe Sprækker viste sig efter Jordskjelvet i den haardbundede Jord, hvoraf nogle i Efreholt befandtes opmaalte 5 Favne dybe. Endnu een Beskadigelse paa Engene viste sig, hvor Jorden er flad men fugtig, især paa Aaebredder, som af og til oversvömmes. Lavmand M. Stephensen [1]) fortæller, at Mosen er skudt op af Grunden og har ligget lös ovenpaa Græsset; desuden bleve de överste Jordlag omvæltede, hvor Bunden var saa huul og aaben, at den ikke kunde taale Rystelsen, og fik derved en ujevn og furet Overflade. Imellem Ujævnhederne samlede sig Vand, som siden sank ned i Jorden, men forvoldte, at Græssets Rödder bleve saa fortærede, at Engene Efterhaanden gik i Forraadnelse. Som Exempel paa Rystelsens voldsamme Magt kan anföres, at haandfaste Ar-

[1]) I hans merbemeldte smukke Skrift S. 146.

beidskarle, som vare beskjæftigede med at afslaae Græsset, stak Skjæftet af Leen ned i Jorden, og kunde dog ikke holde sig opreiste, uagtet de holdt ved Skjæftet. En Mand, som i en Mose var beskjæftiget med at skjære Törv, sank under Jordskjælvet ned i Vandet til Knæerne, men snart stod han atter paa det Törre, eftersom Jorden snart hævedes snart sank under hans Födder.

Den 14de August indtraf Jordskjælvet mellem Klokken 2 og 3, da de fleste Folk vare gaaede hjem fra deres Arbeid til Middagsspisning; en stor Mængde Mennesker blev under de omstyrtede Huse, og maatte ved andres Hjælp fremtages af Ruinerne. Mange af de saaledes reddede syntes paa en uforklarlig Maade, ved Guds mægtige Haand, at være reddede fra Dödsfaren; alene 3 Mennesker mistede Livet, og den 4de blev lidet forslaaet [1]).

Disse Jordskjælv indtraf paa en Aarstid, da Övrigheden, der boede langt borte, ikke kunde för Handelsskibenes Afreise denne Sommer fra Island, faae fuldstændig Efterretning om Skaden. Men Biskoppen over Skalholts Stift, som boede nærmere, oversendte til det kongelige Danske Cancellie baade forbemeldte Efterretninger om Skaden, og sin allerunderdanigste An-

[1]) See det Isl. Litterat. Selsk. Skr. 6te B. S. 260 f.

sögning om Hjælp til Indbyggerne, især dog til den geistlige Stands Embedsmænd i Arnæs og Rangarvalle Sysler, hvilke Ansögninger allernaadigst bleve bevilgede saaledes, som man kan see af det Isl. Litterat. Selsk. Skr. 5 B. S. 290 Nr. 2 og 3. Deraf vil ogsaa indsees Grunden, hvorfor Rentekammerbrevene af 2den April 1785 og 3die Juni 1786 fornemmeligen have Hensyn til Arnæs og Rangarvalle Sysseler. Men den Kongelige Resolution af 9de Februar 1784, som omtales i bemeldte Skrifts 5te Bind Side 291 Nr. 3, kom aldrig til Island, men daværende Stiftamtmand over Island uddeelte alene, uden Biskoppens Medvirkning, det Tömmer, som senere blev anvendt til de nedfaldne Huses Gjenopbyggelse.

§. 29.

I alle disse Uaar fra 1779 til 1785 vare i Skalholts Stift 7011 og i Hole Stift 3343, tilsammen 10,354 flere döde end födte Individer. Hvad Hole Stift angaaer, er Beregningen grundet paa de Lister, som jeg har faaet fra Biskop Arne Thorarensen, og efter hans Död, fra forhenværende Stiftsprovst Thorkel Olafsen, hvilke Lister stemme med Amtmand Thorarensens Angivelse[1]; men i Henseende til Skalholts Stift

[1]) See det Isl. Litterat. Selsk. Skr. 12te Bind.

er hiin Angivelse bygget paa Listerne over Födte og Döde [1]). Naar man ifölge disse Optegnelser lægger Summen af de flere Födte end Döde i Tidsrummet fra 1769 til 1778 til det Folkeantal, som var i Landet, ifölge de Mandtalslister, som den 15de August 1769 vare affattede, hvilket i begge Stifter tilsammen udgjorde 46201 Individer [2]), saa er Folkemængden i disse 10 Aar foröget, i Skalholts Stift med 2612 og i Hole Stift 1399 Personer. Her tages ikke Hensyn til dem, som ere döde i Udlandet, eller dem, som her i Landet ved ulykkelige Tilfælde ere omkomne og ikke ere blevne begravede, da saadanne ikke findes anförte i Præsternes Beregninger. Disses Antal kan gaae op imod de norske og danske Folk, som i bemeldte

[1]) See det Isl. Litterat. Selsk. Skr. 6te og 7de Bind.

[2]) See Kammersekretair Olav Olavsens Reise igjennem Island, Side 558. Den Talforvirring, som bestaaer i, at 440 Personer for mange sammesteds ere indkomne i Beregningen, hidrörer fra Misforstaaelse af nogle Præster, idet de först have beregnet Vanföre, Fjantede og ulægelig Syge med iblandt Husbönder af samme Stand, enten de vare verdslige eller geistlige Embedsmænd eller Bönder, under Bogstaverne a, b, og c, og siden igjen særskilt under Bogstavet d. Den Trykfeil, som Conferentsraad Erichsen Side 657 har bemærket med Hensyn til 20 for mange beregnede Personer, angaaer Sneefjeldsnæs Syssel, hvor Folketallet urigtigen er angivet 3414, i Stedet for 3394 Mennesker.

Tidsrum have taget stadigt Ophold i Island, ligesom ogsaa Folkelisterne mangle fra Grimstunge-Hofs- og Thönglebakke-Sogne for alle disse Aar, fra Grimsöe for 2 Aar, og fra Breidebolstade Sogn i Vesterhop for 1 Aar; og dog kan man med Vished antage, at i alle hine Aar nogle flere ere födte end döde i disse Sogne. Desuden mangle Listerne fra Dale Syssel for Aaret 1774. Ifölge ovennævnte Beregning skulde da Folketallet ved Aarets Begyndelse 1774 i Skalholts Stift have været 36828 og i Hole Stift 13384, tilsammen 50212 Mennesker. I Hole Stift vare i det hele 13376 Personer, som giver en Forskjel fra det Antal, som der fandtes 1779, af 7 Individider, hvilket er mindre end man kunde vente. Af fölgende Tabel kan man see Folkemængdens Formindskelse ved Uaarene i Hole Stift, og sammes Tiltagen i de fölgende Aar.

I Hole Stift.

Aar.	Folketal.	Under 16 Aar.	Over 60 Aar.	Arbeidsföre.	Vanföre.
1783*	13376	—	—	—	—
1784	10010	—	—	—	—
1785	9544	2789	665	6193	1431
1786	9408	2699	723	6141	1632
1787	9504	2696	784	6056	1553
1788	9801	2685	796	6129	1394
1789	9951	2685	883	5870	1607
1790	10227	2810	964	6115	1653
1791	10384	2886	985	6797	1579

*) I den Berlingske Posttidende for 4 November 1785 siges, at Folketallet Aar 1783 i bemeldte Stift har

Af foranförte Beregninger bliver det klart, at i alle disse Uaar har Folkemængden aftaget en Femtedeel, og naar man dertil lægger dem, som hvert Aar regelmæssigen födes flere end der döe, saa tör man anslaae Antallet paa de ved Hungersdöden Bortrykkede til Fjerdedelen af Landets Indbyggere, hvorved dog iagttages den för gjorte Bemærkning, at man ikke med Bestemthed kan skjelne dem, selve Hungeren har aflivet, fra dem, som omkom af de ved samme Tid grassserende Sygdomme, hvoriblandt Kopperne, som herskede i Landet i Aarene 1785-87, og bortreve i Skalholts Stift 1221 og i Hole Stift 279, tilsammen 1500 Mennesker, hvilke udgjorde Kjernen af Indbyggerne. Thi ligesom Aarbögerne berette, at de store Kopper 1707 især have rammet og dræbt den haabefuldeste Ungdom, saa var det samme Tilfældet med Kopperne 1786. Jeg kan derfor ikke andet end indrömme den af nogle fremsatte Mening, at den Dödelighed, som disse Kopper foraarsagede, har været til större Tab for Landet, end den Ödelæggelse, som selve Uaaret fremvirkede; thi först og fornemmeligen bortrykker Dyrtiden dem, som formedelst Ödselhed, Omflakken, en eller anden Umaadelighed eller Le-

været 13382, men 1784 kun 10110, og at altsaa Formindskelsen har belöbet sig til 3282 Mennesker, hvilket er en Skrive- eller Trykfeil.

gemssvaghed ere til liden Nytte for det borgerlige Samfund; saaledes fandtes meget faa Spedalske efter det sidste Uaar. Virkningen af Kopperne, men især af de foregaaende Uaar, blev ogsaa med Hensyn til Oplösningen af det ægteskabelige Baand meget indgribende, hvilket bliver kjendeligt af medfölgende Tabel, hvorved bliver at bemærke, at,

a) da Mandtallet blev optaget, var rigtignok Uaaret forbi — derfor viser bemeldte Mandtal, hvorledes Folkets Tilstand paa Island pleier at være efter overstaaede Uaar — men Folkedöden var dog endnu ikke forbi; thi Aaret efter eller 1786 grasserede Kopperne, som borttoge 1500 Mennesker, hvoraf de fleste vare fra Skalholts Stift.

b) Eftersom mange flere Mandfolk end Fruentimmer döde i Dyrtiden, bliver det ikke underligt, at her overalt ere flere Fruentimmer end Mandspersoner af hver Stand.

c) Hver Familie bestod efter Middeltal af $7\frac{1}{2}$ Individ, hvoraf sees, at i selve Uaaret Familiernes Antal mere aftog, end Folkemængden i det Hele. Mangelen viste sig bedst bag efter, da Ödejorderne skulle optages til Beboelse. Sædvanligviis ere de færreste Familier ved Söekanten, men i Uaarene strömmede Folk i saa stor Mængde

Aar 1785 vare i Skalholts Stift.

Syssel.	Boe-satte.	Boesatte med Familie.					Huusfolk.					Givte.		I Enke-stand.		Fattige.		Spedalske.		Summa
		Ægte-viede.	Enke-mænd.	Enker.	Ugivte Mands-personer.	Ugivte Fruen-timmere.	Ægte-viede.	Enke-mænd.	Enker.	Ugivte Mands-personer.	Ugivte Fruen-timmere.	Mænd.	Koner.	Mænd.	Koner.	Mands-personer.	Fruen-timmere.	Mands-personer.	Fruen-timmere.	
Norder Mule . .	229	173	13	17	24	2	7	7	8	6	3	190	191	34	91	116	221	—	3	1599
Sönder Mule . .	231	163	22	23	20	3	11	—	10	5	2	197	195	33	85	116	154	2	2	1629
Öster Skaptefells	137	97	9	22	8	1	—	—	2	—	5	101	97	22	43	59	74	—	—	834
Vester Skaptefells	190	163	14	16	6	2	2	2	8	3	1	164	164	24	62	41	81	2	1	1064
Österfjerding . .	787	595	58	78	58	8	20	9	28	14	11	652	647	113	281	332	530	4	6	5126
Af 1000	153	116	11	15	11	1,5	3,8	1,7	5,5	2,7	2	129	126	22	55	64	105	0,8	1,2	1000
Vestmannöe . . .	48	36	3	6	3	—	2	3	4	2	5	40	40	9	21	14	27	1	—	255
Rangarvalle . . .	624	468	50	77	25	6	16	3	11	7	8	500	502	64	165	196	343	4	3	3715
Arnæss	577	448	31	72	16	10	16	8	39	7	18	477	481	59	177	231	379	7	9	3929
Guldbringe	349	292	18	26	11	2	78	20	46	51	19	390	391	77	157	90	126	9	2	2792
Kjose	140	116	6	11	6	1	—	—	3	—	—	121	121	17	49	24	47	—	3	975
Borgerfjords . . .	245	156	15	51	20	4	16	3	9	12	3	187	187	32	65	54	103	1	2	1499
Sönderfjerding . .	1983	1516	123	243	81	23	98	37	112	79	53	1715	1721	258	634	609	1025	22	19	13165
Af 1000	150	115	9,3	18	6	1,7	7,4	2,8	8,5	6	4	130	130	19	48	46	77	1,6	1,4	1000
Myre	187	125	11	39	12	—	4	3	1	2	2	133	134	22	69	44	74	2	1	1063
Hnappedals	77	64	4	8	1	—	1	—	3	—	3	66	65	7	22	20	36	—	—	522
Sneefjeldsnæs . .	448	346	30	53	14	5	44	17	53	38	11	397	397	51	142	63	113	7	9	2697
Dale	219	146	13	41	14	5	16	9	13	3	6	194	193	38	112	74	130	9	4	1422
Bardestrands . . .	335	268	18	40	6	3	25	19	17	6	5	341	336	42	105	72	140	3	3	2228
Nester Isefjords .	241	206	9	22	5	—	9	6	16	9	6	233	233	22	91	34	39	1	1	1847
Vorder Isefjords .	231	195	7	20	7	2	14	9	13	8	1	220	219	34	84	52	94	2	2	1589
Strande	108	78	11	13	5	1	1	1	8	1	9	84	85	15	50	23	53	1	3	661
Versterfjerding .	1846	1428	103	236	64	16	114	64	123	67	43	1668	1662	231	675	382	679	25	23	12029
Af 1000	153	118	8,5	19,6	5,3	1,3	9,4	5,3	10,2	5,5	3,5	138,6	138,1	19	56	31,7	56	2	1,08	1000
I Alt	4616	3539	284	557	203	47	232	110	263	160	107	4035	4030	602	1590	1323	2234	51	48	30320
Af 1000	152	116	9,3	18,3	6,6	1,55	7,6	3,6	8,6	5,2	3,2	133	132	19,5	52,4	43,6	73,6	1,68	1,58	1000

til Söelægderne, at, skjöndt der i Guldbringe Syssel i Uaarene döde 1521 Mennesker flere end der födtes, saa fandtes dog i hver Familie 8 Individer, som meget overgaaer hvad andre Steder var Tilfældet. (Dog maa bemærkes, at i Guldbringe Syssel kaldtes alle de, som intet Jordbrug havde, Huusmænd, hvilket betydeligen forstörrer Antallet af Personerne i hver Familie; thi dersom Huusmænd bleve regnede blandt Huusfædre, da kom hver Familie til at bestaae kun af 5 Personer). I Myre Syssel derimod, (som for störste Delen kan siges at ligge inde i Landet, og derfor rimeligen burde kunne tælle de störste Familier) vare $5\frac{1}{2}$ eller 5 til 6 Individer i hver Familie, men paa den anden Side blev Dyrtiden fremfor andre Steder fölelig i dette Syssel.

d) Af Boesatte var næsten hver fjerde Person ugift, og dog bleve Aaret efter endnu flere Ægteskaber ved Kopperne oplöste. Af de ugifte Boesatte var mere end Halvdelen Enker. I Myre Syssel var over Trediedelen af alle de Boesatte i ugift Stand.

e) Imod 5 Boesatte kan man regne 1 Huusmand og derover, hvoraf de fleste opholdt sig i Söelægderne. I Oplandet var rigelig Halvdelen af disse Enker efter Huusmænd. Af ugifte Fruentimmer

var der ikke mange, som ernærede sig paa denne Maade, og de faa, som gjorde det, vare enten meget til Aars og ikke skikkede til strængt Arbeid, eller de levede af oplagt Formue. Den Skik er altsaa ikke saa meget gjænge her til Lands, at unge Piger leve og arbeide for sig selv, hvilket i andre Lande vanskeligen lader sig forhindre; dog maae herfra undtages Vestmannöerne, hvor en Trediedeel af Tomthuusfolk bestaaer af Fruentimmere, som har sin Grund i den der egne Landsskik og Næringsbrug. I Skaftefells Syssel ere ikke ret mange Huusfolk, Guldbringe-Syssel derimod vrimler af dem. Aar 1785 var der 214 af det Slags Folk, og 161 paa Alfte- og Seltjarnenæs, et ligesaa stort Antal, som alle de Boesatte sammesteds. I Borgarfjord var der den Gang 43 Huusmænd, og 34 af disse opholdt sig paa Akranæs. Af 162 Huusmænd i Snæfellsnæs Syssel fandtes over Halvdelen i Næs-Rep.

f) Det er begribeligt, at efter Uaarene blive Ægteskaberne faa; thi baade oplöses de bestaaende under samme, og ikke mange indgaaes. Man regner almindelig, at blandt 1000 Mennesker gives der 175 Ægtepar, eller, hvilket bliver det samme, imod 20 ugifte, 7 gifte Personer. Her vare kun 130 Ægtepar

blandt 1000 Levende, eller 13 gifte Personer mod 50 ugifte. I dette samme Aar 1785 döde i Skalholts Stift 492 Ægtemænd og 270 Koner, men 143 Ægteskaber bleve indgaaede, og altsaa er Ægtefolkenes Antal formindsket 619 Personer i dette Aar. Aar 1786 bleve 293 Ægteskaber stiftede, hvorimod 213 Ægtemænd og 138 gifte Koner döde, og saaledes mistede Skalholts Stift paany 58 Ægtepar. Heraf bliver det klart, at ved Aarets Begyndelse 1787 de ægteviede Personers Antal var, i Forhold til de Ugifte, meget mindre end det, som angives i foranförte Tabel. I Mule Syssel vare af 1000 Personer 119 Ægtepar, eller 6 Ægtepar af 50 Personer. Aar 1729 vare i Arnæs Syssel 151 Ægtepar blandt 1000 Personer, eller af hver 20 Personer 6 gifte. I samme Syssel var 1785 af 1000 Personer 122 ægteviede Par, og altsaa 58 gifte Personer mindre af hvert Tusinde end Aaret 1729.

g) Enkernes Antal forholdt sig til Ægteparrenes som 2 til 5, men Personer af begge Kjön, som levede i Enkestand, udgjorde mere end Halvdelen af det Antal Personer, som levede i Ægteskab. Af Enker var tre Gange flere end af Enkemænd, hvilket er meget sjeldent. Man behöver da her ikke at befrygte, hvad der

andre Steder klages over med Hensyn til Bondestanden, at unge Mandfolk for hyppigt blive gifte med gamle Enker. Som herhenhörende Exempel vil jeg anföre, at i Skelleftaae Sogn i Sverrig blandt 570 Ægteskaber vare 279 Mænd yngre end deres Koner [1]). Derimod vare i Arnæs Syssel Aar 1729 blandt 698 Ægtepar 230 Mænd yngre end deres Koner, men 421 ældre. Dog antager jeg ikke at Hovedaarsagen hertil er, at i Island saa faa Enker blive gifte, men tillige og fornemmeligen, at saa mange Mandfolk döe i deres bedste Alder ved Ulykkestilfælde.

h) De Fattiges Antal var den Gang 114 af hver 1000 Personer (Aar 1729 var disses Antal kun 32 af hvert 1000), og dog var en stor Mængde af saadanne bortrykket i de nyligen overstaaede Uaar. I Nordre-Mule Syssel var hver tredie Person regnet blandt de Fattige, hvilket viser, at flere end virkelige Fattiglemmer og Omflakkere ere tagne med i Beregningen. Sandsynligviis ere alle mindre Formuende regnede deriblandt. Overhovedet var der dog efter Middeltal flere Bönder end Fattige.

i) Der var i det Hele 99 Spedalske, eller 3 af 1000

[1]) See P. Högström Anmärkningar ved Folkökningen i Skelleftå Socken i Vesterbottn i Kongl. svensk Vetensk. Acad. Handl. 1755, S. 170.

Personer; disses Antal blev nemlig meget mindre i Uaarene, men fornemmelig dog ved Kopperne. I de förste af de fölgende Aar indkom derfor faa Ansögninger om at indtages paa Hospitalerne; men i senere Tid have desto Flere sögt derom.

k) Hele dette Forhold vilde efter nogle gode Aaringers Forlöb og Folkemængdens naturlige Forögelse faae et gandske andet Udseende.

Et stort Savn i de haarde Aaringer medförer det, at saa faa Mennesker fødes. Foruden at Hungeren piner Livet af Folk, foraarsager den, at de Efterlevende forplante sig ubetydeligt, imedens Uaaret staaer paa. Alle Nationers Erfaring bekræfter dette: I Vesterbotns Herred i Sverrig, bleve sædvanligen i de gode Aaringer 80 Börn födte aarlig, men i det haarde Aar 1696 födtes kun 14, og 1697 kun 9 Börn. I et andet Sogn sammesteds födtes 1695 30 Börn, 1696 14 og 1697 slet intet[1]).

I Uaaret 1757 födtes paa Island i Alt 1032 Börn blandt 49400 Mennesker, som udgjör 1 Barn

[1]) See Anmärkningar om Nyttan af årliga Förtekningar på födda och döda i et Land i Kongl. svensk Vetensk. Acad. Handl. 1757, S. 168. Hvor usædvanlig faa der ere födte i Berlin, da Uaaret grasserede der 1771, kan man see i Süssmilchs göttliche Ordnung u. f. 3 B. 6 Tabel.

af 47 Levende. Aar 1785 födtes i Skalholts Stift 510 Börn af 30000 Mennesker, det er eet af hver 59; men det overgaaer alt det Andet, at dette samme Aar födtes i Hole Stift kun 92 Börn af 9544 Mennesker, det er 1 Barn af hver 103 Personer. I Hole Kirkesogn i Hjaltedalen döde fra Nytaar 1784 til St. Hansdag 1785 64 Mennesker, imedens der i samme Tidsrum födtes kun 1 Barn. Derimod födtes paa Island i Aaret 1784 1 Barn af hver 25 Personer.

§. 30.

I alle Uaar er Folkedöden vel det störste, men langt fra ikke det eneste Onde, som flyder af Hungeren. Hvor mange gives der ikke, som netop slippe med Livet, men have lidt saa meget, at de aldrig, eller dog meget sildig, kunne gjenvinde deres tabte Sundhed? Hvor mange Börn findes der ikke, som, opdragne i Armo dog Elendighed, seent eller aldrig blive til dygtige Mennesker? hvor mange endelig, som under Armodens Aag tabe Mod og Kraft til mandige Foretagender. At under saadanne Omstændigheder Födslerne blive sjeldne, er forhen viist, men desuden fattes man naturligen Mod til at indlade sig i Ægteskab; thi skjöndt nogle ikke kunne i saa Henseende see ret langt ind i Fremtiden, saa gives der dog dem, som vægre sig ved at styrte sig

og Sine i den Nöd og Dödsfare, som de i Uaarene finde sig omgivne af. Dette bekræfter Erfaringen: Aar 1784 stiftedes paa Island 140 Ægteskaber, men kun 409 i Aaret 1787, det er tre Gange saa mange som det förstnævnte Aar. I Aarene 1772—78 bleve efter Middeltal aarligen sluttede 320, men 1779—85 i lige lang Tid, aarligen kun 211 saadanne Forbindelser. Endskjöndt Antallet paa Fruentimmer i Island er langt större end paa Mandfolk, saa döe dog i de haarde Aar flere af de sidste, og, hvad der gjör Tabet desto fölelígere, de fleste i deres bedste Aar. Aarsagen hvorfor flere Mandfolk end Fruentimmer döe er den, at Mandspersoner, der ere vante til det mere anstrængende Arbeid og behöve mere og kraftigere Föde, taale ikke Hungeren saa godt som Fruentimmerne, ligesom de sædvanligen i Dyrtiden för gribe til det Middel at gaae omkring og betle. Fölgende Tabel [1]) viser Mortalitets-Forholdet mellem Mandfolk og Fruentimmer, samt i hvilken Alder Personerne af hvert Kjön især ere bortrykkede i Uaarene, hvorved dog bemærkes, at der ikke regnes alle de Döde, men kun de, hvis Alder tydeligen fandtes angiven.

---

[1]) Jævnfört med Süssmilchs göttliche Ordnung in den Veränderungen des menschlichen Geschlechts 2 B. S. 306.

De Döde i hver Alder paa Island 1784 og 1785.

Alder.	Skalholts Stift.				Hole Stift.				Tilsammen.		Af 1000 Döde.	
	1784.		1785.		1784.		1785.					
	Mand-folk.	Fruen-timm.	Mand-folk.	Fruen-timm.	Mand-folk.	Fruen-timm.	Mand-folk.	Fruen-timm.	Mand-folk.	Fruen-timm.	Mand-folk.	Fruen-timm
1—2 Aar.	314	237	225	206	174	160	32	31	745	634	78	66
3—5 —	43	38	88	84	66	72	24	21	221	215	23	24
6—10 —	79	52	155	117	101	67	60	52	386	288	49	30
11—20 —	101	73	251	170	214	141	111	136	677	520	71	54,2
21—30 —	73	72	192	143	123	123	70	87	458	425	48	44,5
31—40 —	70	64	171	164	91	103	59	66	391	397	40	41
41—50 —	79	78	223	170	113	99	63	79	478	426	50,2	45
51—60 —	113	111	273	250	230	109	90	83	606	553	64	58
61—70 —	147	141	252	263	132	112	67	103	598	619	63	65
71—80 —	80	110	97	988	45	80	28	59	250	447	26	47
81—90 —	16	40	23	45	14	20	10	14	63	119	7	12
91—100 —	3	6	3	8	1	9	—	—	7	23	0,7	2
over 100 —	—	1	1	1	—	—	—	1	1	3	0,1	0,3
Summa	1109	1023	1954	1819	1204	1095	614	732	4881	4669	511	489

Formedelst Folkedöden savner hver Familie et tilstrækkeligt Antal Arbeidere [1]), og Fiskeriets tilbörlige Drift maa standse. I denne Henseende siges i et Tingsvidne, optaget ved Buder i Stadarsveite Rep den 1ste December 1787, at der den Gang ikke fandtes halvt saa mange Fiskerbaade i Værstederne, som tilforn; saaledes ere ved Hellne nu kun 20, imod at der för vare 80 til 90 store og smaae Fiskerbaade; ved Buder findes nu kun 7, og paa Stappen 5 Fiskerbaade; derimod var der för paa förstnævnte Sted 30 til 40 og paa sidstnævnte 20 saadanne Baade. I Dritvik gaae i Aar 13 Baade paa Fiskerie, hvorimod der för fra samme Sted har været 60 og derover; nu er ogsaa Jorden Holaholar öde, som för stod i Spidsen for dette Værsteds Jorde. I hele Sneefellsnæs Syssel var der alt 1781 43 Fiskerbaade tabte, men 1784 vare 45 Stykker staaende paa Land, som formedelst Mangel paa Folkebesætning ikke bleve brugte [2]). Ligeledes skortede det paa andre Næringsmidler, som og paa Kvægets og Faareuldens hensigtsmæssige Behandling, en nödvendig Fölge af Uaaret og Folkemangelen; thi foruden at Gjenstanden for denne Green af Vindskibelighed

[1]) See Landfoged Skule Magnusens Sveitabónda i det Isl. Litterat. Selsk. Skr. 4 B. S. 174 f.

[2]) See mere herom hos Sk. Magnusen anf. Sted S. 175-177.

er indsvunden, saa betoges man ved Fattigdom Mod og Lyst til at forarbeide Ulden, og at anvende den paa den fordeelagtigste Maade; men Ungdommens Dovenskab og Omflakken anseer jeg for skadeligere end selve den strænge Dyrtid. At 10 Pd. raa eller uforarbeidet Uld betales i Handelen med 1 Rdr. 34 Sk., imedens samme Kvantum bearbeidet (til Strömper og deslige) betales med 1 Rdlr. 20 Sk., giver kun liden Opmuntring til Arbeidsomhed. Endvidere kunde Jorderne af Mangel paa Liebhabere ikke blive bortbygslede; en stor Mængde Gaarde havde nemlig igjennem hele dette Aarhundrede, og in specie siden de store Kopper 1707, ligget öde, og ved Uaarene 1779—85 og de fölgende Aar forögedes deres Antal betydeligt [1]). I slette Aaringer blive især de mindre Gaarde, hvis Drift ikke fordrer mange Arbeidere eller vidtlöftige Bekostninger, antagne til Bygsel; thi dette sees der under slige Omstændigheder mere paa, end den virkelige större Fordeel, som kræver större Omkostninger, og det var nu Tilfældet, at en Gaard næppe havde halvt saa stor Besætning af Arbeidere, som til dens Dyrkning behövedes [2]); thi Eierne af de store Jorde maae under og efter Dyrtiden lade sig nöie med at faae saa mange Folk til disse, som netop ere tilstrækkelige til at vogte Husene. For at vise Folkeantallets Middeltal i hver Familie i Skalholts Stift tjener fölgende Tabel.

[1]) See foran §. 27, men fornemmelig det Isl. Litterat. Selsk. Skr. 7 B. S. 121.

[2]) See Landfoged Sk. Magnusens Sveitabunda (Oplands-Bonde) anf. St. 4 B. S. 174 f.

Tabel

Tabel,

over Folke- og Familie-Antallet paa Island, især i Skalholts Stift, med tilföiet Middeltal af de Individer, som fandtes i hver Familie.

Syssel.	1703.			1778—83.				1791.		
	Folketal.	Familier.	Person. i hver Familie	Aar.	Folketal.	Familier.	Person. i hver Familie.	Folketal.	Familier	Person. i hver Familie
Mule	4101	549	7,47	1779	3910	515	7,63	2955	457	6,41
Öster-Skaftefjelds	1101	160	6,89	—	1003	145	6,92	803	113	7,10
Vester-Skaftefjelds	1846	246	7,50	—	1926	307	6,27	1252	208	6,02
Österfjerdingen .	7048	955	7,33	—	6839	967	7,07	5010	778	6,44
Vestmannöe	339	56	6,00	1783	268	45	5,59	207	50	4,14
Rangarvalle	4256	597	7,12	1781	4331	644	6,73	3658	578	6,33
Arnæs	5179	710	7,29	1778	5283	790	6,43	3842	596	6,45
Guldbringe	2624	431	6,08	1780	2823	429	6,58	2532	437	5,79
Kjose	1304	179	7,29	—	1063	168	6,33	1011	149	6,78
Borgerfjords	2079	312	6,66	1781	1902	323	5,89	1557	279	5,58
Sönderfjerdingen .	15781	2285	6,90	—	15670	2399	6,53	12807	2089	6,13
Myre	1786	262	6,82	1783	1694	246	6,89	1166	203	5,74
Hnappedals	636	89	7,15	—	649	89	7,29	474	78	6,08
Snæfjeldsnæs . . .	3905	671	5,82	—	3029	470	6,44	2821	529	5,33
Dale	1946	286	6,80	1782	1786	263	6,75	1533	231	6,63
Bardestrands . . .	2679	420	6,37	1791	2294	364	6,30	2294	364	6,30
Isefjords	3783	617	6,13	1778	3652	565	6,46	3554	514	6,79
Strande	1039	156	6,66	1782	935	146	6,40	796	131	6,07
Vesterfjerdingen .	15774	2501	6,31	—	14039	2143	6,55	12638	2050	6,13
tilsammen	38603	5741	6,72	—	36548	5509	6,63	30456	4917	6,19
Norderfjerdingen .	11841	1796	6,59	1783	13376	—	—	10384	—	—
i Alt	50444	7577			49924			40839		

a) Her tages Ordet Familie i den Betydning, at det ogsaa, skjöndt mindre sædvanligt, indbefatter Huusmænd, der i Almindelighed ikke holde Tjenestefolk. Den islandske Lov, Graagaasen kaldet, skjelner nöie mellem Boesatte og Huusmænd, i det den i Heimilisfaung Kap. 4 siger: "þat er bú er madr hefir málnýtan smala, d. e. det regnes for Boe, naar man har malkende Kreaturer."

b) I den förste Rubrik er Antallet efter O. Olavii Angivelse [1]).

c) Den midterste Rubrik angiver Folketallet, som det var ved Begyndelsen og i Midten af Uaarene, uddraget af Præsternes Lister for adskjellige Aar. Kun fattedes Mandtallet for Bardestrands Syssel, hvisaarsag jeg maatte for dette Syssel gjentage Mandtallet for Aaret 1791. I nogle Sysseler var Folkemængden alt den Gang formindsket for Ex. 1781 i Borgerfjords Syssel og 1783 i Myre- Hnappedals- og Snæfellsnæs-Sysseler, derfor er det Mandtal, som angives i Midrubriken ikke det störste, som existerede lige forud for de sidste Uaar, hvilket er klart deraf, at Aaret 1771 vare i Myre Syssel i Alt 2465, 1773 i Snæfellsnæs Syssel 4100, og 1775 i Bardestrands Syssel 2669 Mennesker, og dog

---

[1]) Oekonomiske Reise i Island S. 651.

har i disse Sysseler Folkemængden rimeligviis tiltaget lige til Uaarene begyndte. I Hnappedals Syssel vare 1773 kun 587, men 1783, efter at Folkedöden var begyndt, 649 Mennesker.

d) Ligesom i den midterste Rubrik ikke angives det störste Mandtal lige för Formindskelsen ved Uaarene, saaledes indeholder den sidste Rubrik heller ikke det mindste efter samme Uaar, men Folkemængden var 1791 betydeligen tiltaget i Skalholts Stift.

e) Österfjerdingen har altid, i Forhold til de andre Fjerdinger, havt det störste Antal Personer i hver Familie, thi Hjaleierne i den ere ikke saamange som i de andre; derimod ere de færreste Personer i hver Familie i Vesterfjerdingen, thi der ere de fleste Tomthuusmænd, og Fiskeriet den vigtigste Næringsbrug, men i Værstederne ere altid færre Personer i hver Familie end i Oplandet. Fleerheden af de boesatte Jordbrugere er jævnligen, efter nylig overstaaet Uaar, Enkemænd eller Enker; disse kunne næppe overkomme at dyrke deres Gaarders Hjemmemarker, langt mindre Udmarkerne, hvilket dog er Leilændingerne paalagt ved vor Lov[1]): "Den, som tager en Jord til Bygsel, skal antage saamange Tjene-

[1]) Graagaasen om Leilændinger Kap. 1.

stefolk, at han med dem kan dyrke Gaardens Enge forsvarligen. Dersom den, der leier Jorden, ikke dyrker denne tilbörligen, og Engen ikke bliver slaaet, bör han at landsforvises og tabe sin Ret til Bygsel, og desuden böde for Aaværke dersom nogen Skade skeer for hans Forsömmelses Skyld." Jonsbogen [1]) befaler: "Enhver Leilænding skal holde saa mange Tjenestefolk, at han kan faae alle Jordens Enge (Udmarker) slaaede." Dog tillades at brænde det udtörrede, visnede Græs (Sinubrenna) [2]), hvilket synes ikke vel at kunne forenes med hiin Bestemmelse, at alle Udmarker aarlig skulle slaaes, og dette sidste er heller ikke allevegne tjenligt; men Lovgiveren kan mene, at det visnede og unyttige Græs, hvor det findes paa Græsgange, maa opbrændes. Da nu hiin Bestemmelse om Forpligtelsen at holde saa mange Folk, som vare tilstrækkelige til alle Udmarkernes Dyrkning, er saa gammel, saa er det desto besynderligere, at Biskop Arne Thorlaksen Aar 1280 satte sig imod den [3]). Den maa da enten være gaaet af Brug, eller lagt tilside

[1]) Landsleiebalk 5 Kap.

[2]) Graag. om Jordlösning Kap. 15 og Jonsb. Landslb. K. 29.

[3]) See Biskop Arnes Sage Kap. 28.

för Aaret 1280. Maaskee er den gamle Lov i Anledning af denne Tvistighed bleven formildet ved Kong Eriks Rettebod: "En Leilænding skal holde saa mange Tjenestefolk, at han kan faae alle sin Bygseljords Udmarker afslaaede, ellers erstatter han Jorddrotten al den Skade, som uvillige Mænd bestemme, at Jorden haver lidt, med mindre de anderledes kunne blive enige." De faa, som efter overstaaet Uaar ere og vedblive at være boesatte, nödes til langt over deres Kræfter at bidrage til de Fattiglemmers Underholdning, som da i saa betydelig Mængde besvære Reppene, (see §. 28 og 29); thi Formuen, være sig Kreaturer eller andet Gods, indsvinder saaledes ved Uaarene, at den bliver langt under det Qvantum, en Boesiddende bör eie, og hvorefter hans Forpligtelse at bære saavel offentlige som andre Comune-Byrder retter sig. Graagaasen[1]) fordrer nemlig: at hvo, som eier ubeheftet ligesaa mange Köer, eller disses Værdie i andre Kreaturer, eller Fiskegarn, eller Fiskerbaade," (d. e. at han eier ligesaa mange Hundreder i tiendebar Formue) "foruden de til Huusholdningens Drift nödvendige Ting, som han har mange Folk at underholde, skal svare Tingfarekjöb." Samme Bestem-

[1]) Vigstode Kap. 3.

melse findes i Jonsbogen [1]), dog med den Formildelse, "at han desuden skal eie 1 Hest, Hoppe eller Oxe." Den kaldtes formuende, som eiede 2 Kvilder (eller Hundreder) mod 1 Person, som ham tilkom at forsörge eller underholde. Den, som uden Tjenestefolk arbeidede for sit og Sines Ophold, var fri for personlige Tyngder, med mindre han eiede saa megen Formue, at 2 Kvilder svarede til hver Person, som han havde at forsörge [2]).

Ifölge Altings Bestemmelse fra 1644 skulde en Boesat ikke have flere Kvilder eller disses Værdie, end han havde Folk i sin Familie; thi Kvilderne selv eller Værdie for dem regnedes ikke med til Fattigforsörgelse. Efter de Tabeller, som findes bag ved Stiftamtmand O. Stephensens Afhandling om Nytten af Hornkvæget [3]), har Kvildernes Antal, naar baade malkende og ikke malkende Faar og Hornkvæg regnes tilsammen, været ligesaa stort som Folketallet, (uagtet det dobbelte Antal af ikkemalkende Kreaturer, regnes mod de malkende, som udgjörende et Kvilde, og Heste slet ikke blive regnede med). Derimod vare 1784 efter den Tabel, som findes i Philosophische

[1]) Kongs Þegnskyldu Kap. 1.
[2]) Graagaasen Þingskapaþætti Kap. 56 og Vigsloda Kap. 1.
[3]) Isl. Litterat. Selsk. Skr. 6 B. S. 96.

Schilderung u. s. w. III. Tafel, S. 392, 5 Personer mod 1 Kvilde.

Det er en paa mangfoldige Iagttagelser bygget Erfaring, at naar Kvægdöd af Hunger indtræffer, da er det Kvæg, som bliver tilbage, mindre dygtigt til at give Mælk. Mælken bliver kraftlös, Ulden falder af Faarene og Yngelen bliver mindre end ellers; naar Kreaturerne en Gang ere blevne saa usle, at de netop have kunnet slippe fra Hungersdöden, henfalde de letteligen i den samme Elendighed næste Aar igjen.

Næst Folkemangelen var Savnet paa nödvendigt Hesteforraad især föleligt. Prisen paa Arbeidsheste, der i Förstningen var 10 à 12 Rdl. [1]) steeg senere til 14 Rdl., og en Ridehest kom til at koste 24 Rdl. Mange, boende i Oplandet, ejede ikke en eneste Hest, og Indavling af Höe blev kun derved muelig, at Arbeidskarlene maatte bære det hjem. Det var ikke usædvanligt, at flere sloge sig sammen og reiste fra den ene Kant af Landet til den anden for at hente Livets Nödvendigheder, og da vare ofte 5 Personer om en Ridehest, og de, som fra Skaftefells Syssel eller lige fjerne Steder reiste i samme Öiemeed til Sönderlandet, vare nödte til at beslaae Föllene,

[1]) See O. Stephensen om Heste i det Isl. Litterat. Sellk. Skr. 3 B. S. 44.

for at de kunne holde ud at gaae den lange steenede Vei.

§. 31.

Skjöndt man kunde önske saadant, er det dog ikke muelígt, at anstille Sammenligning mellem Uaarene 1779—1785 og dem, som ere indtrufne i ældre Tider, fordi der haves saa faa Optegnelser angaaende denne Gjenstand fra den forrige Tid. Det er tvivlsomt, om Island för har tabt mere i Folkemængden ved de i Aarene 1402, 1495, 1707, ja endog oftere grasserende store og farlige Sygdomme end ved nysnævnte Uaar. Dyrtiden har i det 14de og 17de Aarhundrede baade været hyppigere og varigere end i indeværende Aarhundrede; höist sandsynligen har den ogsaa da havt ligesaa skadelig Virkning. Endskjöndt 2000 Mennesker ere bortrykkede ved Dyrtiden i een Vinter 1202—3 i Norderfjerdingen, var dog Folkedöden sammesteds större i Vinteren 1783—84. Aar 1784 döde 2373 Mennesker i Hole Stift, og deraf de 2035 öiensynligen af Hungersnöd. Aar 1785 döde sammesteds i det hele 1369 Mennesker, af hvilke de 832 döde om Foraaret af Nöd og Elendighed. Uaarene 1284, 1341, 1348, 1355—1362, 1525, 1615, 1674 og 1694—1701 komme de sidst indtrufne Uaar noget nærmere, men kunne dog ikke sættes ved Siden af dem; nogle andre synes derimod at have overgaaet

dem, nemlig de i 1056, 1311—15, 1371—77, 1601—5 og 1633—39 indtrufne. Men det have de sidste Uaar forud for alle andre, at dette Lands Indbyggere have aldrig erholdt saa prisværdig Hjelp og Understöttelse, som den de fik af den naadige Landsfader Christian den Syvende. Hans Minde, saavel for denne, som utallige andre Velgjerninger, hvorved han har fremmet sine Undersaatters Velstand og Lykke, kan derfor ikke andet en hos dem blive udödeligt.

Hvor stor en Sum denne Naadegave har været, er mig ikke bekjendt. Desuden have Islænderne i de Aar havt Pröver paa mange andre ædelttænkende Mænds Gavmildhed og Barmhjertighed. I en Række af Aar blev fattige Præster paa Island tilsendt aarlig Pengunderstöttelse fra den geistlige Stand i Christianssands Stift. Samme Velgjerning viste Islands Ven, Etatsraad og Deputeret i Bergværks Collegiet, Andreas Holt mod de fattigste Præste-Enker, der havde mange Börn, samt mod de Skole-Disciple, som udmærkede sig ved Flid, god Opförsel og Fremgang i Studeringer. Den uforglemmelige Islands Velgjörer Ludvig Harbo, Biskop over Sjællands Stift, gav til de fattigste Præster paa Island en Gang for Alle 200 Rdlr. De for deres Velgjerninger mod Trængende roesværdige Frimurere gave fra Menigheden Zorobabel i Kjöbenhavn 100 Rdlr. til de meest Nödli-

dende paa Island. Lige saa stor Sum blev af en unævnt Menneskeven i Holsteen skjænket til dem, som havde lidt meest ved Jordbranden i Skaftefells Syssel, og som den bekjendte Historieskriver, Justitsraad og Professor i Kiel, Christiani besörgede opsendte til Island. Ogsaa den meget berömte Geheimeraad og Stiftamtmand Höegh-Guldberg skjænkede de to fattigste Præster i Skalholts Stift Understöttelse. Flere Naadegaver ere maaskee i denne Nödstid indkomne til de betrængte Islændere, men de opregnede ere mig bekjendte, de bleve uddelte af mig, hvorved jeg betjente mig af den retskafne og kloge Stiftamtmand Thodals Raad og Veiledning. Alle disse Gaver ere fornyede Beviser paa det, som Erfaring altid har viist, at Godgjörenhed er det, som især characteriserer den danske og norske Nation.

§. 32.

Men er da Hungersnöd i Landet saa hyppig og ödelæggende, at Landet maa holdes for at være ubeboeligt? eller er i Særdeleshed Folkemængdens Formindskelse af den anförte Aarsag saa stor, at Landet, om ikke inden 60 Aar, saa dog efter faa Menneskers sammenlagte Levealdre vil blive öde? hvilkel af Adskillige er troet eller frygtet. [1]) Her vil jeg ikke tale om, hvorledes

[1]) See Vicelavmand E. Olavsens Digt Helblinda med

Island er og bliver aarligen forværret ved Jordbrande, Jökelstyrtninger, Sandfog, Söegang og Oversvömmelser, Elvers Landbrud, Fjeldskred og Grönsværens Oplösning ved Storme m. m., som alt foraarsager, at Jorden ikke kan föde saa mange Kreaturer, som i forrige Tider, og endskjöndt Fiskeriet tiltager og drives mere end tilforn, saa kan dog Landjorden ikke underholde saa mange Mennesker, som forhen. Denne Landets Forværring og enkelte Steders Forbedring vilde være en Gjenstand, værdig at beskrives af en sagkyndig upartisk Forfatter.

Det er ikke underligt, at Island, fornemmeligen af Fremmede, har været anseet saa haardt, at man i Aaret 1784 for Alvor eftertrykkeligen omtalte, at alle Islands Indbyggere skulle overföres til Danmark, og der antages som Nybyggere, thi de frugtbareste og bedste Lande er lignende Dom overgaaet; saaledes, uagtet Palæstina eller det forjættede Land havde Melk og Honning i Overflödighed, sagde man dog i Fortiden, at Indbyggerne ikke kunne trives, men ville ud ryddes hvoraf Erfaringen senere bekræftede det Modsatte [1]). Men de vise Mænd Horrebow [2]),

sammes Forklariug. O. Olavii Reise gjennem Island S. 655 og Conferentsraad J. Erichsen Sammest. S. 659.

[1]) Num. 13, 32.

[2]) Tilforladelige Efterretninger om Island. Kbh. 1752.

Eggert Olavsen [1]), Erichsen [2]), Philodanus, Philocosmus, Stephensen [3]) og Mohr [4]), have tydeligen viist, at Island ikke er ubeboeligt; tvertimod, naar det hensigtsmæssigen blev dyrket og behandlet, vilde det være et godt Land. Foruden de nævnte Skrifter maa endnu mærkes, som bestyrkende Sandheden af det Anförte: Philosophische Schilderung der gegenwärtigen Verfassung von Island, hvor, foruden flere herhenhörende Steder i Skriftet selv, Forfatteren i Fortalen Side 4 tilkjendegiver sin Hensigt saaledes: "Insonderheit wird es erhellen, dasz die 1783—4 entstandene Hungersnoth mit allen ihren traurigen Folgen, in diesem, von der Natur so reichlich mit Esswaaren versehenen Lande, einzig und allein eine Folge verkehrter bürgerlicher Einrichtungen sey." Ligesom Fjeldtæds hermed stemmende Mening [5]) fortjener Bifald, saa modsiges den Paastand, saavel ved Hjelp af historiske som Lovgivningens Data, at Island nogensinde har været en Kolonie efter den Betydning, i hvilken dette Ord saavel af

---

1) I Islands Sæla og Bunadarbalk.

2) I. P. Vidalin om Islands Opkomst S. 16 fgg. 153.

3) Isl. Litterat. Selsk. Skr. 7 B. S. 117 fgg. cfr. Jon Johnsen i Islands Munadarmal Sammest. 8 B. S. 108.

4) Islands Naturhistorie S. 357, 264.

5) I Priisskrift om den Islandske Handel (kronet 1783) Side 8, 27.

Ældre som Nyere er taget. De gamle Nordmænd, som först opsloge deres Boelig paa Island, vare ikke sendte derhen, eller deres Födeland i nogen Maade undergivne eller forbundne, förend de efter 400 Aars Forlöb, som frit Folk frivilligen samtykkede i at blive forenede med det norske Rige.

De, som kjende Bondestandens Kaar i Island, i Forhold til adskillige andre Landes, maae tilstaae, at den islandske Bonde ikke har Grund til at önske sin Stilling ombyttet med nogen Europas Bondestand, medens de beholde de dem nu tilstaaede Friheder, og saalænge Jordbrande og Haviis ikke mere ödelægge Landet end nu er skeet; thi foran troer jeg at have viist, at Jordilden, tildeels ogsaa Havisen, i det mindste for en stor Deel have foraarsaget de fleste og störste Uaar; jeg har derfor med Forsæt som oftest bemærket, naar Ildsudbrud og dens Ledsagere, Jordskjælvene, ere indtrufne til samme Tid som Uaarene, for at Læseren selv kunde bedömme, hvor stor Deel disse Begivenheder have havt i de omtalte Uaar. Dog maa dette ikke forstaaes saaledes, som om Jordskjælv altid have været ledsagede af Uaar. Ved saaledes at omtale Bondestandens Kaar i Island, paastaaes derfor ingenlunde, at den er i Besiddelse af stor Formue, heller ikke at Landet er tæt bebygget eller rigelig

befolket, ligesaalidet som der forudsættes stor Frugtbarhed i Landet; thi et er at have Nok til Tarvelighed, et andet at anvende det vel og hensigtsmæssigen. Jeg hörte ofte den kloge og af Island i mange Henseender vel fortjente Etatsraad og Deputeret i Bergværks Collegio, Andreas Holt, som var personligen bereist i, og bekjendt med, Island og andre fremmede Lande sige, at Almuens Kaar i Island vare meget bedre end i mange andre Lande, og i Særdeleshed, at Böndernes Jorde vare större og federe, Kreaturbesætningen större, samt Næringsmidlerne bedre end hos hans Landsmænd nordenfjelds i Norge; heri er Fjeldstæd (om den islandske Handel) enig med ham.

Sjeldent eller aldrig er en fjerde Deel af Indbyggerne hos os omkomne ved nogen Dyrtid (see §. 29); men naar af 46000 aarligen födes 440 flere end der döe, som ikke er usædvanligt paa Island, (see §. 22) da bliver, uagtet der i Aaret 1787, da Folkemængden var mindst, og den fra 50009 Mennesker var bleven formindsket til 38667, denne Formindskelse gjenvundet i et Tidsrum af 28 Aar. Maaskee Nogen maatte synes, at jeg regnede de flere Födte end Döde for mange, naar jeg anslaaer dem til 440 af 46000 levende Individer, men hertil svarer jeg Nei; fordi

1) dette Antal er et Middeltal, taget i et Tidsrum af 26 Aar (see §. 22).

2) Erfaringen har viist, at i den Tid fra 1787 til 1790 har Folkemængdens Tilvæxt virkelig forholdt sig saaledes, at i hvert af disse 4 Aar ere der af 46000 Mennesker 470 flere Födte end Döde. (Aaret 1793 ere alene i Skalholts Stift 422 flere födte end döde, som af 46000 udgjör 637). I hine 4 Aar har da Forögelsen været endnu större, saaledes at efter det nævnte Forhold maatte der af 46000 Individer være aarlig 652, ja endog Aaret 1790 alene, 810 flere Födte end Döde. Desuden maa bemærkes, at Aaret 1787 vare i Hole Stift 9408 men Aaret 1790 10227 Mennesker, og altsaa er Antallet der i 4 Aar foröget 819 Personer, hvoraf de 562 ere flere Födte end Döde, men 257 ere tilkomne fra Skalholts Stift og Udlandet, og der boesatte.

Ingen Rep er nogensinde ved Uaar i Island bleven gandske öde, men derimod ere adskillige ved Jordbrande og Sygdomme blevne saaledes ödelagte at de aldrig siden ere bebyggede. Ved Jordbrand ere nemlig aldeles ödelagte Litleherred i Thjorsardalen inden Skaptafells Syssel, men ved store Sygdomme Langevatnsdal mellem Myre- og Dale-Syssel og Rafnkelsdal i Mule-Syssel. I de 919 Aar, som Island har været beboet, ere indtrufne 90 haarde Aar, hvoraf Halvdelen ikke har foraarsaget nogen Folkedöd, men man kan sige, at der

tvende Gange i hvert Aarhundrede er ved Uaarene foraarsaget betydelig Folkedöd, hvilken dog som oftest eller altid er erstattet ved flere Födte end Döde; dette vil blive klart af det Foranförte, dog bemærkes:

1) At ikke alle de omtalte Aar kunne kaldes Uaar; thi mange ere anförte, som kun for en kort Tid have medfört usædvanlig haardt Veir, men som hverken have foraarsaget Folke- eller Kvæg-Död, og derfor retteligen kunne gaae ud af Uaarslisten.

2) Hvor mange 7 eller 3 haarde Aar siges at have fulgt paa hinanden, da maa det ikke forstaaes saaledes, som om Uaaret uafbrudt har vedvaret; thi altid have nogle mindre farlige, undertiden meget gode, indtruffet imellem; det kaldes her en Række af Uaar, naar Opholdet imellem samme ikke har været saa langt, at Landet har kunnet gjenvinde sine tabte Kræfter. Aarene 1781—82 og 1782—83 vare ret gode Aar, skjöndt de flere Steder indbefattes i Uaarsrækken 1779-1785. Enkelte kyndige Folk pleie ikke saa gandske urigtigen at antage, at Island en Gang i hver 19 Aar rammes af en heftig Ödelæggelse. Jeg har endog læst noget Lignende i et Haandskrift af Bue-Loven, afskrevet af Biskop Brynjolf Svendsens Skriver: "man siger, at i det 18de

Aar tabes hvad i alle hine vindes." Jeg har et andet Sted viist, at ved det 16de Aarhundredes Begyndelse var Folkeantallet i Island mindre end det nogensinde siden den Tid har været; men da Beregningens Data fra denne Tid ere upaalidelige, saa vil jeg med Exempler, tagne af nærværende Aarhundredes Erfaring, vise, hvor hurtigt baade Folke- og Kvæg-Antallet voxer her i Landet ved de gode Aaringer. Til den Ende hidsættes fölgende Tabel over Folkemængden i 1703:

Syssel.	Mandf.	Fruent.	Summa.
Mule	1813	2244	4057
Skaptefells	1334	1457	2791
Rangarvalle . . .	1952	2260	4212
Arnæs	1891	3365	5256
Guldbringe . . .	1190	1435	2625
Kjose	536	734	1297
Borgerfjords . . .	1680	2126	3806
Hnappedals . . .	288	378	666
Snæfjeldsnæs . .	1838	2037	3875
Dale	871	1061	1932
Bardestrands . .	1331	1481	2812
Isefjords	1738	1878	3616
Straude	585	580	1065
Hunevatns	1490	1948	3438
Skagefjords . . .	1304	1867	3171
Vadle	1300	1799	3099
Thingöe	1333	1630	2036
Summa	22401	28280	50681

Dersom nu de store Kopper, som grasserede 1701, have bortrykket 18000 Mennesker, hvilket

stemmer med de fleste Angivelser[1]), da have omtrent 33 eller 34090 Mennesker været tilbage, hvilket er meget mindre end hvad der var i Landet 1786 efter overstaaet Uaar og de sidste Kopper; thi det mindste Antal efter denne Ödelæggelse er för angivet at have udgjort 38667 Mennesker. Endskjöndt nogle strænge Vintre og farlige Sygdomme kort efter ere indtrufne, vare dog efter 42 Aars Forlöb hine 18000 gjenvundne; thi Aar 1750 var Indbyggernes Antal 50,700 (see § 22). Derefter bortrykkedes i Tidsrummet fra 1751—57 ved Uaaret 6000 Mennesker; Faarepesten dræbte Aar 1761 en saa stor Mængde Faar, at Tabet aldrig har kunnet blive tilfulde erstattet. Kopperne grasserede 1762; men hvormange Mennesker der af dem ere döde vides ikke,

[1]) Præsten Benedict Petersens Annal, Rector Jon Thorkelsen i Tilgift til Andersons Efterretninger om Island S. 204, og Vicelavmand E. Olavsens Reise igjennem Island, Side 348. Den förstnævnte siger, at 928 Mennesker foruden gamle Folk den Gang ere döde i Thveraae Ting, og 1500 Mennesker i Snæfjeldsnæs Syssel, samt at 15 Mennesker ere blevne begravede paa een Dag paa Kalfatjörn, og 19 paa Ingjaldshol. Andre angive denne Folkedöd anderledes; saaledes Lavmand Becker med et Antal af 11000 Mennesker, Provst Jon Haldorsen i Hytardal med 16 a 17000, og Horrebow i Tilforladelige Efterretninger om Island med 20,000 Mennesker.

kun det veed man, at, uagtet Jon Olavsen i sin Annal siger, at ved Kopperne ere 10 a 12, ja endog 20 Mennesker i hvert Sogn omkomne, ere dog i Aarene 1762—64, da de rasede, flere födte end döde [1]). Aar 1766 udbröd Ild af Hekla, farlige Sygdomme borttoge i Aarene 1767—68 og 1773 mange Mennesker, og desuden bragte adskillige af de nævnte Aar nogen Dyrtid med sig (see § 23). Ikke desto mindre var Folkeantallet igjen Aar 1779 efter 20 Aar steget til 50212 (see §. 29). Da saaledes vort Land i indeværende Aarhundrede 2 Gange har kunnet komme sig, og den ene Gang et Hul i Folkemassen af 18000 er blevet udfyldt, skulde vi da behöve at ansee Tabet af 1000 Mennesker for uerstatteligt, naar det maatte behage Gud at skjænke os Velsignelse, og vi selv kunne og ville hensigtsmæssigen anvende de os tildeelte Gaver!

§. 33.

Det Haab, at det af Uaarene og Kopperne flydte Tab vorder med Tiden erstattet, er slet ikke saa ugrundet, som nogle maaskee mene, ligesom dette Haab heller ikke svækkes derved, at de paa Dyrtiden 1755 nærmest fölgende Aar ikke vare de mildeste;. thi, som för er bemærket (see § 23),

[1]) See det Isl. Litterat. Selsk. Skr. 6 B. S. 265.

tiltog Folkemængden i Tidsrummet fra 1758 til 1775, uagtet adskillige haarde Aar indtraf derimellem. Aar 1785 bragte Vinteren ingen stræng Frost, men ustadigt Veirlig med Sneefog, som dog ikke vedvarede over 2 a 3 Dage ad Gangen. Foraaret var lige til St. Hansdag fordeelagtigt for Jordvæxterne, Græsset voxede særdeles godt, men blev mindre kraftigt, skjöndt dog Veirliget for Indhöstningen var meget gunstigt. Aar 1786 var Foraaret koldt og medförte megen Driviis ved Landet; men forövrigt var Tilstanden taalelig. Kopperne bortrykkede den Gang mange Mennesker [1]). I September Maaned indtraf meget haardt Veir, som igjen standsede ved Maanedens Udgang, efter at have afbrudt Höehösten usædvanlig tidlig; men Foderlevninger fra forrige Aar gjorde, at de faa tilværende Kreaturer ikke lede nogen Mangel i den paafölgende Vinter, der var saa mild, at Jorden vedblev at være grön, og, uden at nogen Frost var til Hinder, kunne Törv skjæres indtil i den sidste Vintermaaned; derimod hindredes man ved stormfuldt Veir fra at drive Fiskeriet. Næste Sommer var saa fugtig, at Höet ikke lod sig törre, og laae paa Tunene endnu i September Maaned. Aarene 1787—88 vare mange Steder under et middelmaadigt, men nordostlig paa Lan-

[1]) See det Isl. Litterat. Selsk. Skr. 8 B. S. 272.

det blandt de sletteste Aar, saa det var nærved, at en stor Deel af Vapnefjord var bleven öde. En Bonde, der i Forvejen var Eier af 17 Heste, beholdt kun 1 i Live efter Uaaret, og en Præst i Östfjordene blev ved Armod tvungen til at forlade Huus og Hjem. Foraarsstorme hindrede Fiskeriet paa Sönderlandet, og bestandigt Regnveir foraarsagede Fiskens slette Tilvirkning, ligesom Kulden standsede Græsvæxten. Caltha palustris (Vatna-sóley) blomstrede den 20de Mai 1788, Draba incana den 24de i samme Maaned, Ranunculus acris (Túna-soley) den 1ste Juni, Leontodon taraxacum (Túnaffíll) den 3die i samme Maaned og Silene acaulis (Lambablóm) den 10de i samme Maaned. Vinteren 1789 var bestandig meget mild lige til Sommerens Begyndelse, men Maimaaned blev desto haardere, da den ikke gav de strængeste Vintermaaneder noget efter. Ved et den 10de Juni indtruffet Jordskjælv omstyrtede mange Gaarde, ja selv Klipper revnede og nedstyrtede. I Förstningen forlöb næppe 10 Minutter, uden at Jordbevægelser sporedes; siden hen mærkedes de vel kun i större Mellemrum, men dog af og til langt ud paa Sommeren. I Eyafjalla Rep, Hvolreppen, Thingvalla-sveiten og paa Alptanæsset vare de saa frygtelige, at Folk ikke turde opholde sig inde i Husene, men boede nogen Tid under Telte. Sprækker fremkom i Jor-

den af 2 Favnes Længde og forholdsmæssig Bredde, og varme Kilder, hvor för ingen havde været. Lavastrækningen Thingvallehraun og den betydelige Indsöe, som förer Navn af Thingvallavatn, bleve den Gang meget forandrede; thi denne Indsöes Grund imod Nordost sank, saa at Vandet der blev meget dybere end för, og gik tillige paa denne Side over sine gamle Bredder; mod Sydvest derimod blev Bunden hævet og Vandet saameget lavere, at hvor det för var 4 Favne dybt, der blev nu tört. Tilstanden var den Gang baade til Söes og Lands under det Middelmaadige. Aar 1790 var baade Foraar og Sommer meget gunstige for Jordgröden og Höeavlingen. Vinteren 1790—91 var overalt blandt de strængeste; de betydelige Höeforsyninger fra sidste Sommer bleve utilstrækkelige til at nære Kvæget om Vinteren, og næste Foraar omkom meget Kvæg af Fodermangel. Der fandtes Svaner, men især Ryper og Vinterfugle (Emberiza nivalis, Snjótitlingr) omkomne i Hobetal; uagtet man siger om de sidstnævnte Fugle, at de kunne taale ligesaamegen Frost og Kulde som 3 Aar gamle eller ældre Beder. Hele Strækningen fra Latrabjerg til Reikenæs var fra Söesiden omgiven af Driviis, hvoraf enkelte Stykker dreve til Hjortöen ved Myrerne. Den Kulde, som Isen medbragte, for-

aarsagede stor Ödelæggelse blandt de unge Faar, saa at de fleste Bönder mistede en stor Deel af deres nyfödte Lam. Om Sommeren den 20de Juli 1791 blev paa Lavtinget forfattet en Relation om Landets Tilstand, hvis Indhold lyder saalunde: "Hele Landet trues nu med en stor almindelig og uundgaaelig Nöd, da Indbyggerne i afvigte Vinter have deels nedslagtet, deels formedelst Foermangel, Vinterens og Foraarets Grumhed og andre Tilfælde, mistet en stor Mængde Köer, Heste og Faar, endskjöndt ikke alle Landets Herreder have lidt i lige Grad. Græsvæxten er nu den allersletteste, nogen kan erindre, over det de levende Kreature, magre og elendige, ere mange aldeles unyttige, og de övrige gjöre saare lidet Gavn; den slette Græsvæxt spaaer en lige slet Höeavling, og forudsiger, at en stor Mængde Faar og Köer maae paa nye til Hösten nedslagtes; den grönlandske Driviis holder Landet endnu omspændt lige fra Vestfjordene omkring hele Nord- og Österlandet og den östlige Kyst af Sönderlandet indtil Örebache, hvorfor ingen Handels Fartöjer formenes at kunne naae sine Havne paa de af Isen omspændte Steder; Vinterfiskeriet har overalt været det allersletteste, nogle faa Fiskerpladse paa Östkysten af Sönderlandet undtagne; hvoraf fölger, at de fattige Ind-

byggere ikke have noget at indkjöbe for de höinödvendige, men nu saa overhaands dyre Korn- og andre Födevarer: Man allerede hörer at endeel Mennesker paa Östlandet skulle af Nöd og Mangel være omkomne, ligesom endeel hist og her i Landet have forladt Huus og Hjem, og endelig at alle forudsee og befrygte fast overalt en vis og overhængende Mangel, Hunger og Folkedöd, med mindre en uventet Velsignelse af Land og Vand og Regjeringens milde og kraftige Hjelp kunde hindre, om ikke gandske afværge Nöden." [1])

Desuden grasserede en haard Sygdom i Landet; der vare endog de Sogne i Arnæs Syssel, hvor alle Indbyggerne paa en Gang vare angrebne af Sygdomstilfælde. Aar 1791—92 var Vinteren igjen meget stræng; man kunde gaae paa Iis mellem alle Öerne ved Seltjarnarnæs, fra Vidöe til Gaarden Hof paa Kjalarnæsset, og tværs over Hvalfjorden fra Klafastadegrund til sidstmeldte Næs. Heste og Faar fik Frost i Födderne, hyppige Sprækninger, som Frosten bevirkede i Jorden gave ligesaa stort Knald, som mange paa en Gang affyrede Kanoner, og mange Steder, især hvor Jordbunden var haard eller heed underneden, bleve Sprækkerne store og dybe. Husenes ud-

[1]) See Altingsbogen for 1791 No. 21.

vendige Brædebeklædninger og Vægge sprak ligeledes ved Frostens overhaands Magt. Foraaret var koldt og meget ufordeelagtigt for alle Jordvæxter. I Fardage (eller först i Juni) kunde man ride paa Iisen foran Kysten Bitra fra Skridunæs til Skalholtsvig, saaog lige over Hvidaaen i Arnæs Syssel, midt i Maimaaned. Fiskeriet slog feil. Om Sommeren blev Frosten i Jorden ikke optöet; den Gang grasserede flere Slags Sygdomme, men dog blev den Feber farligst, som Aar 1791 blev overfört hertil med det Stikkesholms Havn om Sommeren anlöbende Handelsskib, der borttog i Alt henved 300 Mennesker. Förend denne Feber kom til Nordlandet vare der döde: Aar 1788, 152; 1790, 45 og 1791, 40 Mennesker. Aarene 1791 og 1792 omkom paa Söen 60 Mennesker, alle fra Skalholts Stift, og desuden mange fra Hole Stift. Den sidste Sommer havde Höeavlingen slet Udfald. I et Altingsvidne af 18 Juli 1792 findes blandt andet fölgende Beretning om Landets Tilstand: "I Fiskeværene Kjeblevig, men især paa Vatnsleysustrand, samt Alpta-, Seltjarnar-, Kjalar- og Akranæssene har Fiskeriet været meget slet, men paa Myrerne aldeles intet. De nysnævnte Steder, især paa Vatnsleysustrand har Nöden været saa stor, at Man næsten alene har spist og levet af forskjellige Tangarter

f. E. raa Sukkertang (fucus sacharinus, Söl). I Myre Syssel har Man, til Livets Underholdning, været nödt til i Juni Maaned at slagte baade Köer og Faar. I Strande-, Hunevatns-, Thingöe- og Mule-Sysseler ere formedelst Vinterens Strænghed mange Kreaturer omkomne, og en stor Nöd er uundgaaelig; Hunger og Folkedöd er derfor at befrygte her ligesom i fornævnte Herreder, med mindre den kunde i Tide forebygges ved Laan og Tilförsel af Levnetsmidler[1])". Af Foranförte vil man see, at vi i disse 5 sidste Aar fra 1787—1791, skjöndt de ikke kunne siges at have været gode Aar, dog have gjenvundet 1674 Mennesker; thi nu 1792 tæller Island 40341 Indbyggere; men Kreaturernes Forögelse skeete saa meget raskere, som de ere skabte til tidligere at gjöre Nytte end Menneskene. Som Exempel paa hvor meget Kreaturernes Antal har voxet siden de sidste Uaar anförer jeg Arnæs Syssel, hvor dog i den sidste Tid baade Köer og Faar af Fodermangel ere blevne slagtede, og af de sidste Aar 1791 en betydelig Mængde af Elendighed omkomne. Ligeledes savner dette Syssel mange arbeidsdygtige Folk, som deels omkom paa Söen Aar 1792, deels bleve bortrykkede af Feberen i det næstfölgende Aar.

---

[1]) See Althingsbogen for 1792 Nr. 18.

I Arnæs Syssel vare i Aarene

	1785	1787	1792
Personer	3695	3664	3937
Arbeidsföre Mandspersoner, Huusfædre undtagne	147	308	319
Köer	1494	1627	2007
Kvier, som skulde kalve	202	378	419
Det golde Hornkvæg	29	305	295
Malkefaar over 1 Aar	2972	4148	8722
1 Aar gamle Ditto	337	2210	2841
1 Aar gamle Beder	—	2099	2359
Ældre Ditto	656	1314	1155
Tæmmede Heste	1131	268	1359
Utæmmede Ditto	165	169	611
Föl	50	636	395

a) At i Aaret 1785 anföres saa faa Arbeidsdygtige kommer deraf, at Böndernes Sönner, som arbeide hos deres Forældre, ikke ere indbefattede i den angivne Sum, hvilket derimod er Tilfældet for de andre Aar.

b) At Studenes eller det golde Hornkvægs Antal er saa ringe Aar 1785, har sin Grund deri, at her alene ere beregnede 4 Aar gamle og ældre Stude; foruden disse vare den Gang i Sysselet 271 Stykker halvvoxne Tyre eller Kvier. At for övrigt dette Slags Kreaturer, saavelsom gamle Beder, ere færre Aar 1792 end 1787, er fordi, at de ved den indförte Frihandel ere blevne mindre afsættelige for Bönderne hos Kjöbmanden paa Sönderlandet, og man har derfor ikke fundet sin Regning ved at opföde saa

mange af dem, som för, og de gamle Stude vare alt slagtede fór Hudens Skyld af Mangel paa Læder til Skoetöi.

c) At Heste-Antallet Aar 1787 kun udgjör 268, er ikke Skriverfeil, hvorimod det synes som kun de feilfrie Heste ere opregnede, men at ogsaa de gamle uduelige Heste ere medtagne i de andre Aars Beregninger.

Jeg tvivler ikke paa, at Forögelsen i mange, ja endog de fleste Sysseler har været större, hvorhos de Herreder, hvis fornemste Næringsstötte er Faar, ogsaa kunne snarere reise sig, end de, hvor Hornkvæget i saa Henseende spiller den vigtigste Rolle, hvilket er Tilfældet med Arnæs Syssel. Aarsagen, hvorfor jeg har anfört dette Syssel er Mangel paa Kundskab om Tilstanden i de andre. Her kan det ogsaa mærkes, at om Efteraaret 1792 fandtes i Biskopstungereppen 58 Familier (Aar 1750 vare der 75 Familier). Det til Tiende angivne Lösöre udgjorde den Gang 323 Hundreder, og den störste Kapital, en Bonde havde at svare Tiende af, var 25 Hundreder (Aar 1793 angav den rigeste Bonde 31 Hundreder af Lösöre til Tiende). Om Efteraaret 1784 vare i nysnævnte Rep 52 Familier og det tiendebare Lösöre i det Hele 97 Hundreder, (hvoraf Conrector Paul Jacobsen eiede de 15); men en Bondes störste Formue af tiendepligtigt Lösöre udgjorde den

Gang 6 Hundreder; da fandtes en eneste Bonde ved Navn Gunnar Egilsen saa formuende, at han var pligtig at erlægge Skat; han havde nemlig baaret sig saa klogeligen ad, strax om Efteraaret, af Frygt for Fodermangel, at slagte en större Deel af sine Kreaturer end nogen Anden, og længere henad Vinteren slagtede han endnu flere, og formedelst denne Forsynlighed fik han reddet flere af sine Kreaturer for Hungersdöden om Foraaret end Andre, ligesom han og havde dobbelt Nytte saavel af de slagtede som efterlevende mod hvad de andre Bönder havde.

§. 34.

Skjöndt Gjenstanden kunde synes at fordre af mig, at jeg skulde beröre Midlerne til at modstaae og udholde Uaarenes skadelige Virkninger, er dette dog ikke og har ikke været min Hensigt, da jeg ikke finder mig i Stand dertil; mit Öiemeed anseer jeg opfyldt, naar jeg faaer udrettet hvad jeg i Begyndelsen lovede (see Indledningen). Aarsagerne til Uaarene ere saa mange, at man ved at opregne og beskrive dem alle vilde have nok til en indholdsrig Afhandling. Ifölge Öiemedet ere de nævnte, men ikke udförligen omtalte af J. Erichsen[1]) og Thorarensen[2]). — Jeg vil

[1]) I P. Vidalin om Islands Opkomst S. 338.

[2]) Om Uaar og dets Virkninger m. m. S. 11.

her blot bemærke, at vore Forfædre, de förste Landets Indbyggere, antoge den bedre Retning, end man i senere Tider har fulgt, hellere at forekomme Armoden og udfinde Værn imod den, naar den skulde indtræffe, end at vente paa den; de indsaae nemlig, at det kostede meget mere at underholde en Familie, som alt havde grebet Bettelstaven, end ved Bidrag at understötte den, saa at den kunde vedblive sin Husholdning, og at den blev nyttigere for Samfundet, naar den opholdt sig stadigt paa eet Sted, end naar den flakkede fra det ene Sted til det andet.

At spærre Veien for Hungeren, förend den indtræffer, har altid været Gjenstanden for store Regenteres Bestræbelser; derfor roeses Keiser Trajan af Plinius den yngre Panegyr. Cap. 29, da han blandt andet tager Exempel af Pompeius den Store saaledes: "Instar ego perpetui congiarii reor affluentiam annonæ. Huius aliqvando cura Pompeio non minus addidit gloriam, qvam pulsus ambitus campo, exactus hostis mari, oriens triumphis occidensqve lustratus."

Man læser i vore gamle Love og Sagaer, at ingen Fremmed maatte tilstedes Adgang til Ophold i noget Sogn uden alle Sognemændene i Forveien gave deres Samtykke dertil, og Enhver var forpligtet at understötte sit eget Sogns Beboere m. m.; men dog var Forskjellen mellem de ældre

og nyere Tiders Skik meest iöinefaldende forsaavidt, at i senere Tid gjöres ingen eller kun liden Forskjel mellem Fattigdom og Lediggang, hvilket var gandske anderledes i Fortiden. Efter Graagaasens Bestemmelser fandt simpel Fattigdom dog nogen, men stræbsom Fattigdom den störste Medlidenhed, hvorimod omflakkende Lediggængere straffedes. Som Exempel paa det Förste anförer jeg det: at de Vanföre, Sognemændene burde underholde, skulde have samme Kost og Klæder som virkelige Tjenestetyender; at sælge dem udaf Landet, eller til Gjelds Afbetaling at overdrage dem til Creditorer var forbudt (hvilket dog var Forældre tilladt med Hensyn til deres Börn), og der sattes 3 Marks Mulkt for den, som forsömte den Omhue, han skyldte den, som han skulde underholde. [1]).

Det Sidste bestyrkes ved flere Lovens Bestemmelser saaledes, at den, som i 14 Dage eller længer gik ledig, skulde straffes med Böder, men den, som sund og karsk, (saaledes at han kunde bortfæste sig i Aars Tjeneste) ernærede sig ved Omflakken, skulde blive fredlös [2]). Enhver, som gav en saadan fremmed Tigger Föde, skulde böde 3 Mark; men om han tog saadan en Omlöber

---

[1]) Graagaasens Reppaskil Kap. 1.
[1]) Anf. Sted Heimilisföng Kap. 5.

og pidskede ham, nöd han fuldkommen Lovens Beskyttelse, og ligeledes var det tilladt flere Bönder at slaae sig sammen for at pidske en Landstryger; men saadanne kunde og burde retligen pidskes, naar de lode sig finde hvor de ikke vare berettigede at fordre Underholdning [1]. Dersom nogen paa Tinget forsynede en Landstryger med Spise eller Drikke, da straffedes det med 3 Aars Landsforvisning (Fjörbaugsgardi) og Godsets Forbrydelse, og samme Straf var den underkastet, hvis Bód den Omflakkende ved Spisetid traadte ind i, med mindre Eieren af Boden lod ham kaste ud. Landstrygeren havde og forbrudt alt, hvad han havde med at fare [2]. Den, som ikke selv kunde underholde sin Fader eller Moder, var forpligtet ved Arbeider at gaae den tilhaande, som paatog sig deres Underholdning, dog ikke videre, end hvad han kunde være værd, hvis han var en Træl; men dersom han vægrede sig herfor, kunde Kreditor dog erklære at saadan Forpligtelse hvilede paa ham. Derimod var det overladt til Faderen for sine Börn enten at paatage sig lignende personlig Byrde, eller at sælge dem [3], De Börn, hvis Forældre ved Uflid og Dovenskab selv vare bragte i den Nödvendighed at gaae om-

[1]) ibid Reppaskil.
[2]) Omagabalk Kap. 5.
[3]) Sammesteds Kap. 1.

kring og tigge, skulde ikke falde deres andre Frænder til Byrde, imedens deres Forældre ernærede sig paa denne Maade [1]). Kraftige Foranstaltninger vare trufne til at forebygge saadanne fattige Ægteskaber, hvis Börneavl vilde blive Reppene til utaalelig Byrde. Dersom Konen var i den Alder, at der kunde ventes Börn, skulde slige fattige Ægtefolk belægges med Fredlöshed (Fjörbaugsgard), de skulde römme bort af Landet tilligemed deres Börn og maatte ikke vende tilbage, förend deres Formue var foröget eller Konen bleven saa gammel at hun ikke længer kunde vente at faae Börn. Samme Fredlöshedsstraf var den underkastet, som havde forlovet sig og ikke havde Udsigter at kunne forsörge sine Börn, uagtet han endnu ikke havde indladt sig i Ægteskab [2]). Naar den ene af Ægtefolkene var forpligtet at underholde en Vanför, saa opstod herved en Skilsmissegrund, som ikke alene fandt Medhold i vore Love, men de befalede endog, at deres Arvinger skulde fordre Ægteskabet ophævet. Dersom en Landstryger blev skyldig i Leiermaal, skulde han castreres, og tage Skade for Hjemgjeld, om han fik Lyde eller Bane deraf [3]). Naar meget fattige

[1]) Omagabalk Kap. 16.
[2]) Sammested Kvennagipting K. 5, 6.
[3]) Sammested i det Kap. som taler om Sagsögere i Leiermaalssager.

Folk indgik Ægteskab, da bleve deres Börn ikke arveberettigede, heller ikke de Börn, som födtes af Omlöbere, ligesaa lidet som de, der selv paa Grund af Dovenskab ernærede sig ved at gaae omkring og tigge, kunne tage nogen Arv [1]. Tydeligst seer man dog, hvor haardt Dovenskab og Omflakken blev anseet blandt Landets förste Indbyggere deraf, at dersom Dommernes Stemmer i deslige Sager bleve lige mange paa hver Side, da skulde den strængere Mening blive Dom; og dersom vedkommende Sognemænd ikke ville anlægge eller forfölge saadanne Sager, da vare fremmede Reppers Beboere berettigede dertil, og de, som antagne til Sagsögere, viste sig uvillige hertil, skulde være fredlöse [2]. Man kunde da ikke med Grund paastaae, at den opfarende Helge paa Skeid var incompetent til som Sagsöger at tiltale den galante Magnat Bolle Bollesen, naar denne, (ved at reise omkring og modtage Indbydelser til Gjestebude paa Nordlandet) havde ladet sig underholde af andre over 14 Dage [3]. Senere, da Guds Ord saaledes ved Pavedömmets vildfarende Lære blev fordreiet derhen, at Fattigdom i og for sig hjemlede överste Sæde i Himmelen, og at de fleste Laster lode sig afsone ved at klæde og föde

[1]) Omagabalk Erfdatal Kap. 1.

[2]) Sammested Reppasiil.

[3]) Laxdæla Saga. Kap. 98.

udsvævende og dovne Mennesker, som i pjaltede Klæder gik omkring og tiggede (thi dette ansaaes nok til at hede Herrens medynkværdig) saa var det slet ikke underligt, om man ganske havde hört op med, at ville modvirke Fattigdom og Omflakken som hæderlig og hellig Næringsvei. Det blev nu ogsaa Tilfældet, i det Gaver til Fattige fik Plads over alle andre gode Gjerninger, og den blotte Armod ansaaes som Menneskets störste Prydelse, at de gamle Love om Lediggang og Omflakken bleve lagte paa Hylden. Hvad der skaffede Biskop Gudmund Aresen Tilnavnet: den Gode, var fornemmelig, at han paa sine Reiser trak omkring, ledsaget af en heel Flok Trængende, aldrig færre end 100, men undertiden 300 Mennesker, der bestode af höialdrende Mandfolk, Kjerlinger og deriblandt Kjeltringepak, der under Navn af Nödlidende og for Herrens Skyld værdige til Understöttelse, stjal hvor de kom, sloges indbyrdes og dræbte hinanden, samt foraarsagede ved deres Fremfærd, at deres Herre og Huusbond blev forhadt af Mange [1]. Dog vare de herhenhörende gamle Lovbestemmelser endnu ikke udtrykkeligen forandrede, men saasnart Kong Magnus Lagabæters Lovbog (Jónsbogen) kom til Island, bleve de Baand, som för afholdt fra Lediggang, meget lösnede; thi enhver Vanför, der

[1]) Sturl. Saga 4 Afsnit Kap. 5 og 6 Afsnit Kap. 8.

selv uden Formue ikke havde nogen saa Nærbeslægtede boesatte, som i Sideliniens tredie Led, blev nu berettiget at flakke om og fordre Ophold hvorsomhelst han fandt det fordeelagtigst for sig [1]); det var derfor ikke uden Grund, at Bönderne ivrede imod den Lovens Bestemmelse, der handlede om Fattiges Skyds [2]). Istedetfor at Enhver för uden Lov og Dom maatte pidske saadanne Landstrygere og fratage dem deres medhavende Gods, saa skulde det ifölge Kong Erik Magnusens Rettebod afgjöres ved Domstolene, hvilken Straf de skulde udstaae, naar de haanede Bönder eller andre agtværdige Folk, hvorimod de skulde slippe for Straf, naar de kunne stille Borgen for sig. Den Gang var heller ikke forbudet at give Tiggere Almisse, undtagen naar de bevæbnede streifede omkring; og endskjöndt de uden nogen Hjemmel lode deres Börn blive efter etsteds, hvor de kom, da blev det ikke straffet, men Indbyggerne indhentede Kong Hakon Magnusens Tilladelse til at maatte binde Börnene paa Omflakkernes Ryg, at de selv skulde bære dem, og istedetfor at Omflakkere för vare fredlöse, saa befalede Kong Erik Magnusen, at en fattig Möe eller Kone skulde (endskjöndt hun selv gik omkring og betlede) i Leiermaals-

[1]) Jonsbog Framfærslub. Kap. 9.
[2]) Biskop Arnes Saga Kap. 28.

sager tildömmes en Erstatning af 5 Hundreder (paa Landsviis) uden selv at lide noget paa sin Ære. I disse tre Kongers Regjeringstid blev Fattiges Omflakken og Transport fra det ene Sted til det andet især lovhjemlet og understöttet; thi Kong Haagens Rettebod befaler, at alle som lode sig vie i Ægteskab, og eiede mindre Formue end 3 Hundreder, og aldrig bleve saa rige, at de kunde vorde pligtige at erlægge Skat, skulde sörge for hinandens Underholdning eller flyttes omkring blandt Bönderne paa Heste, dersom de ikke selv kunne arbeide for deres Underholdning; heller ikke deres Börn skulle falde Sognet til Byrde, saalænge Forældrene kunne flakke omkring. "Vi byde" (siger Kong Haagen) "og befale, at alle de, som gaae omkring og tigge, skulle lede eller bære deres Börn samt Fader eller Moder m. m." Lavmand Are Jonsson afsagde Aar 1544, den förste Löverdag i Vinteren, paa Gaarden Spialdhage inden Öefjords Syssel, en saa lydende Dom, at Folk fra uvedkommende Repper, som gik omkring for at tigge, skulde, hvor de kom hen, og hvorfra de end vare, tvende Gange aarlig huses paa et og samme Sted, og de, som eiede Formue af 10 Hundreder, skulde desuden give 15 saadanne Tiggere saa megen Proviant som var 1 Öre værd; hvorimod de, som eiede 5 Hundreder, skulde give 15 Tiggere Proviant af 3 Alens Værdie; men de, som bortviste

disse, naar de begjerede Natteleie, skulde hver Gang de sad Dommen overhörig betale 4 Mark, og desuden saa meget for at nægte Huslye som Lovbogen bestemmer. Disse Bestemmelser ere vel paafaldende, men maa undskyldes ifölge de Tiders Religions-Begreber, saa meget mere, som man finder, at Fattiges Omflakken efter Reformationen har faaet samme Medhold, hvilket bestyrkes ved utallige Domme. En paa Sveinstade af Thormod Aresen Aar 1560 afsagt Dom byder: at fattige Folk skulle flyttes over hele Sysselet efter samme Omgangsmaade, som brugtes med Hensyn til Budstikken, og huses overalt hvor de kom af hver Bonde og underholdes efter Enhvers Evner, og hver Bonde var forpligtet at flytte dem og föde ligesaavel den, som var uden Tjenestefolk, som den, som sad med Familie. Naar Betleren befandt sig i de Sogne, hvor han ikke var forsörgelsesberettiget efter Loven, saa skulde han have saa lange Dagreiser, som Dagen tillod, men gives Almisse paa hver Gaard. Ved Vinterens Begyndelse skulde dog Enhver begive sig til det Syssel, hvor han egentlig hörte hjemme. — En paa Spialdhaga Aar 1567 afsagt, men senere Aar 1587 og 1595 stadfæstet Dom bestemmer: at enhver Bonde skulde være pligtig at huse og flytte fattige Folk, og om Vinteren tilstede dem aaben Adgang til sit Huus, overeensstemmende med Lovbogen. De Fattige skulle,

efter den Omgang, som i Budstikkens Befordring iagttoges, ingen Boesat forbigaae, som befandtes pligtig at erlægge Skiftetiende, men de som nægte saadanne Huuslye skulle böde 2 Öre for hver Gang, de efter deres Tour fandtes skyldige deri. Alle Vanföre skulle flyttes og enhver Boesat var pligtig at huse dem og ledsage efter det Forhold, som Repstyrerne med gode Mænds Raad fandt passende; thi Loven byder, at enhver Bonde skal være forpligtet, at flytte dem, og föde efter Repstyrernes i saa Henseende gjorte Anordninger. Kong Haagens Rettebod bestemmer: at de, som ikke efterleve, hvad Repstyrerne lovmæssigen paabyde, skulde böde 1 Mark Halvparten til Kongen og den anden Halvpart til Repstyrerne, som tilfalder de Fattige. Naar de Fattige ikke ville antage den tilbudne Natteleilighed, da var Bonden fri for Ansvar, hvadsomhelst deraf kunde flyde. De Fattige, der enten formedelst Alder eller Sygdom eller hvad Navn nævnes kan, ikke kunne selv flytte sig, og endnu ikke vare overgivne til deres Slægtninge eller en vis Rep til Underholdning, skjöndt man vel maatte vide, hvor de vare forsörgelsesberettigede, skulle flyttes uden saadant Hensyn efter samme Omgang, som Reppens Fattiglemmer saalænge indtil deres Tilholdssted ved Dom blev bestemt, eller de vendte tilbage til de Sogne, hvor de havde lovligt Hjem. Thi Loven

siger, at man ikke er forpligtet at föde eller forsörge en, förend man er vis paa, at denne er berettiget dertil. En paa Holt Aar 1582 afsagt Dom fastsatte, at Fattige, som vare qvalificerede til Sognets Understöttelse, skulde flyttes efter samme Regler, som gjaldt med Hensyn til Budstikken, og de skulde huses og gives Almisse af hver boesat Mand, men de, som ikke vare til Underholdning berettigede, skulle have saa lange Dagreiser, som Dagen tillod, men dem skulde gives Almisse paa hver beboet Gaard. En Altingsdom, afsagt Aar 1596, begunstigede dog Omflakken og Tiggerie endnu mere saaledes: "ingen maae besværes med sine Slægtningers Underholdning, saalænge disse kunne selv flytte sig eller deres Forældre paa Heste eller paa andre Maader fra et Sted til andet: men dersom de ikke eie Hest til deres Befordring, da skulle de til Forsörgelsen nærmest pligtige skaffe dem en saadan tillaans derhen, hvor de kunne vente bedst at blive modtagne."

Mange flere Bestemmelser af vore Love og Præjudicater kunne her tilföjes, der vise större eller mindre Indskrænkninger med Hensyn til Fattiges Omflakken; men de foran anförte Bud bestyrke min för yttrede Mening, at denne Næringsvei i Förstningen gaves intet — men senere altfor meget — Medhold blandt vore Landsmænd.

Landbruget, men især Höeavlingen og dens vigtigste Stötte, Gjerders Opförelse have en Tidlang været forsömte hos os mod hvad der var Tilfældet hos vore Forfædre. En stor Mængde Mennesker ere derimod i denne Tid blevne Tomthuusmænd, hvor de strax, naar Fiskeriet har slaaet Feil, eller anden Dyrtid er indtruffen, ere omkomne af Hunger [1]). Overhoved er i senere Tid Ordens Haandhævelse blandt dem, som selv ikke tilbörligen ville deres Vel, bleven mindre virksom; at paastaae den uden Kraft, vilde være formeget sagt. Angaaende dette Punkt saavel som Hustugten og Lösgjængeres Forhold her til Lands saavel i ældre som i nyere Tid, hvilke samtligen ere nöie beslægtede med hinanden, vilde en Forfatter finde Stof nok til en heel og ikke uvigtig Afhandling.

Jeg maatte her gjennemgaae de fleste Grene af Landhuusholdnings Politiet, dersom jeg skulde opregne alle Midler mod Uaarene og lægge dem paa Vægtskaalen, hvilket er langt over min Kundskab og Hensigt. Jeg bemærker her kun hvad der ikke syntes vore Forfædre saa særdeles magtpaaliggende, men forekommer mig at være af stor Vigtighed: 1) Intet omflakkende Menneske burde taales, men

[1]) See det Isl. Litt. Selsk. Skr. 7 B. S. 120, 122, 129, 142 og 145.

enhver saadan skulde fæste sig i Tjeneste hos Andre. Straffe-Böder eller, hvor de ikke kunde erholdes, corporlig Straf burde for unödvendig Omflakken og Betlerie paalægges: Repstyrerne, naar de nemlig ikke droge Omsorg for, at alle Fattiglemmer anvistes Sted, hvor de burde underholdes: Husbönderne, naar de tillode nogen af deres Folk uden Nödvendighed at forlade Hjemmet, eller naar de ikke strax angave saadant: og endelig selv de Omflakkende, naar Skylden ene laae hos dem, men ikke hos deres Foresatte.

Det indsees letteligen, hvilken Uorden det vilde foraarsage, dersom det blev tilladt, at Folk, naar og hvor det fandt for godt, maatte være fæsteledigt, ligesom ogsaa Erfaring viser, at den Omflakkende som saadan intet Gavn gjör for sig selv eller Andre: men der gives dog næppe nogen Omlöber, som jo under Huusbondens stadige Opsyn kunde udrette et eller andet Nyttigt. Jeg har foran § 20 anfört nogle Klager over den ved Fattiges Omflakken opstaaede Ulæmpe, det samme til Bestyrkelse tjener den Aar 1664 i Altingsbogen under Nr. 14 indförte Klage fra Beboerne i Hraun-Reppen: de begjerede nemlig Domstolens Afgjörelse om, hvad der var at gjöre med Hensyn til den utaalelige Besværlighed, som bestandigt Overlöb af tiggende Personer i Særdeleshed fra Brei-

devigs- og Næs-Reppene i Snæfjeldsnæs Syssel foraarsagede Oplandets Beboere; de vare nemlig ofte raske og arbeidsföre; "thi gifte Koner og halvvoxne Börn flakke omkring i Landet, undertiden med Mændenes Samtykke, hvorhos disse dog lade sig godt betale med de bedste Varesorter for deres Arbeide om Sommeren som Daglönnere i Oplandet. Som Lejetagere af de saakaldte 12 Maaneders Boder i Værstederne, drive de Fiskeriet saaledes, at de derved kunne skaffe sig og sine rigeligt Udkomme, og ere gjerne om Efteraaret bedre forsynede med Levnetsmidler til Vinteren end Oplandsbéboerne. De vænnes til Vægelsindighed, Dovenskab og Selvraadighed fremfor de skattepligtige Bönder, betale liden eller ingen Afgivt til verdslig eller geistlig Övrighed og understötte faa eller ingen Nödlidende." Lignende Klage fra Kjose Reppens Indbyggere findes i Altingsbogen for Aar 1669 Nr. 33, hvor det hedder:

"Vi Repstyrere og Bönder i Kjose Rep gjöre hæderlig Sysselmand Dade Jonsen vitterligt, at vi synes at have fuldkommen Grund til for ham at klage over den Besværlighed og Overhæng, vi saavel som andre af dette Sogns Bönder i flere forbigangne Sommere have maattet taale af den store Folkemængde der, som omflakkende Tiggere, fra Söekanten har begivet sig hertil; blandt disse,

saavel Mandfolk som Fruentimmer, have vi erfaret, at der gives adskillige, dygtige til i ovenmeldte Tidsrum at söge deres Næring paa de Veie, som Gud har anviist Menneskene, overeensstemmende med den physiske Natur og Nödvendighed. Denne vor Klage have vi af den Aarsag opsat indtil nu, da vi ikke troede. hvad vi nu have erfaret, at dette Uvæsen aarligen mere og mere vilde tage Overhaand saaledes, at hvis saadan Tiggeres Overlöb længere vedbliver eller mere endnu foröges, saa mene vi klart at kunne forudsee, at de fattige Boesatte, som befinde sig i denne Rep og bebyrdes med hine Menneskers idelige Paahæng, aldeles derved ville blive ude af Stand til at skaffe sig Livets daglige Ophold, og man maa befrygte, at denne selvraadige Uskik vil omsider afstedkomme, at ikke alene hans Kongelige Majestæt mister sine Skatter og Afgivter, men ydermere, at Bönder med Tjenestefolk nödes til at forlade deres Bygsel-Gaarde. Vi bede derfor i Guds, Rettens og vort eget Navn paa hele Sognets Vegne fornævnte Sysselmand Dade Johnsen indstændigen, at han ved et eller andet optænkeligt, kristeligt og nödvendigt Raad, foranledige og virksomt understötte, at den hæderlige Overövrighed tager denne vor ikke unödvendige Besværing i Overveielse, saaledes, at hvis det lod sig gjöre, nogle Skranker bleve satte for den Uskik

som ved bemeldte fattige Omlöbere er indfört i vor Rep.

Foruden ovennævnte Personer burde ogsaa den være Straf undergiven, som vidende modtog saadanne Omflakkere ved Færgestæder og overförte dem, ligesom den, der paa anden Maade befordrede eller husede dem. Foruden Graagaasens föromtalte strænge Bud i denne Henseende haves ogsaa en Altingsdom fra Aaret 1596, at Ingen skulde overföre vanföre Personer over nogetsomhelst Færgelöb, Fjorde eller Fjelde, hvorimod saadanne skulle drives tilbage den samme Vei, de kom fra. Hvo som denne Bestemmelse uanseet overförte saadan Person fra et Sted til et andet skulde for slig Ulydighed böde 4 Mark.

2) Fattiges Midler burde anvendes til at forebygge paakommende Trang, men især til at understötte fattige, men talrige Familier, saaledes at de, som saadanne, kunne vedblive deres selvstændige Næringsvei, og der burde sörges for, at alle Fattige gaves et eller andet at bestille efter enhvers Kræfter og övrige Forfatning, men at de Boesatte som havde mange vanföre Mennesker at forsörge, og for övrigt vare arbeidsdygtige, ikke uden höieste Nödvendighed maatte tillades at opgive denne Levevei. Denne vigtige, men tillige indviklede, Materie kan Ingen af vore nulevende Landsmænd bedre afhandle end Stiftamtmand Olav

Stephensen, da han i lang Tid har havt överste Opsyn med Fattiges Midler i Landet, selv har gjort Forsög, hvorledes Andres Understöttelser hensigtsmæssigst kunne uddeles, og er noksom bekjendt og af Kongen værdigen anseet for sin Medlidenhed med Nödlidende; han har ogsaa givet tilkjende, at han var i Begreb med at fremkomme med saadan Afhandling [1]).

3) Det vilde være önskeligt, at Forraadskamre bleve indrettede, i Förstningen eet i hvert Herred, men efterhaanden flere Steder. Omhue for saadan Indretning anseer jeg ikke mindre vigtig for Landsbestyrelsen end at Lægemidler haves til de Syge, hvilket af alle eenstemmigen holdes for uundværligt; jeg behöver saa meget mindre at anbefale den, som det Islandske Litteratur Selskab [2]) har för tilkjendegivet sine Tanker om Samme; ligesom ogsaa Læseren henvises til Amtmand Stephen Thorarensens Bemærkninger angaaende denne Gjenstand [3]) og Conferentsraad Erichsens Udgave af Vidalins Skrift om Island Opkomst Side 338.

1) Isl. Litt. Selsk. Skr. 7 Bind S. 137.
2) See Selskabets Skrift 11 Bind S. 296. fölg.
3) Tanker til nöiere Eftertanke om Uaar og dets Virkninger, samt om Föde- og Kornmagazinernes Oprettelse i Island.

Efter Frihandelens Indförelse i Island bleve Landets Embedsmænd og blandt dem ogsaa jeg ifölge Rentekammerets Foranstaltning anmodede om, at meddele deres Tanker om de Forandringer, som den nye Handelsform mueligen kunde udfordre. For ikke at overskride min Embeds-Grændse ansaae jeg det min Pligt, ikke at beröre andet end hvad der især vedkom Kirker og Præster. Alene det vovede jeg at föie til, at det vilde være önskeligt, at et Forraadsmagazin blev i hver Kjöbsted oprettet.

§. 35.

Til Slutning vil jeg forelægge Læseren nogle faa Bemærkninger, jeg har iagttaget, hvoraf dog de færreste ere saaledes begrundede, at jeg tör raade til at bygge paa dem som visse; de fremsættes kun som Opgaver til nöiere Eftertanke:

1) Island har ofte været plaget af slemme Uaar, men intet andet Land i Europa har saa hurtigt kunnet oprette det lidte Tab baade med Hensyn til Folk og Kreaturer, og den Mening, at det derfor skulde være lidet tjenligt til Beboelse, er fölgelig aldeles ugrundet. Denne hurtige Tilvæxt kan ikke tilskrives Kuldens eller de nordlige Vindes frugtbare Virkning, hvad dog Rudbeck i sin Atlantica mener i det han siger: at Gud af den Grund har bestemt Sverrig,

som det Land, hvorfra alle Nationer have deres Udspring (incunabula gentium)[1]), men den maa udledes deraf, at efter indtruffen Folkedöd, naar de forskjellige Næringsveje ikke af saa mange drives, tiltager Folkemængden meest. Forfatteren til Philosophische Schilderung undres over, at Folkemængden i Island er fra Aaret 1707 til 1769 forøget med 14000 Mennesker, og at Tilvæxten i 13 Aar har udgjort 1086 Individer[2]), og dog er Forögelsen gaaet meget raskere fremad end han antager.

2) Den gamle Sætning: langvarige Uveir og Lovlöshed ville fortære vort Land, er et fyndigt Tankesprog eller Spaadom.

3) Saa langt Historien om Landets Tilstand gaaer tilbage i Tiden er det hændet sig, at den sidste Fjerding af hvert Aarhundrede har medbragt hyppige Uaar.

4) Det er vanskeligt at sige med Vished, om Uaarene hvert Aarhundrede tiltage eller ikke, hvorimod man kan sige, at de gaae op og ned; saameget er vist, at nærværende Aarhundrede ikke kan regnes blandt de værste. At de sidst indtrufne haarde Aaringer smerte er ikke for-

---

[1]) Bayle i Nouvelles de la Republique des lettres 1684 Janv. Art. 8. m. m.

[2]) See bemeldte Skrift S. 389 og 394.

underligt, da de, som nyligst overstaaede, haves i frisk Erindring; desuden er det alle Menneskeslægters Særkjende, at de ansee Fortidens Mennesker lykkeligere end sig selv, dette bestyrker Horatius (i Ars poetica) i det han siger: "laudator temporis acti." Sætningens Sandhed kan desuden bevises ved selve Islands Indbyggeres eget Udsagn; thi i et Qvad[1]), som har til Overskrift "Sammenligning mellem nærværende Tid og Fortiden," findes blandt andet:

Frost og kuldi kvelja þjód,	Folket plager Frosten haard,
koma nú sjaldan árin gód	faa ere nu de gode Aar,

hvilket jeg anseer lige saa betydningslöst, som hvad der staaer senere i samme Digt:

Ecki er nærri öld svo fród	Langt tilbage Tiden staaer
í Guds ordi kláru	i Guds Ord det klare
sem var hún á villu-drum	for hvad vilde Fortids Dage vare.

Dog finder jeg det antageligt, at Uaarene have været sjeldnere og mindre farlige för 1280 end siden, da Handels-Konjuncturerne efter den Tid begyndte at blive mindre fordeelagtige, Fattiges Omflakken blev tilladt, Jorddyrkningen forsömt, Jordene fordærvede ved Fjeldskred, Grönsværen oplöst af Storme, Pimpsteensand, Jordbrande og Oversvömmelser herskede i Mængde, og endelig det over-

[1]) Som findes i en Visebog, trykt paa Holum Aar 1612 og 1748, S. 287.

ordnede Opsyn og Ordens Haandhævelse, saavel i Landhuusholdningen i Almindelighed, som den huuslige Stilling i Særdeleshed blev slappere formedelst mange Menneskers, ved forskjellige Tilfælde foraarsagede, dödelige Afgang. Men ikke destomindre var Island længe för hiin Tid anseet for uskikket til Beboelse.

5) Endog i de bedste Aar, som i Almindelighed strække sig over hele Landet, kan dog et eller andet Herred træffes af Dyrtid og stor Dödelighed blandt Mennesker (for Exempel Aar 1667, see § 16). Derimod finder man næppe, at noget Uaar paa een Gang har raset over hele Landet; saaledes naaede Aar 1784 Uaaret hverken til Mule- eller Isefjords Syssels Vesterpart, ligesom ogsaa i de övrige Sysseler Virkningen af samme i enkelte Distrikter blev mindre farlig end i de andre. Dette Aar blev, til Exempel, i Eyrar og Helgefells Reppe især i Bjarnarhavns Sogn, Tabet ubetydeligt, og i Arnæs Syssel blev det mindre föleligt i Skeide og Villingaholts Reppene end andre Steder i samme Syssel, og hvad der er besynderligst, at de Sysseler og enkelte Reppe, der som bemærket stode sig bedst i bemeldte Uaar 1784, bleve Aar 1788 langt haardere medtagne, end andre Steder ved den da sammesteds indtrufne Dyrtid.

6) Det er meget ofte Tilfældet, at Dyrtid finder Sted paa Landets Udkanter, men derfor er det dog ikke noget almindeligt Uaar; thi Udkanterne ere mere udsatte for det haarde Klima end Oplandet. Dog maa dette ikke saaledes forstaaes, som om der paa visse Steder altid har været godt Aar, naar det har været saaledes paa Udkanterne; thi man seer ifölge Annalernes Beretninger, at nogle Vintre have været gode, undtagen i visse ellers gode Sogne, saaledes var ved Isefjordsdyb Foraaret 1236 slet, men Vinteren mild. Paa Ædey omkom paa Christi Himmelfartsdag 14 Heste, imedens Folkene spiste, og ved Isefjorden var Folkeödelæggelsen saa at sige öjensynlig, indtil endelig Fisken gik saa nær til Landet, at den lod sig fange paa det saakaldte Kviamed[1]). Svarfadardals-Annalen fortæller, at Aar 1704 var saa stor Dyrtid og Hungersnöd ved Isefjordsdyb, at man spiste kogt Tang, udslidt Læder og andet Uspiseligt, samt at 3 Heste have været slagtede til Föde for Mennesker; i disse Aar omtales ingen andre Steder noget Uaar. Aar 1783—85 naaede Uaaret ikke til Isefjords Syssel, hvorimod det indtraf der 3 Aar senere. Det Uaar, som i

---

[1]) Sturlunga Saga, IV Afsnit, Kap. 44.

Forbindelse med Sygdomme rasede i Tidsrummet fra 1779 til 85 i bemeldte Syssel, borttog kun 132 Mennesker flere end der födtes i samme Tidsrum, som ikke er fulde 20 Individer aarlig. I Isefjords Syssel var Folkemængden ogsaa den Gang forholdsmæssig större end andre Steder, da Adskillige tyede derhen fra de nærliggende Distrikter. Ligesom Uaarene sædvanligen komme sildigere til Vestfjordene, saa viser Erfaring, at de först yttre sig omkring Langenæs. Dog vare Uaarene 1783 til 85, eller den derved foraarsagede Folkedöd ikke særdeles stor i Mule Syssel, og i bemeldte 7 Aar fra 1779 til 1785, var Antallet paa de flere Döde end Födte kun 122, af hvilke de fleste fandtes i Distriktet Vapnefjord; thi i Hofs-Sogn vare 1781 40 beboede Gaarde, men om Foraaret 1786 vare i samme Sogn kun 26 Gaarde beboede. I Overeensstemmelse med det saaledes anförte maae mange flere af Annalernes Beretninger forstaaes indskrænkende, hvor det nemlig ikke bestemt angives, hvorvidt Uaaret har strakt sig, eller hvor farligt det har været. Saaledes var 1658 et stort Uaar og Kvægödelæggelse i Östfjordene, men dog en mild Vinter paa Sönderlandet [1]). Det er foran

[1]) Vatnsfjord-annalen.

§. 18—20 ved historiske Efterretninger og anförte Tingsvidner godtgjort, hvormeget Dyrtiden har trykket Landet sidst i det 17de Aarhundrede; men jeg maa dog troe, at den ikke allevegne har foraarsaget Folkedöd. Den fortjente Sysselmand Jon Jacobsen har underrettet mig om, at Lavmand Thorlev Kortsen har mellem Aarene 1670 og 1680 ladet tælle Landets Indbyggere, og at Antallet paa Gaardene den Gang har været 7000, men Folke-Antallet lidet over 50,000, og altsaa næsten det, som fandtes efter at Uaarene vare forbi. Flere Argumenter kunne anföres til Beviis herfor; thi ved en Visitats Aar 1688 befandtes det at Hjalejernes Antal i Leirubacke-Sogn kort forhen var foröget. Iblandt Biskop Thord Thorlaksens Optegnelser har jeg ogsaa fundet, at ved samme Tid vare Mange i Arnæs og Rangervalle Sysseler, som önskede, men kunne ikke faae Gaarde i Bygsel, hvilket er sikkert Tegn paa mange Ægteskaber. Aar 1689 havde i de sidste 12 Aar været 16 Lysetold-Ydere i Hage Sogn i Holte Distrikt, men för den Tid var sammesteds kun 12, som aarlig svarede bemeldte Lysetold til Kirken, hvilket viser, at Familiernes Antal er forögetn. — Provst Arne Thorvardsen, som 1696 paa Biskoppens Vegne visiterede Mule-Syssel, skriver

derom: "Lösöretienden forslaaer nu mange Steder ikke til Viin og Bröd, til Kirkerne, fordi Tienden tager af og Folkemængden tager til." Aar 1693 sögte alle Præster i Thveraaeting, paa den söndre Side af Hvitaaen, om at der, formedelst Folkemængdens Forögelse, maatte anskaffes et större Kvantum Bröd og Viin til Communicanterne end för. Da jeg Aar 1790 visiterede paa Vestfjordene, mödte jeg mange Steder i Isefjords Syssel den Anke, at Kirkerne vare for indskrænkede, da Folkemængden var tiltaget siden de fra först af bleve opförte, og jeg er overtydet om, at Vedkommende i saa Henseende ikke fremförte nogen Usandhed; thi Aar 1750 var der 2937, 1761 3079, 1769 3338 og 1791 3554 Mennesker. Folke-Antallet var saaledes i dette Syssel voxet 617 Mennesker i et Tidsrum af 31 Aar.

7) Det er en Erfaringssætning, at i Uaarene omkomme flere Mennesker ved Söekanten end oppe i Landet; dernæst i de Bygder i Oplandet, hvor Indbyggerne for största Delen ernære sig af deres Kreaturer, og stole paa, at disse ikke behöve Staldfodring om Vinteren, ligesom ogsaa der, hvor Jordbunden er meget sumpig, hvorimod Ödelæggelsen bliver forholds-

mæssig mindre, hvor kjernefuldt Foder kan haves til Hornkvæget.

8) Men ligesom de Sysseler, hvis fornemste Næring hentes af Söen eller af Faareavlen, ved Uaaret ere værst farne, saaledes pleje de paa den anden Side at komme sig snarest, naar de gode Aar vende tilbage. Af Oplands-Bygderne lede Myre og Hnappedals Sysseler og Tingvalle Reppen i Arnæs Syssel mest ved de sidste Uaar.

9) Dyrtiden begynder ofte 1 eller 2 Aar för paa den nordöstlige Kant af Landet, end paa andre Steder, men ophörer her ogsaa tidligere.

10) Paa nysnævnte Kant er Faareavlen den fornemste Næringsvei, og der er det af störste Vigtighed, at Kreaturerne selv kunne forskaffe sig Föde om Vinteren; Dyrtid er her ogsaa hyppigere end andre Steder i Landet. Paa Vesterlandet gjör man derimod mindre Regning paa Kreaturernes Vinterföde af Jorden, derfor ere Uaarene der sjeldnere.

11) Paa ingen Kant af Landet gives der flere Tomthuusmænd (Törrebodefolk) end i Snæfjeldsnæs og Guldbringe Sysseler, og disses Særkjende er, at de ingen Kreaturer besidde, men ernære sig alene af Fiskerie; saadanne kunne ogsaa mindst taale Dyrtiden. Vel ere de fleste, som paa bemeldte Steder omkomme af indtruf-

fen Hungersnöd, som oftest Fremmede, som her have taget midlertidigt Ophold; men af dem, som der have stadigt Ophold, döe dog forholdsmæssigt flere end andre Steder netop af den nysnævnte Grund.

12) Ofte kan Fiskeriet være fordeelagtigt og Uaaret dog foraarsage Folkedöd, derimod har Uaar i Forbindelse med god Höeavling aldrig havt saadan Fölge.

13) Mislykket Höevæxt eller Indbjergning er den förste og uundgaaeligste Aarsag til Dyrtid, hvis en stræng Vinter paakommer; dog har Höets Tilvirkning större Indflydelse i saa Henseende end dets Kvantitet. Den Fodermangel, som flyder af Misvæxten, er saa iöjnefaldende, at Enhver kan i Tide tage sig Vare for samme; men naar Kvantiteten er stor og Höet derhos fordærvet, saa lader dets Slethed sig mindre let bestemme. Ofte har Höet Udseende af at være godt, og dog ville Kreaturerne ikke röre det. I denne Henseende er Amtmand Thorarensens Afhandling om Uaar og dets Virkninger Side 13 fg. og S. 24 meget veiledende, ligesom ogsaa denne vigtige Materie senere, nemlig Aar 1794, er oplyst i en Afhandling af samme Forfatter: "om Höemagaziners Oprettelse i Island[1])."

[1]) I det Kongl. Isl, Litt. Sel-k. Skr. 13 Bind.

14) At slagte Kreaturer er fordeelagtigst om Efteraaret. I de förste Tider bestemte Folkeforstanderne (Godar) og Jorddrotterne, hvor stor Kreaturbesætning Böndernes om Efteraaret indsamlede Höeforsyninger kunne föde, hvilket bekræftes blandt adskillige flere Beretninger ogsaa ved den, som findes om Blundketil i Hönsethores Saga 5 Kap. I den senere Tid pleje Repstyrerne at ride omkring i Repperne og bedömme Höets Tilstrækkelighed. Derom haves adskillige Domme, især Hvidaaebacke-Vedtægten fra Aaret 1619, paa hvilken mange Domme ere byggede[1]). Endelig har jeg læst, at Sysselmand Björn Thomasen tydeligen har udviklet dette Punkt i sin Aar 1794 udkomne Afhandling om Repstyrernes Embede i Island[2]).

15) De Vintre, som medföre Bloter og ustadigt Veirlig, ere langt skadeligere end Frostvintre i Forbindelse med Sneefog, men störst Ulæmpe foraarsager dog det, at Jorden er belagt med Afreder.

16) Ofte gaae mildt Veir og stærk Hede forud for Ildsudbrud, men under saadanne Udbrud drejer Veirliget sig gjerne om til Sneefog og

---

[1]) See Altingsbogen for 1659 No. 22. Forordn. 3 Juni 1746 §. 32. Isl, Litt. Selsk. Skr. 7 B. S. 141.

[2]) Isl. Litt. Selsk. Skr. 13 B. S. 171 flg.

vedholdende Kulde om Vinter- og Foraarstider, men til langvarigt Regnveir om Sommeren; man har saaledes oplevet usædvanlig milde Vintre umiddelbar för farlige Uaar.

17) Efter vulkaniske Udbrud og dermed fölgende Jordskjælv, kan man vente at Dyrtid vil fölge; man maa derfor det næstfölgende Efteraar vel tage sig i Agt for, ikke at have et for stort Antal Kreaturer, som man bestemmer til Vinterfodring.

18) Et enkelt slet Aar kan neppe foraarsage farligt Uaar, uden at et mindre godt Aar i Forvejen har ödelagt Kreaturerne. Hyppigen have 3 Aar her i Landet fulgt umiddelbar paa hverandre, hvoraf det mellemste har været mildest, men det sidste strængest. Det samme er endnu ofte Tilfældet i Norge, og har tilforn ogsaa fundet Sted i Danmark [1]). Undertiden have 7 Aar i en uafbrudt Række været haarde, det sidste dog værst, men nogle deriblandt have og for sig været taalelige, men ingenlunde saa gode, at de have kunnet oprette de foregaaendes, og modstaae de sidstes skadelige Virkninger.

---

1) See Suhms Samlinger S. 122. Schjönning om Uaar i Norge, i Trondhjemske Selsk. Skr. 1 Bind S. 159; hvor Aarene 1600—2, 1632—34 og 1695—97 exempelviis anföres, som og alle medbragte Dyrtid i Island.

19) Imedens Uaaret staaer paa er Folkemængdens Overflödighed det, som först falder i Öinene, thi intet er da saa föleligt, som Forbrugen af Födemidlerne; dog er i Grunden Folkemængdens Aftagelse det mest uoprettelige Tab. — Det har ofte smertet mig, at höre Klager over altfor megen Befolkning, förend den sidste Gang saa betydeligen aftog, som ogsaa at bemærke lignende Tænkemaade hos Forfædrene, hvilken mange Steder spores. Det kan ansees for et Lands fordeelagtigste Skat at have megen Folkemængde, arbeidende til Gavn for sig og andre; thi at der gives Mange, som uden tilbörlig Ave og Opsyn, alene leve Andre til Besvær, kan ikke ansees at have sin Grund i Folkemængden, men i mangelfuld Indretning med Hensyn til Huusaven. I Uaarene fristes man til at undvære alle dem, man skal föde, saavel dem, som arbeide, som dem, der intet bestille, ja endog at overtræde Love og oversee enhver Billighed, naar saadant kan tjene til at formindske Mundportionen. Saaledes siges der, at alle Bönder i Öefjelds Sogn med Repstyrerne i Spidsen reiste sig Aar 1602, og vedtoge med Sysselmand Gisle Arnesen, at alle og enhver fra fremmede Reppe, som den Gang havde stadigt Ophold i ovennævnte Sogn, skulde være forpligtede at drage bort, og at

enhver Bonde kunde, uden at böde eller lide nogen Straf derfor, strax jage saadanne bort af sin Tjeneste. Den, som ikke var villig til at efterkomme denne Dom, eller vægrede sig ved at bortvise et saadant Tjenestetyende, skulde for slig lovstridig Adfærd böde 4 Mark Sölv til Kongen. Endnu har man ikke efterkommet den 8de Post af Kong Frederik 4des Instruction, dateret 22 Mai 1702, til Kommissarierne Arne Magnusen og Paul Vidalin, hvor det hedder: "Der ere Klagemaale indkomne, at Landet til dets store Besvær med omstrippende Betlere er opfyldt, ved dets Anledning Kommissarierne og med Flid schal efterforsche om ikke deres Ladhed mere end Mangel af Arbeide dertill Aarsag er og paa hvad Maade de best kunne sættes udi Arbeide, hvorved de kunne fortienne deres Föde, foruden at besværge Almuen med deres Betlerie." Dog er Almisselemmers tidsbestemte Ophold hos Sognenes Bönder nu meget nöjere fastsat end for 20 Aar siden; men at de stadigen blive paa det anordnede Sted, er endnu ikke ved uoverstigelige Skranker bestemt [1]).

20) Under Dyrtiden og umiddelbar efter den er det vanskeligt, ja ofte umuligt, at anskaffe sig

---

[1]) See Philosophische Schilderung S. 184.

Malkekvæg; Indbyggerne geraade derfor ofte i saa stor Armod og Elendighed, at mange Brugsjorde blive öde, især naar Proprietairerne ikke kunne indsætte nye Kvilder paa deres bortfæstede Gaarde, ligesom ogsaa mange Gaarde blive öde derved, at Jorddrotterne, medens Dyrtiden endnu staaer paa, fratage dem Kvilderne, fordi de finde, at de ved selv at have Nytten og Brugen af dem paa Hjemmegaarden höste större öjeblikkelig Fordeel, end baade Lejeafgiften og Landskylden kunne yde. Hvor vigtig en Stötte Kvildebesætningerne ofte ere for Leilændingerne, kan sees af, at en i sin Tid fremfor de fleste Andre velhavende og agtet Bonde, ved Navn Paul Sivertsen, der var bosat paa Gaarden Deyldartunga og döde 1760, ejede i den förste Tid, han var Jordbruger, selv ingen Kreaturer (Bustofn), men hjalp sig alene med antaget Lejekvæg. Bemeldte Paul Sivertsen har desuden fortalt, at hans Fader har i de 1694—1701 grasserende Uaar næsten alene holdt Livet i sig og sine Börn ved den Mælk, som en med hans Bygselgaard fölgende Koe, samt en Kvie, han var heldig nok at kunde overkomme, malkede, og at 7 Mennesker saaledes ikke have nydt anden Föde end kogt Mælk og Vand, og dog nogenledes beholdt deres Kræfter. Da Biskop Gisle Oddsen efter

den saakaldte hvide Vinter (Hvitavetur) Aar 1634 forögede Kvildeantallet paa nogle enkelte af Bispestolens Gaarde for at disses fattige Opsiddere kunne fortsætte deres selvstændige Bondeavl, og tillige for at sætte Gaarden i beboelig Stand, fremsendte Biskoppens Avindsmand Vigfus Gislesen en Klage derover til Kongen, da det var en Overtrædelse af de gjeldende Bestemmelser. Tvende kongelige Reskripter af 4 April 1634 og 29 April 1635 udkom ogsaa i denne Anledning, hvorved Lehnsherre Porsmundt fik Befaling, at lade afskaffe de Kvilder eller Fodernöd, som imod Jordebogen maatte findes Kongens og Domkirkens Gods paasatte; men da det siden befandtes, at Kvildebesætningens paaankede Forögelse var skeet efter Leilændingernes Önske og til deres Livsophold; saa bortfaldt hiin Klage aldeles. Almuen erklærede nemlig, ved en i denne Anledning anstillet Undersögelse, at de gjerne önskede flere Kvilder indsatte paa deres Byggselgaarde, fordi de paa anden Maade selv ikke vare i Stand til at erstatte deres egne tabte Köer eller Heste [1]).

At de Gaarde, som Ejerne mangle Evne eller Villie til selv at holde besatte ved behörigt

[1]) See F. Jon. Hist. Eccl. Isl. Tom. III, p. 528, 597, samt Altingsbogen for 1635 No. 1.

Antal Kvilder, naar disse ere enten uddöde under Dyrtiden, eller Gaardene paa anden Maade frakomne, först blive öde, bevise Aarbögerne fra ældre Tid, og det er ogsaa stadfæstet ved Erfaringen under de nylig overstaaede Uaar 1781—86. Saaledes beskylder Bonden Arne Gislesen paa Hlidarende, i de Ankeposter, som han Aar 1554 fremförte mod Lavmand Eggert Hannesen og hans Fættere, disse for, at de havde frataget nogle, Præsten Jon Eriksen paa Vatnsfjord tilhörende, Jorder, de med samme fölgende Kvilder, og lejet dem til Andre, og at Præstens Gaarde af den Aarsag være blevne öde, samt at han hverken havde kunnet erholde Lejen for Kvilderne eller den bestemte Landskyld af Gaardene for de fölgende 11 a 12 Aar. I Altingsbogen for 1698 No. 24 og 25 findes klaget over, at Gaardene Kotaae og Ulfaae i Öefjorden ikke kunne bortbygsles, fordi de med samme fölgende Lejekvilder vare borttagne [1]). Præsten Jon Egilsen siger i sin Biskoppe-Annal, at efter Uaaret 1752 havde Biskop Martin Einarsen i Skalholt taget 50 Stykker Kvilder fra Bispestolens Jorde i Biskopstungereppen og 1553 14 Kvilder fra Gaar-

[1]) See O. Stephensens ypperlige Afhandling om Næringsmidlernes indbyrdes Ligevægt i Island i det Isl. Litt. Selsk. Skr. 7 B. S. 178, 181.

den Hof. Vor Landslov har derfor fundet det passende, at komme de Fattige til Hjælp ved i Jordebogens Kjöbebalk 15 Kap. at befale de Rigere at forsyne dem med Lejekvilder: "Nu efterdi saa mange her i Landet behöve at ernære sig af Leiekvæg — men fordi Enhver er pligtig at hjælpe sine Medkristne uden egen Skade, især naar man af sit Gods oppebær saa megen Profit — da skulle alle være forpligtede at bortleie deres Malkekvæg om Foraaret, undtagen det, som man vil have til sit eget Brug."

21) Det kan siges at være spildt Umage at arbeide paa at afhjælpe den nærværende Armod, naar man ikke tillige söger at forekomme den tilkommende. Langt lettere sættes Dæmning for en Aae nær ved dens Udspring end ved dens Udlöb; saaledes koster det langt mindre at reise de Fattige, imedens de endnu have noget, end naar de ganske ere styrtede i Armod. Naar de engang ere komne paa Tiggervejen, blive de sjelden til dygtige Mennesker, men trække andre med sig, og da behöves langt större og kraftigere Midler til at hjælpe dem; Almuen er sædvanligen for kortsynet, naar det gjelder om at bedömme, hvad der i Fremtiden vil være gavnligt for det almindelige Bedste. Overalt findes der Fattige, som ved egen Kraft

ikke er i Stand til at udholde paakommende haarde Aar; blive de da ikke understöttede, miste de enten Livet eller Helbreden. Den Maade at hjælpe dem paa, der allermindst er at anbefale, er at tillade dem Omflakken og Tiggerie; thi den ene tager gjerne to andre med sig, og dog har denne Maade faaet Medhold i vore islandske Love, og været anseet for en god Skik. Jeg kjender en fattig Familie i Biskopstunge-Reppen, Mand og Kone med 4 Börn, som Aar 1791 mistede deres eneste Malke-Koe, hvoraf de havde deres vigtigste Næring. Efter den gamle Skik var der ikke andet for, end at Forældrene maatte tage hver sit af de yngste Börn og flakke omkring med dem og tigge, hvilket de to ældste Börn ogsaa skulle gjöre, og saaledes vilde disse 4 Tiggerbander, intet Nyttigt have bestilt; Forældrene vare blevne endmere fordærvede, og Börnene havde intet Nyttigt lært. Familien kunde saa meget mindre blive hjulpen, som dens Nöd indtraf kort efter Fardage, da Ingen vilde overlade den Kreaturer til Leie, men baade Tid og Veirlig var gunstigt for dens Omflakken, ligesom samme fandt Opmuntring i Lovbogens Bestemmelser, der i Forsörgelsesbalken 6 Kapitel siger, at Forældrene skulle enten bære eller lede

deres Börn, eller paa hvilkensomhelst anden Maade befordre dem omkring for at tigge. — Reppen ejede nogen Kassebeholdning, hvoraf 9 Rdl. anvendtes til at kjöbe en Koe til disse Fattige, og saaledes blev denne Familie hjulpen og boende paa sin Bygselgaard. Det Tab, som herved foranledigedes for det Almindelige, blev ubetydeligt, da Reppen vedblev at eje Koen; senere ere disse Personer saaledes komne sig, at de have afbetalt paa Koens Værdie 3 Rdl. til Reppen. Men hvormange 9 Rdl. vilde der ikke være gaaede med til de ved Omflakken fordærvede 4 Börns Opdragelse, samt til Forældrenes Underholdning, efter at de ved Omflakken vare blevne vante til Daarskab og Slövhed, ja maaskee endog berövede deres Sundhed? Davenant siger, at naar Kornhösten i hans frugtbare og for Handelen saa fordeelagtige England er $\frac{1}{10}$ under det Middelmaadige, saa stige Kornpriserne til $\frac{1}{10}$ höjere end ellers; men naar Kornhösten er kun halvt saa stor som i middelmaadige Aar, saa blive Kornpriserne $4\frac{1}{2}$ Gange saa höje som de ellers pleje at være, hvor rimeligt da, at Alting i Island, hvor saavel Handels- som andre Næringsbrug altid ere forbundne med Besværligheder, bliver under mindre fordeelagtige Konjuncturer, for-

holdsmæssigt langt dyrere. Eller hvad vilde det ikke koste der, i en Dyrtid at forsyne de Forarmede, hvis man först begyndte at tænke derpaa, naar de i lang Tid vare blevne vante til at ernære sig ved Omflakken og Tiggerie? Forunderligt vilde det have været, om den Skat, som Aar 1753 blev Islands Indbyggere paalagt, for ved Hjælp af den at sætte 24 fra Mule Syssel omflakkende Bönder i Stand til at vedblive deres Gaardbrug og Bondeavl, havde været tilstrækkelig hertil; dette Bidrag var 1 Skilling af hver 5 Hundrede, som man angav til Tiende [1]).

22) Stræbsomme paapasselige Mennesker, som have nogen Æresfölelse, ere sædvanligen de sidste, som gribe til det fortvivlede Middel at söge sin Næring ved Omflakken; de der ere af modsat Handle- og Tænkemaade, betænke sig ikke længe, naar ikke Övrigheden sætter Skranker derfor, förend de begynde saadan Næringsvei, thi disse ansee sig aldrig lykkeligere end naar de kunne leve paa Andres Bekostning. De, som have lagt Mærke til dette, have tillige erfaret, at Omflakkeres Paaklædning i Island er i Almindelighed bedre end Saadannes i

[1]) See Altingsprotokollen for Aaret 1759 No. 18.

Danmark, og som oftest uden Huller, dersom Personen ikke ved langvarig Omflakken har tabt al Fölelse for Anstændighed. Endskjöndt deres forslidte Klædningsstykker ere overalt besatte med Lapper, den ene maaskee oven paa den anden og gjerne af forskjellige Farver, tage dog mange af dem sig omhyggelig i Vare for at noget Hul skal findes uden Lap, eller utilsyede Pjalter hængende. Denne Art af Reenlighed er en Levning af Ungdoms-Vane og den Nationens roesværdige Tænkemaade, at ethvert Pigebarn saasnart muеligt læres og vænnes til först at lappe og derpaa at sye fra ny af alle de i en Familie brugelige Klæder. Jeg har seet mange Omflakkere, som aldeles ikke have glemt den behörige Reenlighed, og da jeg engang spurgte en Kone, som flakkede omkring med sit Barn, begge reenligen og net paaklædte, men forövrigt saare fattige af Udseende, hvorledes hun paa slige Flakketoure kunde holde sig og Barnet saa reenlige, svarte hun: "Reenligt maa det være og dog simpelt." Dette Tigger-Svar erindrede jeg mig, da jeg engang saae Island malet i en Mands eller Kvindes Skikkelse, iført en med saa mange Huller opfyldt Kappe, at den saae ud som Parderskind, og hvoraf der rundt omkring

saaes udrevne nedhængende Flipper. Sligt Syn maa nödvendig kvæle al Medlidenhed og opvække Modbydelighed og Foragt; Maleren har overseet Konens, nys anförte, meget træffende Svar, eller Terentii Ord: "Indotata qvidem puella nostra, at est ingenua." Vil Nogen indvende, at pjaltet Udseende er nödvendigt for at tilkjendegive Fattigdom, da vil jeg svare, at den aandelige Fattigdom foraarsager, at man ikke saaledes kan male ærlig, reenlig og ynkværdig Armod, at den ikke tillige bliver smudsig og vederstyggelig; thi med Billighed kan man fordre, at sligt Billede af Island ikke skal blive et modbydeligere Syn end enhver anden islandsk Tigger.

Aldrig bliver Uaar og Folkedöd farligere end derved at Fattige uden Indskrænkning tillades at begive sig fra Oplandet og tage sig Ophold ved Söekysten, eller flakke om efter Behag. Naar disse ansee deres Næringsstötte for svag, sælge de deres ejende Kreaturer, naar de finde dem godt betalte, og tye siden med en ringe Kapital hen i Törreboder ved Söen, hvor de, naar Fiskeriet slaaer feil, desto snarere finde deres Död. De andre, som gaae omkring og tigge, faae nogle Steder at spise og drikke i Overflödighed, andre Steder maae de atter udholde en lang

Sultekuur, og naar de saa faae Mad igjen, kunne de ikke taale denne og spise sig derfor ihjel. — Heraf kommer det, at i Dyrtiden döe de Fleste i Fiskerlejerne, naar Fiskeriet, efter i lang Tid at have slaaet feil, paa ny begynder; thi da kan den forsultne Mave ikke hæmme sin Ædelyst i Forhold til sine matte Digestions-Evner. Ogsaa fortjener det Forhold at bemærkes, hvori Antallet paa dem, der efter Uaaret pludseligen omkomme, staaer til deres Antal, som ellers döe saaledes. At Uaaret foraarsager Sygdomme, og at en lang Vane til ureenlig Behandling og Nydelse af Födemidlerne fordærver Livskræfterne, er rimeligt. Aar 1781 döde 56 Mennesker i Stoksöres Sogn af Sygdomme, som i Uaaret, ved usunde og slet haandterede Næringsmidlers Nydelse, der havde taget Overhaand, af hvilke de 7 Mennesker omkom hastigen. Aar 1700 bleve over 20 Mennesker paa forskjellige Steder hastigen bortrevne, Aar 1701 omkom 15 Mennesker paa denne Maade, og desuden bleve adskillige ved underlige Sygdomstilfælde bortrykkede. Aar 1702 indtraf igjen mange hastige Dödsfald, hvoraf 30 paa Sudurnæssene. Aar 1754 siger den senere Vatnsfjordsannal at 7 Mennesker döde hastigen paa Vatnsleysustranden, og at nogle lignende Dödsfald have indtruffet andre Steder hist og her i Landet. Angaaende de

saaledes Omkomne paa Vatnslösestranden findes en interessant og tydelig Bemærkning i E. Olavsens Reise igjennem Island §. 905 S. 1026. Ifölge Döde-Listerne fra Hole Stift ere i eet Aar i det Höjeste 5 Individer hastigen bortrykkede i det Tidsrum fra 1768 til 1783, og i alle disse Aar tilsammen angive Præsternes Fortegnelser kun 16 Personer saaledes bortdöde; hvorimod, i det ene Aar 1784, angives 27 Personer at være hastigen omkomne, og 1785 igjen 30, 1786 10 og 1787 1 Menneske. Herom kan ellers eftersees det islandske Litteratur-Selskabs aarligen udkomne Skrift; maaskee Præsternes Optegnelser herover have været nöjagtigere i de sidste Aar end för. Den saakaldte Hettu- eller Kreppusótt, Mavesyge, Blodgang og Skjörbug vilde afgive et bekvemt Stof for vore lærde Lægekyndige at beskrive. Da Omflakken ifölge det Anförte ofte har meget skadelig Indflydelse, ikke alene paa de Flakkende selv, men ogsaa paa de Boesiddende, der nödes til at huse og föde dem, saa er det, skjöndt bekosteligt, dog utvivlsomt fordeelagtigere at understötte de fattige Boesiddende saaledes, at de kunne vedblive deres eengang valgte Næringsvei, eller dog blive ved Hjemmet saa længe som muligt. At omtale Lösgjængere og Lösemænd vilde vel staae i Forbindelse hermed; men foruden at adskillige Rette-

böder og mange Domme siden Piningsdom 1490 indtil 1700, samt Forordningerne af 21 April 1619 og 19 Febr. 1783 omtale Saadanne og give Bestemmelse i denne Henseende; og da jeg formoder, at mine Læsere for længe siden have önsket, at jeg vilde komme til Enden, hvilket Önske jeg ikke kan andet end finde velgrundet, vil jeg ikke længer trætte deres Taalmodighed.

Rettelser.

Pag. 7	Lin. 12	Hardangur *læs* Hardángur
— 17	— 2	Sottarvetur *l.* sóttarvetur
— 18	— 13	(mantapaár) *l.* (manntapaár)
— 19	— 1	Bysnasumar *l.* Býsnasumar
— 27	— 2	samme *l.* disse
— 30	— 6	*læs:* fragmentum annalium fortæller,
— 35	— 12	*l.* Aresen, Præst til
— —	— 16	Slegtregister *l.* Slægtregister
— 37	— 12	c 12 i Tallet *l.* (ↄ: 12 i Tallet
— 47	— 11	Fattige *l.* fattige
— —	— 19-20	uformuede *l.* uformuende
— 50	— 19	som saadanne *l.* saadanne
— —	— 29	sees *l.* see,
— 51	— 7	Himmel *l.* Himmel"
— —	— 27	man *l.* man,
— 57	— 1	for *l.* för
— 68	— 6	Seen *l.* Sneen
— 78	— 10	Gulbringe *l.* Guldbringe
— 80	— 1	*nedfr.* *l.* ligesom för.
— 84	— 27	allesletteste *l.* allersletteste
— 88	— 1	þagnarmál (Taushedsdigt kaldet) *l.* þagnarmál kaldet
— 91	— 16	Östfjords *l.* Öefjords
— 98	— 16	efter Værtiden *l.* alle
— 100	— 3	Vesterlandet *l.* Vesterlandet,
— 108	— 14	ansatte *l.* anseete
— 137	— 5	beskadige *l.* beskadigede
— 140	— 11	*l.* siden enten
— —	— 21-22	Reide *l.* Skeidi

P. 144 Lin. 2-3 *nedfr.* voldsamme *l.* voldsomme
— 152 — 5 gjænge l. gjængs
— 156 — 17 *l.* Armod og
— 157 — 4 men kun 409 *l.* men 409
— — — 15 Arbeid *l.* Arbeide
— 160 — 1 er *l.* var
— — — 24 maae *l.* maatte
— — — 26 ere *l.* vare
— 170 — 6 opsendte *l.* opsendt
— 175 — 15 foröget 819 *l.* foröget med 819
— 180 *sidste* L. et middelmaadigt, *l.* det Middelmaadige
— 200 — 13 ingen *l.* Ingen
— 209 — 3 *nedfr.* oplöst *l.* oplöstes
— 213 — 9 *nedfr.* i Bygsel *l.* til Bygsel
— 218 — 21 *l.* i og for sig
— 224 — 3 Jordebogens *l.* Jónsbogens

